

# RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIEADRES: ALBERTSTRAAT 25, 2018 ANTWERPEN

## VAN (ONWETTIGE) VRIJSTELLINGEN BIJ UNIVERSITAIRE EXAMENS NAAR EEN «CREDIT»-SYSTEEM?

1. Opnieuw heeft een arrest van de Raad van State inzake universitaire examens gezorgd voor beroering en opspraak in universitaire kringen. Dit was o.m. reeds het geval met het arrest Bracke van 13 mei 1980 dat minstens principieel het mondeling examen urgeert<sup>1</sup> en in mindere mate met het arrest Franssens van 16 oktober 1981, waarin de Raad zich ook voor examenbeslissingen in de vrije universiteiten bevoegd verklaarde<sup>2</sup>. De beide arresten Zoete van 12 mei 1981 en 8 juli 1982 zijn van grote betekenis i.v.m. de autonomie van de examencommissies in het onderwijs in het algemeen<sup>3</sup>. Vooral het debat over de dwangsom, opgelegd in het tweede arrest Zoete, heeft aandacht gekregen<sup>4</sup>.

Het arrest Bruynseraede, van 26 september 1984<sup>5</sup> verklaart dat het onwettig is wanneer aan de universiteiten vrijstellingen van ondervraging naar een volgend academiejaar worden overgedragen. Dat heeft de studenten, en hen

niet alleen, opgeschrikt. In deze bijdrage wordt dienaangaande de toestand vóór de wet van 21 maart 1964 geschetst (I) en de evolutie die zich na deze wet heeft voorgedaan (II). Daarna wordt ten gronde ingegaan op de vraag naar het al of niet onwettig zijn van de overdracht van vrijstellingen van ondervraging naar een volgend jaar (III) en van het combineren van studiejaar (IV), vragen die het onderwerp van het arrest Bruynseraede uitmaken. In enkele meer «rechtspolitieke» beschouwingen wordt het arrest Bruynseraede gesitueerd in een algemene trend die zich in de recente rechtspraak in examenaangelegenheden aftekent (V). Het arrest kon vrij ingrijpende praktische gevolgen voor de bestaande universitaire examenreglementen hebben, maar dank zij een tussenkomst van de wetgever zullen deze niet verregaand moeten worden gewijzigd, wel geharmoniseerd. Het arrest heeft ook opnieuw de noodzaak laten aanvoelen van een — sinds lang geplande — herziening van de wetgeving op het toekennen van de academische graden en het gesprek over het invoeren van een «credit»-systeem weer op gang gebracht (VI).

### I. De toestand tot aan de wet van 21 maart 1964

2. Van meet af aan bepalen de wetten op het toekennen van de academische graden (W.ac.gr.)<sup>6</sup> dat er twee examenperiodes zullen zijn. Maar het systeem heeft aanvankelijk weinig gemeen met de nu bekende «twee kansen per jaar». De grote examenperiode valt in de zomer<sup>7</sup>. Wie niet slaagt,

<sup>1</sup> R.v.St., 13 mei 1980, Bracke, nr. 20.324, *Arr.R.v.St.*, 1980, 633 en *R.W.*, 1981-82, 484; R. VERSTEGEN, «Moeten universitaire examens echt mondeling?», *Jura Falc.*, 1983-84, 545-592.

<sup>2</sup> R.v.St., 16 oktober 1981, Franssens, nr. 21.467, *Arr.R.v.St.*, 1981, 1438 en *R.W.*, 1981-82, 1139; cf. R. VERSTEGEN, «Beroep tegen examens», *Jura Falc.*, 1982-83, 307-314; zie ook verder nrs. 21 en 25.

<sup>3</sup> R.v.St., 12 mei 1981, Zoete, nr. 21.167, *Arr.R.v.St.*, 1981, 722 en *R.W.*, 1981-82, 254, met uittreksel uit het advies van de auditor J. BORRET en noot; R.v.St., 8 juli 1982, Zoete, nr. 22.466, *Arr.R.v.St.*, 1982, 1334 en *R.W.*, 1982-83, 1633.

<sup>4</sup> Het arrest werd op dit punt door het Hof van Cassatie vernietigd in een arrest van de Verenigde Kamers, Cass., 23 maart 1984, *R.W.*, 1984-85, 15, met conclusie van de procureur-generaal E. KRINGS; daarover M. STORME, «Zoute nootjes bij 'zoete' arresten», *R.W.*, 1984-85, 1409-1414 en A. VAN OEVELEN, «Tot hoever mag het door de Raad van State verleende rechtsherstel bij een vernietigingsarrest reiken? Enige beschouwingen bij het cassatiearrest van 23 maart 1984», *Ibid.*, 1413-1436.

Zie voor nog enkele andere arresten in examenaangelegenheden, R. VERSTEGEN, (vn. 1), 545-546.

<sup>5</sup> R.v.St., 26 september 1984, nr. 24.691, verder in dit nummer; samenvatting *Adm.P.*, M, 1984, 96-97.

<sup>6</sup> Deze wetgeving heeft een lange geschiedenis achter zich. Thans gelden de bij regentsbesluit van 31 december 1949 gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens (*B.S.*, 1 maart 1950); de vele latere wijzigingen zijn o.m. terug te vinden in een officiële coördinatie verzorgd door het Ministerie van Onderwijs, Bestuur van het Hoger Onderwijs en opgenomen in de losbladige bundel: «Het universitair onderwijs. Wetten en besluiten» (R.A.C., Arcadengebouw Brussel). Wij halen deze wetgeving aan onder de afkorting: W.ac.gr.

<sup>7</sup> Wet van 27 september 1835, art. 44: «Il y a annuellement deux sessions des jurys: l'une depuis le troisième mardi d'août jusqu'au

maar «verdaagd» wordt — «ajourné»<sup>8</sup> — kan zich nogmaals aanmelden aan het eind van dezelfde zittijd<sup>9</sup>, of later in een kortere zittijd aan het einde van het eerste semester van het volgende jaar<sup>10</sup>.

In 1849 wordt de mogelijkheid om zich binnen dezelfde zittijd nogmaals op te geven afhankelijk gemaakt van een bijzondere toelating<sup>11</sup>. De wet van 1857 gaat nog verder en beperkt de examens van Pasen tot de eindexamens in de opleiding<sup>12</sup>. Alle aandacht gaat naar de grote zomerzittijd.

Vanaf 1876 duikt in de examenreglementen<sup>13</sup> een nieuwe zittijd van de tweede kans op voor oktober-november<sup>14</sup>,

15 septembre; l'autre à partir du mardi après le jour de Pâques jusqu'au samedi de la semaine suivante.» De wet van 15 juli 1849, art. 44, laat de examenperiode reeds ingaan de eerste maandag van augustus en duren zolang als nodig is op basis van het aantal inschrijvingen. Men zal er rekening mee houden dat de zomervakantie toen later begon, bijvoorbeeld volgens het algemeen reglement van de Leuvense universiteit van 1849 van de eerste vrijdag van augustus tot de eerste dinsdag van oktober (*Règlement général*, art. 52, *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 1849, 116). Dit betekent dat de examens onder de vakantie vielen. In de parlementaire voorbereiding vindt men steeds meer klachten over de onhoudbare overbelasting van examinatoren die een hele zomer moeten ondervragen. In 1857 opent de zittijd reeds op de tweede dinsdag van juli (wet van 1 mei 1857, art. 23). Het Leuvense reglement van 1878 (verwijzing in vn. 15) bepaalt in art. 4: «Pour donner toute facilité aux travaux de la grande session, les cours académiques sont clos le 30 juin».

<sup>8</sup> Vele examenreglementen vertalen «ajourné» als «uitgesteld». Taalkundig lijkt zowel «uitstellen» als «verdagen» niet bruikbaar voor personen. Een goede formulering zou zijn «niet geslaagd (verklaren)»; cf. J.L. PAUWELS (vn. 67), 315.

<sup>9</sup> K.B. 9 februari 1836, art. 9. Ook wegens ziekte kan men aldus met de «verdaagden» gelijkgesteld worden. Men had ook in de vorige eeuw blijkbaar reeds last van doktersattesten uit welwillendheid. Maar of volgende strengere bepalingen van 1852 het tijt hebben doen keren...» «Les certificats de médecin que les récipiendaires enverront au jury, seront légalisés par les administrations communales». «Le jury apprécie la valeur des motifs allégués et celle des certificats produits par les récipiendaires» (K.B. 10 juni 1857, art. 36, derde en vijfde lid).

<sup>10</sup> Wet van 27 september 1835, art. 63: «Le jury prononce le rejet ou le simple ajournement du récipiendaire qui n'a point répondu d'une manière satisfaisante; en cas d'ajournement, le récipiendaire peut se représenter, soit dans la même session du jury, soit dans une session suivante, et ne paie plus aucun frais d'examen. Le récipiendaire refusé ne peut plus se présenter dans la même session, et il est tenu de payer la moitié des frais d'examen». Zie voor de paaszittijd de verwijzingen in voetnoot 7.

<sup>11</sup> Wet van 15 juli 1849, art. 63, tweede lid.

<sup>12</sup> Wet van 1 mei 1857, art. 23, tweede lid.

<sup>13</sup> Na de wet van 1879, die de vroegere examencommissies van de Staat vervangt door universitaire examencommissies worden zoveel mogelijk bepalingen inzake examenreglementen uit de wet overgebracht naar de reglementen voor de afzonderlijke instellingen; cf. R. VERSTEGEN (vn. 1), 551-554.

<sup>14</sup> K.B. 20 oktober 1876, art. 7, eerste en tweede lid: «Les facultés sont autorisées à tenir, au commencement du mois de novembre, une session extraordinaire pour les élèves ajournés à la session précédente ou qui se seraient trouvés dans l'impossibilité justifiée de subir l'examen et qui auraient été admis par elles à se représenter à l'époque de la rentrée. Les examens qui ont lieu à cette époque de l'année, ainsi qu'à la première session ordinaire, n'entraînent aucune interruption des cours».

gepaard met het verbod om zich in dezelfde zittijd opnieuw te laten inschrijven<sup>15</sup>. De wet van 1890 en zijn uitvoeringsbesluit bevestigen dit nieuwe schema: twee zittijden per jaar, in juli de gewone zittijd waarvoor in principe iedereen zich laat inschrijven, en een tweede kans in oktober<sup>16</sup>; de zittijd van februari verdwijnt uit de reglementen.

3. Met dit stelsel van de gesloten examenzittijden gaat de opdeling van de programma's in vaste proeven samen. Men verschijnt binnen een zittijd aanvankelijk voor een voltallige examencommissie en wordt ondervraagd over alle vakken van het examenprogramma. Een «examen» is in de terminologie van de W.ac.gr. een ondervraging over het gehele programma, voorgeschreven voor het behalen van een bepaalde academische graad. Het systeem leidt echter voor de kandidaten tot een onhoudbare examendruk. Na een mislukt experiment in de wet van 1 mei 1857 met een onderscheid tussen echte examenvakken en «matières à certificat» waarover de examencommissie niet ondervraagt, maar zich tevreden stelt met een attest afgeleverd door de betrokken docent, wordt vanaf de wet van 20 mei 1876 gewerkt met een opdeling van de examens in een aantal proeven en een minimum aantal studiejaar. Deze examen-gedeelten of proeven (*épreuves*) worden afgesloten met een getuigenschrift, terwijl de eindexamens voor het behalen van een bepaalde graad bekroond worden met een diploma. Aangezien de ondervraging aan het eind van het jaar komt, ontstaat aldus een systeem van vaste jaarproeven<sup>17</sup>. Dit systeem is niet alleen het gevolg van technische modaliteiten, maar blijkt ook te wortelen in een onderwijskundig concept waarin groot belang wordt gehecht aan de bekwaamheid van de kandidaat om een examenstof van een zekere omvang binnen een relatief beperkte periode te beheersen. Het zal blijken dat, mede als gevolg van de steeds grotere omvang van de stof, t.a.v. deze bekwaamheid andere standpunten worden verdedigd en dat systemen worden voorgesteld en uitgetoetst waarin het eigen werkt tempo van elke student meer centraal komt te staan<sup>18</sup>.

Zolang de examencommissies collegiaal zitting houden, kan het niet anders dan dat de ondervragingen over alle vakken of vakgedeelten plaatsvinden binnen een afgesloten examenperiode. Dit is zeker het geval zolang de examens worden afgelegd tegenover examencommissies van de Staat. Maar ook nadat de wet van 20 mei 1876 de examens heeft toevertrouwd aan de universitaire examencommissies en dus aan de eigen professoren van de examinandi, blijft het systeem van de gesloten ondervraging voortbestaan<sup>19</sup>. Eerst de wet van 21 maart 1964 staat toe de ondervragingen te spreiden. Het feit dat de individuele examinatoren sinds lang

<sup>15</sup> Cf. het Leuvense «Règlement organique pour la collation des grades académiques adopté principalement en exécution de la loi du 20 mai 1876», art. 37, *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 1878, 335; ook K.B. 5 oktober 1890, art. 10, tweede lid.

<sup>16</sup> Wet van 10 april 1890, art. 30, tweede lid; K.B. 5 oktober 1890, art. 7, eerste en tweede lid.

<sup>17</sup> Dit moet niet betekenen dat men noodzakelijk elk jaar examens moet afleggen. Het is technisch ook mogelijk dat wie de voorgeschreven studieduur heeft volbracht, in één jaar twee proeven aflegt; cf. nr. 17.

<sup>18</sup> Zie verder nr. 26.

<sup>19</sup> Hoezeer deze zittijden begrepen worden als twee streng afgesloten periodes blijkt uit de wet van 21 mei 1929, art. 22, tweede

afzonderlijk zijn gaan ondervragen<sup>20</sup>, heeft deze evolutie voorbereid en in de hand gewerkt.

4. Om de overbelasting van de studenten, die alle examens in korte tijd moeten afleggen, te vermijden<sup>21</sup> wordt in 1964 op voorstel van de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid de weg geopend om de examens te spreiden over het hele jaar. De wet wil ruimte creëren voor de universiteiten om een nieuw examensysteem te beproeven. Herhaaldelijk wijzen de ministers in de loop van de parlementaire debatten erop dat men van hen geen blauwdruk voor een nieuw examensysteem moet verwachten. De bedoeling van het bewust zeer ruim gehouden artikel 36<sup>22</sup> is dat de universiteiten zelf zullen kunnen zoeken en experimenteren<sup>23</sup>. Ze moeten

lid, waarin herhaald wordt dat er twee zittingen zijn, maar waaraan uitdrukkelijk wordt toegevoegd dat de examens voor de graad van doctor of geaggregeerde met proefschrift evenals aanvullende proeven buiten deze periodes kunnen worden afgenomen. In het uitvoeringsbesluit van 4 september 1930 bestemd voor de rijksuniversiteiten wordt in art. 7, vijfde lid, nog toegevoegd dat praktische proeven kunnen worden afgenomen in de veertien dagen voor de opening van de zitting.

<sup>20</sup> Zie over de evolutie van de collegiale naar de individuele ondervragingen, R. VERSTEGEN, «Examens», (vn. 1), 554-559; over de overgang naar universitaire examencommissies, *Ibid.*, 551-552.

<sup>21</sup> «Zoals de examens thans worden afgenomen is het eerder een proef voor de zenuwen en de fysieke toestand van de kandidaat dan voor zijn verstandelijke ontwikkeling», *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605/4, verslag, 2. Er wordt duidelijk gedacht aan de praktijk waarbij een zelfde student in één, twee of drie dagen over alle vakken wordt ondervraagd; maar ook blijken reeds ondervragingen voor te komen die gespreid zijn over drie weken; cf. *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1030; R. VERSTEGEN, «Examens» (vn. 1), 554-557.

<sup>22</sup> Wet van 22 maart 1964 waarbij de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens alsmede (...) gewijzigd worden, art. 3: «Art. 36 der zelfde wetten wordt door de volgende bepaling vervangen: Al de examens en examengedeelten worden in het openbaar afgenomen en worden ten minste acht dagen op voorhand aangekondigd.

In de universiteiten en de daarmee gelijkgestelde inrichtingen hebben de examens en de examengedeelten, welke de studenten moeten afleggen die de cursussen gevolgd hebben, plaats op de datums vastgesteld door de bevoegde academische overheden, doch buiten de vakantieperiodes.

(...)

Niemand mag zich in de loop van één zelfde studiejaar meer dan tweemaal voor dezelfde examens of examengedeelten aanmelden.»

<sup>23</sup> *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605/1, Memorie van toelichting, 4: «Zonder vooruit te lopen op de oplossing die gevonden moet worden voor het stelsel der examens, mag de mogelijkheid tot experimenteren met methodes tot spreiding niet uitgesloten worden: zulke methodes worden reeds in andere landen toegepast o.m. in Nederland»; *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1034-1036 (herhaalde affirmaties van minister Janne, o.m.: «L'article permet de créer un nouveau régime, mais nous n'avons pas à décider ici de quelle manière les universités feront usage de cette faculté» (1036); *Parl. St.*, Senaat, 1963-64, nr. 184, 2, verklaring van min. Van Elslande: «Nadat sommige commissieleden opnieuw enkele delicate punten hadden aangeraakt in verband met de interpretatie van artikel 3, bevestigde minister Van Elslande dat de academische overheden dit artikel vrijelijk moeten kunnen toepassen, natuurlijk met inachtneming van alle wettelijke voorschriften die niet door dit artikel worden gewijzigd.»

daarbij wel de in de wet neergelegde beperkingen in acht nemen. Het nieuwe art. 36 zelf bevat drie restricties: de examens moeten in het openbaar worden afgenomen, er kan geen examen worden afgelegd vooraleer de desbetreffende stof volledig is gedoceerd, een student mag zich binnen hetzelfde studiejaar niet meer dan tweemaal aanmelden voor een zelfde examen of examengedeelte. Verder moet ook de draagwijdte worden onderzocht van de artikelen i.v.m. de programma's voor de afzonderlijke graden, waarin twee, drie of vier «proeven» worden voorgeschreven.

De eis van de openbaarheid is, verweven met het al of niet mondeling karakter van het examen, aan de orde in het arrest Bracke van 13 mei 1980<sup>24</sup>. De twee andere vereisten hebben tot voor kort weinig problemen meegebracht. In het arrest Bruynseraede heeft de Raad van State evenwel geoordeeld dat in sommige reglementen, onder een formele getrouwheid aan de wet door, op een wel bepaald punt een vorm van wetsontduiking is binnengeslopen. Voor het eerst komt hierdoor in alle scherpte de vraag naar voren naar de grenzen van de in 1964 toegekende vrijheid tot experimenteren inzake examenreglementen.

5. Voor een goed begrip van de discussie omtrent de draagwijdte van de wetwijziging in 1964 moet men rekening houden met de heel specifieke verhouding tussen wettekst en parlementaire bespreking. Het arrest Bruynseraede wijst op de verwarring in het senaatsdebat en zegt dat «toegegeven moet (...) worden dat die bespreking geen model is geworden van wetgeving bij wege van parlementaire discussies, ook al waren het in hoofdzaak professoren die aan het woord kwamen<sup>25</sup>». Tal van verklaringen wijzen er o.i. op dat dit ook niet de bedoeling was.

Wij hebben er in het vorig nummer op gewezen dat de tekst van de wet bewust zeer ruim is geformuleerd, precies om de universiteiten ruimte te geven voor experimentele vernieuwingen. Het hele debat is dan een verkenning van het onbekende, een aftasten van waar deze grote beleidsvrijheid toe zou kunnen leiden. Sommige senatoren kunnen zich met deze grote openheid niet verzoenen en willen precieze antwoorden «une fois pour toutes<sup>26</sup>», of waarschuwen voor mogelijke misbruiken van deze vrijheid, waar ze niet principieel tegen gekant zijn<sup>27</sup>. De minister zelf onderkent daarbij geleidelijk aan beter de implicaties van de nieuwe wet en geeft aldus in de loop van het debat bv. toe dat er, tegen zijn eerste antwoord in, uit de tekst van de wet geen bezwaren te halen zijn tegen een door senator Van Cauwelaert voorgesteld systeem van examenspreiding. Het komt daarbij als een refrein terug: «le texte n'interdit rien», «tout devient possible»<sup>28</sup>. Op een heel precieze vraag inzake examenspreiding antwoordt minister Janne dat hij

<sup>24</sup> Zie voetnoot 1.

<sup>25</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.2.1.

<sup>26</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1031 (senator Merchiers).

<sup>27</sup> *Ibid.*, 1035 (sen. Merchiers).

<sup>28</sup> Zie verder onder nr. 8, vn. 44; zie nog sen. Delboulle, i.v.m. het vaststellen van de data voor de examens, eventueel afzonderlijk per student: «Le texte est extrêmement souple» (1031); min. Janne: «Cet article est volontairement très large» (1034); «Ce texte n'a qu'une portée: permettre d'établir un régime autre. Il appartient aux spécialistes, aux autorités académiques qui agissent publiquement, qui sont sous le feu de l'opinion publique de faire du

daarop wellicht beter niet zou antwoorden omdat hij daarvoor stelling zou nemen t.a.v. wat de universiteiten te beslissen hebben. Maar de minister is zelf hoogleraar en wil wel iets zeggen «en tant que 'professionnel' en ce domaine<sup>29</sup>».

Wanneer de evoluerende verklaringen en uiteindelijk ook een erg verwarrende uitspraak van de minister<sup>30</sup> er enkele senatoren toe brengen om terugwijzing naar de commissie te vragen, antwoordt de minister dat dit in zijn ogen nutteloos is: «En effet, on ne pourrait y débattre que du régime des examens. Or, la loi ne prétend pas résoudre cette question<sup>31</sup>». De feiten geven hem gelijk. Het aanvullend verslag van de senaatscommissie beantwoordt geen enkele van de betwiste vragen over examenspreiding, maar affirmeert de vrijheid van de universitaire overheden om daaromtrent te experimenteren<sup>32</sup>. Wel, zegt het verslag, «verlangt de commissie, die geenszins aan hun (d.z. de academische overheden, R.V.) verantwoordelijkheden wil raken, dat de rectoren van de inrichtingen voor universitair onderwijs geregeld de resultaten van hun experimenten onderling vergelijken om de regels en voorzieningen betreffende de organisatie van de examens met elkaar in overeenstemming te brengen<sup>33</sup>». Na dit alles is voor ons duidelijk dat men toch wel zeer omzichtig moet zijn om uit het senaatsdebat dwingend de conclusies af te leiden die niet rechtstreeks uit de tekst van de wet volgen, maar uit «verklaringen» of uit «de geest» van de wet.

## II. De evolutie na de wet van 21 maart 1964

6. Er werd bij de wijziging van de wet in de eerste plaats gedacht aan examens in de loop van het academiejaar, bv. na het eerste semester. Sommige instellingen hebben een trimestersysteem aangenomen of geëxperimenteerd met vormen van permanente evaluatie. Daarbij werd, voor zover wij zien, altijd gelet op de voorschriften dat geen examen mag worden afgelegd vooraleer de volledige stof is gedoceerd<sup>34</sup> en dat een student over dezelfde examens of examengedeelten in een zelfde academiejaar niet meer dan tweemaal mag worden ondervraagd.

Tot zover blijven ook de meest verregaande vormen van spreiding van de examens trouw aan het oertraditionele gegeven van de vaste jaarproeven. Bij de beslissing om een student te laten slagen wordt in de eerste zitting geoordeeld over een globale inspanning die droeg op alle wettelijk of

reglementair voorgeschreven onderdelen van het examen. Maar overeenkomstig de wil van de wetgever in 1964 kan de inspanning nu over een langere periode worden gespreid<sup>35</sup>. In de verdere evolutie brokkelt het globale karakter van de vaste «proef» steeds verder af en hier grijpt het arrest Bruynseraede in.

7. Ook naar adviezen toe heeft men in zekere zin aan spreiding gedaan. Zo goed als alle universiteiten aanvaarden onder zekere voorwaarden dat een student die alle examens tegen juni-juli heeft afgelegd maar niet geslaagd is, in september vrijgesteld wordt van ondervraging over een aantal vakken waarvoor hij wel goed gepresteerd heeft<sup>36</sup>. Dit is een eerste inbreuk op het traditioneel gegeven dat men binnen één deliberatie beoordeeld wordt op een alomvattende inspanning die betrekking heeft op alle vakonderdelen waarover binnen één zitting werd ondervraagd.

Deze mogelijkheid werd in 1964 in de parlementaire voorbereiding met nadruk aangehaald door de ministers als een gunstig gevolg van de wetswijziging<sup>37</sup>. Het aanvullend verslag van de senaatscommissie neemt akte op dit punt van het bestaan van een consensus<sup>38</sup>. Het reglement voor de examencommissies van de Staat van 1970 bevestigt ook de sindsdien gegroeide praktijk<sup>39</sup>.

8. De meeste examenreglementen houden zich formeel aan de regel dat over alle vakken examen moet zijn afgelegd om vrijstellingen te kunnen krijgen in de tweede zitting. De regel wordt evenwel uitgehold door de praktijk van het «nul vragen». Soms kan zelfs worden volstaan met een aanmelding bij de administratie.

Aan de UIA en het LUC is het vereiste dat men alle vakken heeft afgelegd, niet meer behouden als voorwaarde voor het toekennen van vrijstellingen in de septemberzitting. Het arrest Bruynseraede gaat daartegen in. Toch zien wij geen dwingende juridische gronden om deze praktijk te veroordelen, ook al is het duidelijk dat een spreiding van de inspanning over twee zittingen een nieuwe inbreuk inhoudt op het traditionele uitgangspunt van de proef. Een student heeft om te slagen voor een bepaalde proef per academiejaar — studiejaar zegt de wet<sup>40</sup> — maximaal twee kansen. Naar de mening van het arrest volgt uit de parlementaire discussie dat men om van zijn tweede kans gebruik te kunnen maken, verplicht is zijn eerste kans volledig te benut-

neuf. Pour l'université de l'Etat, le gouvernement doit y veiller.» (1034); deze laatste verklaring is als een echo van wat reeds in 1876 werd gezegd, toen de examencommissies van de Staat vervangen werden door universitaire examencommissies en het algemeen examenreglement werd afgeschaft; zie R. VERSTEGEN, «Examen» (vn. 1), 553.

<sup>29</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1036.

<sup>30</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1036; zie verder nr. 13.

<sup>31</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1036.

<sup>32</sup> Zie de verklaring van minister Van Elslande, vn. 23.

<sup>33</sup> *Parl. St.*, Senaat, 1963-64, nr. 184, 2; de daar nog aangekondigde verdere verklaringen van de ministers zijn er niet meer gekomen.

<sup>34</sup> Zie art. 36, tweede lid: «studenten die de cursussen gevolgd hebben» (geciteerd in vn. 22); daarover verder onder nr. 12.

<sup>35</sup> Reeds lang vóór de wet van 1964 verschuift deze globale beoordeling van een ondervraging over alle vakken door een collegiaal zittende examencommissie naar gefragmenteerde ondervragingen door afzonderlijke examinatoren, die dan wel bijeenkomen voor een collegiale deliberatie; zie hierboven nr. 3.

<sup>36</sup> Het arrest Bruynseraede (vn. 5) spreekt van vakken waarvoor men «degelijk gepresteerd heeft en alzo een behoorlijk resultaat (hoger dan alleen maar juist voldoende) heeft behaald». Deze norm vonden we niet terug in de parlementaire voorbereiding en is praetorische rechtsvinding. In de praktijk wordt in het Vlaamse land gewerkt met 13/20 (VUB), 12/20 (RUG, KUL, UFSIA en UFSAL) en 10/20 (UIA en LUC).

<sup>37</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1030, 1034-1035, 1036.

<sup>38</sup> *Parl. St.*, Senaat, 1963-64, nr. 184, 2 (lees «splitsing» i.p.v. «werkwijze», *Parl. Hand.*, Senaat, 18 maart 1964, 1168).

<sup>39</sup> K.B. 12 juni 1970, art. 28; zie ook verder nr. 31.

<sup>40</sup> Cf. arrest Bruynseraede, (vn. 5), nr. 3.3.2.2.

ten, door reeds in de eerste zitting over alle vakken examen af te leggen. Deze regel wordt minder streng, doordat tegelijkertijd aanvaard wordt dat men voor de latere vakken van een nieuwe ondervraging in de tweede zitting kan worden vrijgesteld. Dat daardoor aan de student de mogelijkheid geboden wordt om zich op een aantal vakken te concentreren en zo de inspanning over de twee zittingen te spreiden, impliceert volgens het arrest nog altijd niet dat de student zou kunnen kiezen om zijn vakken over de twee zittingen te spreiden. Het arrest doet daarvoor een beroep op verklaringen in het senaatsdebat bij het tot stand komen van de wet, die inderdaad in die richting kunnen wijzen. Het oordeel van de minister en van enkele senatoren is daaromtrent in eerste instantie negatief<sup>41</sup>. Maar na aandringen geeft de minister toe dat er vanuit de tekst van de wet geen bezwaar te maken is tegen een opdeling van de examens over twee zittingen. Dit houdt wel in dat de student die daarvoor kiest, niet ten volle twee kansen heeft. De minister is persoonlijk van mening dat de tweede kans in het belang van de studenten is en dat men deze daarom in de examenregelingen moet behouden<sup>42</sup>. Maar hij geeft toe dat een examenreglement met één lange zitting wettelijk ook kan<sup>43</sup>. Hij aanvaardt uiteindelijk ook — wat hij eerst had verworpen — dat studenten eventueel zelf kiezen om hun examens over twee zittingen te spreiden. De minister is er niet gelukkig mee, omdat daardoor ongelijkheid tussen de studenten ontstaat, maar hij besluit niettemin dat een dergelijk gemengd regime niet door de wet is verboden<sup>44</sup>. Daarmee wordt wat bij de aanvang van het parlementaire

debat verboden leek — het fameuze «fractionner», waar ook het arrest Bruynseraede over struikelt<sup>45</sup> — nu toch aanvaard.

9. Men kan om de gegevens op te klaren nog onderscheid maken tussen twee deliberaties en twee zittingen. Diegenen die bij de eerste deliberatie in juni-juli nog niet alle vakken hebben afgelegd, kunnen voor het geheel niet slagen, wat erop neerkomt dat voor hen in feite één lange zitting geldt. Zij worden bij een eerste deliberatie uitgesteld tot aan het einde van de zitting, alleen duurt nu de zitting een volledig jaar, en vallen er twee deliberaties binnen een zelfde zitting, iets wat ook in de oudste examenordening mogelijk was<sup>46</sup>. Voor de studenten die alle examens hebben afgelegd gelden twee duidelijk onderscheiden zittingen, terwijl voor de eerste groep met examenspreiding formeel de examenzitting niet mag worden gesloten<sup>47</sup>. Uiteindelijk verschrompelt aldus het begrip zitting tot een formaliteit. Dit is nog verder het geval wanneer men overgaat tot het overdragen van vrijstellingen naar een volgend jaar.

Bijna alle universiteiten kennen in meerdere of mindere mate aan een student die ook in september niet slaagt, vrijstellingen toe van ondervraging in het volgende jaar over (een deel van) de betere vakken<sup>48</sup>. Daarover zwijgt de parlementaire voorbereiding van de wet van 1964, maar deze praktijk botst in het arrest Bruynseraede op een onverbiddelijk «njet».

### III. Vrijstellingen over het jaar heen te veroordelen?

10. De Raad van State oordeelt in het arrest Bruynseraede dat de aan de UIA voorkomende praktijk om vrijstellingen naar het volgende academiejaar over te dragen, onwettig is. Dit staat niet met zoveel woorden in de wet. Het gaat er om «de strekking van artikel 36, vierde lid, te bepalen», wat volgens het arrest «een — uiteraard moeilijke — oefening in het bewijzen van een evidentie» vergt<sup>49</sup>. Het arrest meent toch uit de niet zo heldere discussie in het parlement de volgende verklaring naar voren te kunnen halen van deze bekende tekst die luidt: «Niemand mag zich in de loop van één zelfde studiejaar méér dan tweemaal voor dezelfde examens of examengedeelten aanmelden.»

Wanneer men toelaat dat vrijstellingen overgedragen worden naar het volgende academiejaar, dan leidt dit vol-

<sup>41</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1030 en 1034-35; ook 1033 (senator Van Cauwelaert).

<sup>43</sup> Zie de verklaring van senator Van Cauwelaert: «Ik zou namelijk graag hebben dat de minister ons zou zeggen waar in artikel 3 verboden wordt de examens te spreiden op de manier die ik daarstraks heb voorgesteld, namelijk het afleggen van gedeeltelijke examens in de eerste sessie en van de rest in de tweede sessie. De minister heeft mij geantwoord dat de tekst het niet mogelijk maakt, maar ik heb tevergeefs in artikel 3 naar een dergelijke verbodsbepaling gezocht», *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1033. In zijn repliek preciseert de minister dat zo iets toch kan, wanneer men zijn tweede kans opoffert en besluit: «le texte n'interdit rien» (*Ibid.*, 1035), «tout devient possible» (*Ibid.*, 1036).

<sup>44</sup> «M. Van Cauwelaert m'a demandé s'il était possible de fractionner les examens. Ce sera possible si une université crée une longue session d'examens. Dans ce cas, on peut présenter l'examen sur certaines matières dans la première partie de la session et celui sur d'autres matières dans la deuxième partie. Toutefois, dans cette hypothèse, la seconde chance n'existe pas, je le répète. M. Van Cauwelaert a alors ingénieusement proposé d'organiser un système qui, selon le tempérament des étudiants, si je l'ai bien compris, permettrait de choisir des examens plus concentrés dans le temps, mais comportant deux chances, soit de choisir une longue session prolongée, et ne comportant qu'une chance. A mon avis; il ne doit y avoir qu'un seul type d'examens pour tout le monde. C'est cela le principe de l'égalité de l'administré, si j'ose ainsi m'exprimer. Mais le texte n'interdit rien — M. Van Cauwelaert — Cette fois-ci, C'est clair. — M. Janne, Ministre de l'Education nationale et de la Culture. — Oui, il est loisible, d'après le texte, à une autorité académique, de tenter l'essai du système d'une session. Le projet laisse la porte ouverte à des expériences ou à de nouveaux régimes. Il est clair à cet égard, mais il ne vous apporte pas la pierre philosophale du bon régime d'examens», *Ibid.*, 1035.

<sup>45</sup> Arrest Bruynseraede, (vn. 5), nr. 3.3.2.4.

<sup>46</sup> zie nr. 2, speciaal vn. 9.

<sup>47</sup> Cf. ook de verklaring in het aanvullend commissieverslag: de examencommissie kan vaststellen dat de beslissing over een examinandus die slechts voor een gedeelte van de examenvakken geslaagd is, uitgesteld wordt tot een latere beraadslaging (er wordt niet gezegd tot een latere zitting), *Parl. St.*, Senaat, 1963-64, nr. 184, 2. Zie het examenreglement van de UIA, art. 41, 2e lid: «Zij worden niet gedelibereerd wanneer zij niet beoordeeld werden over alle vakken van de proef».

<sup>48</sup> De grens ligt (of lag?) bij 14/20 (RUG, KUL, UFSAL), 13/20 (VUB), 12/20 (LUC), 10/20 (UIA, RUCA); alleen de UFSIA kennen deze vrijstellingen niet toe. De evolutie heeft zich aan de Franstalige universiteiten trager doorgezet: UELg: 12/20 (?), UCL: 13/20; ULB: geen eenvormig reglement (cf. *Parl. St.*, Kamer, 1984-85, nr. 1211/4, 11).

<sup>49</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.2.5.

gens het arrest tot «één studiejaar dat over twee academie-jaren wordt uitgestreken, zodat de student het voordeel krijgt dat hij twee jaar kan doen over een proef, die hij rehtens op één jaar moet afwerken»<sup>50</sup>. Dit betekent twee bijkomende kansen, wat volgens het arrest met de *strekking* van de wet niet te verzoenen is. «Stellen dat, formeel gezien, die zg. derde en vierde kans niet strijdig is met artikel 36, vierde lid, omdat die twee kansen toch maar pas in een volgend academiejaar ontstaan, is voorbijzien aan de werkelijkheid, is zich bewegen in de richting van een *fraus legis*, de uitweg om de werking van een dwingende wetsbepaling te ontgaan zonder met de woorden ervan in strijd te komen»<sup>51</sup>.

Het arrest stelt vast dat een student evident meer dan twee kansen heeft om voor een bepaalde proef te lukken. Het aantal kansen is wegens het bestaan van de examencommissie van de Staat eigenlijk niet te bepalen. Daaruit besluit het arrest dat de beperking tot twee kansen in artikel 36, vierde lid, «dus alleen maar zinvol (is) in het kader van de opvatting dat ieder academiejaar voor de toepassing van die bepaling geldt als een duidelijk op zichzelf staande academische eenheid, te beschouwen als volkomen afgescheiden van vorige en volgende academiejaren.» De studie en de bijhorende examens moeten dus in het nieuwe academiejaar volledig van voren af aan herbegonnen worden; zonder overgedragen vrijstellingen. Deze zijn *ondenkbaar*, een verklaring waarom de senatoren er ook niet over spreken<sup>52</sup>.

Of het arrest met deze redenering een evidentie heeft blootgelegd valt te betwijfelen.

11. Wij gaan er met het arrest over akkoord dat de mogelijkheid om vrijstellingen naar het volgend academiejaar over te dragen niet behoorde tot het gedachtengoed van de aan de discussie deelnemende senatoren<sup>53</sup>. Over deze mogelijkheid wordt niet gesproken en een aantal uitlatingen laten vermoeden dat, als de vraag expliciet was gesteld, de senatoren zich daarover negatief zouden hebben uitgesproken. Het is ook evident dat men zich met het overdragen van vrijstellingen naar een volgend jaar nog een stap verder verwijderd van het traditionele model van de ondervraging in een kort aaneengesloten zittijd over alle vakken of vakgedeelten. Wil dat zeggen dat daarom tegenwoordig de overdracht van vrijstellingen onaanvaardbaar moet zijn? Wij hebben er reeds op gewezen hoe voorzichtig men zeker in dit geval moet omspringen met argumenten geput uit de parlementaire debatten of afgeleid uit de geest van de wet<sup>54</sup>. Het lijkt ons een betere weg toch maar eens van de tekst van de wet zelf uit te gaan en allereerst daaruit de grenzen proberen af te lijnen, die de wetgever gesteld heeft aan de vrijheid om naar een nieuw examensysteem toe te evolueren.

12. In de W.ac.gr. wordt met «examens of examengedeelten» bedoeld een globale proef over een geheel van vakken of vakgedeelten waarover in principe na een jaar studie wordt ondervraagd. Bijna alle examens voor het behalen van een academische graad worden opgesplitst in twee

soms drie of vier examengedeelten waarop men zich normaal gedurende een jaar voorbereidt. De wet vereist minstens evenveel jaren studie als er examengedeelten zijn<sup>55</sup>. Dit is de basis voor het traditionele beeld van de vaste jaarproeven.

Wanneer in art. 36, vierde lid, van deze wetten bepaald wordt dat niemand zich in de loop van één zelfde studiejaar meer dan tweemaal voor dezelfde examens of examengedeelten mag aanmelden, dan houdt de gebruikte terminologie allereerst in dat per student niet meer dan tweemaal per jaar een eindbeoordeling over het geheel van de vakken mag plaatsvinden. Gelezen naast de bepaling van het tweede lid van art. 36 kan het ook moeilijk anders. De studenten moeten cursussen volgen, wat naar het advies van de Raad van State, afdeling wetgeving, inhoudt dat er geen ondervraging kan plaatsvinden over vakken of vakgedeelten die nog niet volledig zijn gedoceerd<sup>56</sup>. Vanzelf komt men aldus in juni-juli tot een eerste beoordeling, over het geheel, met de mogelijkheid een student geslaagd te verklaren, en een tweede eindbeoordeling in september, na een nieuwe korte studieperiode.

Zo gelezen lijkt deze bepaling wat overbodig. Dit is wellicht het gevolg van een door de Raad van State voorgestelde tekstwijziging. In de aan de Raad voorgelegde tekst van art. 36 was er geen sprake van studenten die de cursussen gevolgd hebben<sup>57</sup>. De memorie van toelichting zet de weg open voor experimenten met methodes tot spreiding van de examens, o.m. naar Nederlands model<sup>58</sup>. Blijkens de opmerking van de Raad van State was het althans op dat tijdstip in Nederland mogelijk om examens af te leggen vooraleer de examenstof volledig gedoceerd was<sup>59</sup>. In die hypothese was het theoretisch ook mogelijk dat er een beoordeling over alle vakken komt vóór het einde van het jaar, zodat ook het voorschrift om niet meer dan tweemaal per studiejaar een eindbeoordeling van een student te geven enige praktische relevantie kon hebben<sup>60</sup>. De Raad van State was evenwel van mening dat, anders dan in Nederland, waar dit vereiste niet zou gelden, «de individuele spreiding der examens in de universiteiten slechts redelijkerwijze denkbaar is wanneer de examenstof volledig gedoceerd is»<sup>61</sup>. Vandaar de verwijzing in de definitieve tekst

<sup>55</sup> Zie verder nr. 17; en ook reeds nr. 4.

<sup>56</sup> *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605/1, 8; ook *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1031.

<sup>57</sup> Zie de oorspronkelijke tekst, *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605-1, 28.

<sup>58</sup> *Ibid.*, 4.

<sup>59</sup> Vermoedelijk ging het in feite daar ook enkel om «tentamens» over afzonderlijke vakken.

<sup>60</sup> De memorie van toelichting lijkt het eveneens te hebben over nieuwe kansen voor het geheel, nadat de student in een eerste deliberatie is uitgesteld: «De afgewezen («ajourné» = «niet geslaagd»; *R.V.*) student zal zich in elk geval niet meer dan tweemaal in de loop van hetzelfde academiejaar mogen aanmelden», *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605/1, 4. (Ten onrechte zou uit deze passage afgeleid worden dat er na een eerste uitstel nog twee kansen zouden kunnen volgen; *Parl. St.*, Senaat, 1963-64, nr. 184, 1-2.) Zie nog de vraag van sen. Houben die wil weten of de tweede zittijd in het «studiejaar» is inbegrepen, *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1032; de minister antwoordt bevestigend, *Ibid.*, 1035.

<sup>61</sup> *Parl. St.*, Kamer, 1962-63, nr. 605/1, 8.

<sup>50</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.4.2.

<sup>51</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.4.3.

<sup>52</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.2.5.

<sup>53</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.3.2.5.

<sup>54</sup> Zie hierboven nr. 5.

naar de studenten die de cursussen hebben gevolgd, waardoor meteen zoals gezegd, de draagwijdte van de laatste alinea i.v.m. de twee kansen wordt uitgehold. Anderzijds wijst het reglement voor de examencommissies van de Staat toch op praktische toepassingen. Men mag zich niet meer dan tweemaal aanmelden voor hetzelfde examengedeelte, ook niet wanneer men daarvoor een andere examencommissie van de Staat zou kiezen. En wie niet geslaagd is tegenover een universitaire examencommissie, mag zich binnen een zelfde zittijd niet nogmaals aanmelden bij een examencommissie van de Staat en omgekeerd<sup>61a</sup>.

13. Het is dan ook niet te verwonderen dat in de praktijk aan het vierde lid van art. 36 een andere betekenis wordt gegeven dan uit de bewoordingen van de wet is af te leiden. De termen examen en examengedeelte worden tegen de in de W.ac.gr. gangbare betekenis in, aan de universiteiten hier algemeen geïnterpreteerd als ondervraging over een vak of vakgedeelte, waarvoor niemand binnen een zelfde studiejaar meer dan twee kansen mag krijgen. Het meer innoverende examenreglement van de UIA, dat in het arrest Bruynseraede in het geding is, heeft deze interpretatie voor zover wij zien zorgvuldig gehanteerd. Maar zij staat niet met evenveel woorden in de wet.

Er zijn verschillende verklaringen in het senaatsdebat die bevestigen dat herhaalde ondervragingen over dezelfde vakken of vakgedeelten mogelijk zijn. Er wordt daarbij gedacht aan een soort proefondervragingen die minstens formeel in het eigenlijke examen nog eens worden overgedaan<sup>62</sup>. Dit wijst er nogmaals op hoezeer men in het senaatsdebat nog vastzat aan de vertrouwde gegevens. Men kon zich nog niet goed voorstellen dat de toen in de praktijk gegroeide «tentamens» of proefexamens, waarmee men in feite op het eindexamen vooruitliep, in een systeem examenspreiding normaal moesten uitgroeien tot volwaardige ondervragingen, onderdelen van het eindexamen. Het is dan o.i. ook logisch wanneer de praktijk, geconfronteerd met deze evolutie, het verbod om meer dan tweemaal «examen» af te leggen heeft geïnterpreteerd als een verbod van herhaalde ondervragingen over afzonderlijke vakken of vakgedeelten. Als men zich voor het gehele examen of de globale proef niet meer dan tweemaal per studiejaar mag aanmelden, dan moet dit tevens inhouden dat zoiets ook nog niet mag voor kleine gedeelten waarin het «examen» of de «proef» nu is gesplitst. Deze interpretatie wordt bevestigd door een verklaring van minister Van Elslande: «Welk systeem men ook aanneemt, de student mag nooit meer dan tweemaal examen afleggen in dezelfde materie»<sup>63</sup>.

14. Of men het verbod om een zelfde student meer dan tweemaal per studiejaar te ondervragen nu houdt op het niveau van een globale of geglobaliseerde eindbeoordeling dan wel doortrekt tot bij de afzonderlijke ondervragingen over elk vak of vakgedeelte, het blijft een vraag wat het motief voor dit verbod mag zijn. De parlementaire voorbereiding geeft hierover geen enkele aanduiding. De achtergrond lijkt ons deze te zijn waarvan het systeem is uitgegaan: een student moet mede beoordeeld worden op grond van wat hij binnen een bepaalde tijdsspanne kan verwerken. Art. 36, vierde lid, zou dan als bedoeling hebben een eindeloos herhalen van ondervragingen te voorkomen. Wie na twee beurten niet slaagt, moet een langere studietijd nemen, een nieuw studiejaar, d.i. in de praktijk meestal opnieuw colleges volgen enz., vooraleer hij zich in ernst opnieuw aanmeldt voor het examen. In deze regel, waaruit een vorm van pedagogische gestrengheid spreekt, steekt dan een verrekening van het element tijd als maatstaf voor begaafdheid en bekwaamheid<sup>64</sup>.

Vanuit een dergelijke motivering is het om het wettelijk verbod van herhaalde ondervragingen zin te geven, niet langer nodig om, zoals het arrest Bruynseraede het doet, een verbod dat in de wet uitdrukkelijk tot een zelfde studiejaar beperkt is ook tot een volgend studiejaar uit te breiden<sup>65</sup>. Ondervragingen in een volgend jaar zijn o.i. niet te beschouwen als een derde en vierde kans in de zin van de wet, omdat van de student ook een nieuwe studietijd zal worden gevraagd, wat zonder gevaar voor een carroussel van ondervragingen een nieuwe beurt zinvol maakt.

Dat men zich met een systeem van vrijstellingen voor de tweede zittijd, en nu met naar het volgend jaar overgedragen vrijstellingen steeds verder verwijderd van het oude uitgangspunt van de globale beoordeling binnen een beperkte tijdsspanne is duidelijk. Moet men daarom de overdracht van vrijstellingen naar een volgend jaar veroordelen als een *fraus legis*, een ontduiken van de wet? De argumentatie die het arrest Bruynseraede daarvoor ontwikkelt vanuit art. 34, vierde lid, W.ac.gr., lijkt ons gekunsteld en ongegrond. Het beroep daarbij op de parlementaire voorbereiding kan zoals gezegd ook niet overtuigen. Daarvoor is de grondtoon een te duidelijk positieve affirmatie van de vrijheid voor de universiteiten om zelfstandig tot een nieuw systeem te komen.

15. Wij zien persoonlijk een ander mogelijk bezwaar tegen de wettigheid van overgedragen vrijstellingen. Een dergelijke overdracht leidt tot een erg formalistisch hanteren van de voorgeschreven opdeling in vaste proeven en daardoor, zoals elk formalistisch hanteren van de wet, tot

<sup>61a</sup> K.B. 12 juni 1970, art. 11.

<sup>62</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1032 (sen. Houben); bevestigd door min. Janne, *Ibid.*, 1034.

<sup>63</sup> *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1034. Zie nochtans de verwarrende verklaring van minister Janne: «Il n'est pas du tout interdit à une université de faire passer une épreuve en février et, si les examens s'avèrent catastrophiques, de donner au cours de la même session une deuxième ou une troisième chance à l'étudiant. C'est une question d'organisation qui dépend de l'université; elle décide si l'étudiant est bon ou n'est pas bon dans une branche. C'est la seule chose qu'il faille démontrer», *Parl. Hand.*, Senaat, 10 maart 1964, 1036. Deze uitspraak is aanvaardbaar wanneer men, zoals senator Houben dit doet, het onderscheid houdt tussen

een «privé-ondervraging» en een «officiële ondervraging». Ze is evenwel niet te verzoenen met de tekst van de wet wanneer gedacht wordt aan herhaalde «officiële» ondervragingen. Het arrest Bruynseraede ziet hierin een «even struikelen van een vermoeid minister», arrest (vn. 6), nr. 3.3.2.3.

<sup>64</sup> Ook het niet gepubliceerde «Verslag na onderzoek» in deze zaak, van de hand van de auditeur P. De Wolf wijst op het hanteren van een beperkte geldigheidsduur van het examen «als middel niet om het examen moeilijker te maken maar om de op zichzelf in het onderwijs relevante tijdsfactor een rol te laten spelen» (blz. 11); zie ook reeds nr. 3 en verder nr. 27.

<sup>65</sup> Zie hierboven nr. 10.

een uitholling van de oorspronkelijke bedoeling. Examens waarvoor men geslaagd is, enkele in juni-juli, enkele in september van zijn eerste jaar, andere in de eerste of zelfs de tweede zittijd van het bisjaar worden formeel gebundeld in één eindbeoordeling en beschouwd als onderdelen van «één proef». Zo was het zeker niet bedoeld. In zoverre kan de kritiek van het arrest Bruynseraede op de wettelijkheid van de overdracht van vrijstellingen naar het volgend jaar goede grond hebben.

Toch moet men er rekening mee houden dat de W.ac.gr. telkens weer spreekt van «twee (drie, vier) proeven en twee (drie, vier) jaar studie», maar deze gegevens niet strikt aan elkaar verbindt<sup>66</sup>. Men kan over een bepaalde proef twee jaar doen en tegelijkertijd de daaropvolgende proef voorbereiden. Dit biedt de mogelijkheid om na een aanvankelijke mislukking het examen over de twee proeven af te leggen in een zelfde studiejaar. Is het dan t.a.v. de benadering van de wetgever zo onzinnig als de ondervragingen waarmee rekening gehouden wordt, gespreid worden over de gehele voorgeschreven studietijd van twee jaar en niet geconcentreerd worden binnen het tweede jaar (bisjaar voor de eerste proef en eerste jaar voor de tweede proef)?

#### IV. Het combineren van studie jaren

16. De zaak Bruynseraede steunt formeel op een beroep tegen de beslissing van een examencommissie van de UIA die aan de student Bruynseraede de toelating weigert om de tweede licentie<sup>67</sup> waarvoor hij nog drie vakken moet afleggen — de rest zijn vrijstellingen — te combineren met de derde licentie rechten.

Het arrest komt tot de conclusie dat de W.ac.gr. in principe het «combineren» in één jaar van twee proeven binnen een zelfde studierichting niet onmogelijk maakt. Er zijn wel bedenkingen tegen, zegt de Raad van State. Men zou om wettig te worden ingeschreven een certificaat moeten kun-

nen voorleggen waaruit blijkt dat men ook wettig het examen voor dat studiejaar kan afleggen. Bovendien moet men «werkelijk leerling» zijn, dat wil volgens de Raad zeggen ook colleges volgen en oefeningen meemaken, zoals deze geprogrammeerd zijn, wat veelal niet zal kunnen wegens overlappings in het lesrooster. Ten slotte overweegt het arrest dat het gewoonlijk ook niet de knapste studenten zijn die vragen om te combineren<sup>68</sup>.

Met iets van een onwillige berusting besluit het arrest dat, ook al «moet op grond van gevestigde tradities de mogelijkheid om te combineren aanvaard worden», combineren geen recht is en dus geldig afhankelijk kan worden gesteld van een toelating<sup>69</sup>. Maar men moet er volgens het arrest dan wel op letten dat dit combineren niet, op grond van een algemene maatregel of van individuele beschikkingen, stoelt op andere voordelen die wel onverenigbaar zijn met de W.ac.gr. Zulke voordelen zijn volgens het arrest de vrijstellingen van ondervraging die naar het volgend jaar worden overgedragen en die in casu determinerend waren om een toelating tot combineren te vragen.

17. De scrupules van de Raad lijken ons op dit punt wat spits, terwijl de basisgegevens van de wet combineren toelaten.

De W.ac.gr. schrijft voor elke studierichting een aantal proeven voor en een aantal studie jaren, maar verbindt deze twee vereisten niet<sup>70</sup>. Er is van hieruit fundamenteel geen bezwaar tegen dat een student na mislukking voor de eerste proef in een volgend jaar inschrijving neemt voor de eerste en de tweede proef tegelijkertijd. Dat de in de wet voorgeschreven studieduur ook geen exclusieve studieduur is, blijkt o.m. uit het feit dat de wet toelaat dat men bv. een licentie letteren en wijsbegeerte combineert met de aggregatie hoger secundair onderwijs, waarvoor toch een studieduur van een jaar is voorgeschreven<sup>71</sup>. Nergens volgt uit de wet dat combineren van verschillende studierichtingen onwettig zou zijn. De wet beperkt zich tot het voorschrijven van een studieduur, maar laat zich verder niet in met studietijd.

Wel is het zo dat

— een dergelijke combinatie onmogelijk is tussen een kandidatuur en een licentie omdat niemand kan worden toegelaten tot het examen voor een volgende graad, als hij aan zijn studie niet de voorgeschreven tijd heeft gegeven, te rekenen met ingang van het tijdstip waarop de examinandus de onmiddellijk voorafgaande graad heeft behaald<sup>72</sup>;

— de student in de examens van de tweede proef slechts kan slagen na geslaagd te zijn voor de eerste proef<sup>73</sup>.

<sup>66</sup> Zie verder nr. 17.

<sup>67</sup> Het arrest spreekt van het tweede en derde «licentiaat», daar waar wij «licentie» hadden verwacht. Het arrest heeft daarvoor VAN DALE's «Groot woordenboek der Nederlandse taal» en ook VAN DALE's «Groot woordenboek van hedendaags Nederlands» achter zich. Daarover schrijft E. BERODE in zijn kroniek «Ach die taal», *De Standaard*, 14 februari 1985, blz. 6 kritisch: «Bij ons is de licentie de academische graad tussen de kandidatuur en het doctoraat; de licentiaat is de persoon die de licentie heeft behaald.» Ook J.L. PAUWELS verdedigt de term licentie als aanduiding van de studie jaren: «Universitaire terminologie», *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal en Letterkunde*, N.R., Gent, 1967, 307-308 en 313. We houden het, *dum disputant auctores*, dan maar bij een licentiaat die zijn of haar diploma behaalt na twee of drie licentie jaren. Dit lijkt het best bij het gebruik bij ons aan te sluiten: «Het ontgaat me volkomen waarom de normatieve Paardekooper het licentiaat voorschrijft en zelfs waarom de descriptieve Van Dale het licentiaat gangbaar vindt. Ach ik wil het er niet over hebben dat licentie al in de zestiende eeuw in Leiden gebruikt werd, nadien in onbruik is geraakt en sinds de vernederlandsing van het universitair onderwijs bij ons weer is opgedoken. Waar het om gaat is dat 'ik zit in het eerste licentiaat' alleen in naslagwerken mogelijk is of met andere woorden dat alleen licentie gangbaar is», E. BERODE, «Het onvoltooide ABN (1)», *De Standaard*, 15 oktober 1985, blz. 11.

<sup>68</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.2.2.

<sup>69</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.2.4.

<sup>70</sup> W.ac.gr. (vn. 6), art. 15, § 7; art. 17, vijfde lid; art. 18, derde lid; art. 19, tweede lid; art. 19bis, tweede lid; art. 23, tweede lid, enz. In de licenties letteren-wijsbegeerte en wetenschappen kan de student volgens de wet zelfs kiezen of hij de vakken over twee proeven splitst, dan wel in één proef aflegt; hij moet wel twee jaar studeren; art. 16, § 1, tweede lid, en art. 20, vijfde lid, W.ac.gr.

<sup>71</sup> W.ac.gr. (vn. 6), art. 1bis, 4°, en art. 21.

<sup>72</sup> W.ac.gr. (vn. 6), art. 3; zie ook art. 1bis en art. 2.

<sup>73</sup> Het arrest Bruynseraede is op dit laatste punt strenger dan de wet, waar het stelt dat men om voor een bepaald studiejaar te

18. Dat een examinandus wegens het feit dat er overlappings in het lesrooster voorkomen niet «werkelijk leerling» zou kunnen zijn is wat sterk, maar het is goed bij deze «bedenking» van de Raad tegen combineren<sup>74</sup> toch even stil te staan.

Art. 46, derde lid, W.ac.gr. schrijft voor dat de diploma's «bevestigen dat de personen die ze verkregen hebben werkelijk leerling waren aan de universiteit of die inrichting». Anderzijds bepaalt art. 38 W.ac.gr. dat de universiteiten «de cursussen, werkzaamheden en oefeningen inrichten, welke beantwoorden aan de vereisten gesteld voor de voorbereiding op de examens»<sup>75</sup>. De artikelen 46 en 38 W.ac.gr. zijn jarenlang de grondslag geweest voor een strak systeem van absents opnemen en wegeringen om tot de examens toe te laten op grond van frequente afwezigheid. Dit is aan de universiteiten in onbruik gevallen, maar in het HOBu (hoger onderwijs buiten de universiteit) is het systeem nog zeer levend, ook al geeft het er periodiek aanleiding tot een rel. De universiteitsstudenten zullen het niet allen graag horen, maar ook zij kunnen er niet naast dat, wanneer de universiteiten verplicht zijn colleges, seminaries en oefeningen te organiseren, de studenten dan ook geacht worden daaraan deel te nemen. Het ontwerp tot herziening van de W.ac.gr. herschrijft het voormelde art. 38 als volgt: «De studenten die met het oog op het behalen van een academische graad in een universitaire instelling zijn ingeschreven volgen de cursussen, praktische werkzaamheden en oefeningen waarin door de instelling wordt voorzien.»

De regel is duidelijk. De toepassing kan gaan van nauwgezet tot soepel, zelfs tot laks, niet tot niets. Met enige ironie vragen studenten zich af of ze straks ook — reeds als student — aan de prikklok toe zijn<sup>76</sup>, net zoals, moet men

zeggen, hun collega's in het HOBu. Het gaat om slapende artikelen waar rond de rechtspraak van de Raad van State misschien nog een verrassing in petto houdt<sup>77</sup>. Concreet voor het geval van de bisstudenten wijzen we toch op het bestaan, in de universitaire tradities, van «bis zonder lesvolgen». Zou dan de examencommissie in dat geval niet meer mogen bevestigen dat deze studenten «werkelijk leerling waren aan de universiteit»? Is er geen andere rechtsgeldige voorbereiding op het examen dan andermaal alle colleges volgen?

19. Vrijstelling verlenen van ondervraging roept meteen de vraag op naar wat men de student in de vrijgekomen tijd laat doen. Vandaar dat er naast het voorgaande type van combineren van volledige studie jaren nog andere types opduiken, waarmee ook wel eens uitgeprobeerd wordt.

Sommigen hebben eraan gedacht een student geslaagd te verklaren en hem/haar toe te laten tot de volgende proef, die voor hem/haar evenwel aangevuld wordt met die gedeelten uit het programma van de eerste proef, waarvoor nog niet voldaan is. Zodoende wordt wel de regel van de twee proeven gerespecteerd, alleen worden het nu vlottende «proeven». Men verklaart in dit systeem een student voor geslaagd, die niet geslaagd is voor de hele proef waarvoor hij zich aangemeld heeft. Er is in deze benadering formeel geen overdracht van vrijstellingen, wel een geïndividualiseerde samenstelling van het vakkenpakket. Of de Raad van State ook deze inbreuk op het systeem van de vaste proeven zou goedvinden? Een minder vergaande variant bestaat erin een student die de examens die hij grotendeels en met goed gevolg heeft afgelegd, wegens overmacht moet afbreken, te laten slagen voor een gereduceerde proef en de ontbrekende vakken naar de volgende proef over te dragen<sup>77a</sup>.

Weer een andere vorm van «combineren» bestaat erin dat men, rekening houdend met de omvang van de behaalde vrijstellingen, de student toestaat om anticiperend reeds enkele vakken van de volgende proef af te leggen in zijn bisjaar. In dit systeem betekent een mislukking wel een verlenging van de studieduur. Ook kan nu het verdunde programma van de volgende «proef» te licht uitvallen. Van wie voor een eerste proef niet slaagt, maar zich met vrijstellingen in het bisjaar aanmeldt kan men aannemen dat de eenheid van proef in theorie bewaard gebleven is: alle punten komen in één deliberatie. Wanneer daarenboven punten worden toegekend voor geanticiperde vakken uit de volgende proef, dan zullen ook deze punten voorkomen in één deliberatie van het volgend jaar. Het is dan wel de vraag of deze cijfers ook kunnen worden getypeerd als vrijstellingen, de enige afwijking van het systeem van de jaarproeven waar de wetgever de universiteiten toe machtigt (cf. infra). Moeten in de strakke interpretatie van de Raad van State, een bevestiging van het oude systeem van de jaarproeven,

worden ingeschreven een certificaat zou moeten kunnen overleggen waaruit blijkt dat men ook het examen voor dat studiejaar kan afleggen. De ingeroepen artt. 1bis tot en met 3 W.ac.gr. hebben het immers niet over een inschrijven voor de studie, maar telkens over een toelaten tot het examen. Zo bepaalt art. 1bis, 4°, dat men niet tot het examen van kandidaat, licentiaat, enz. kan worden toegelaten als men niet aan zijn studie de voorgeschreven tijd heeft besteed. Wie twee jaar gestudeerd heeft kan aan het einde van deze periode toegelaten worden tot het examen, waarvan hij eerst voor de tweede maal de eerste proef aflegt en onmiddellijk nadien de tweede proef. Zo is ook de vanouds aan de universiteiten gevestigde praktijk. O.i. is het ook niet onmogelijk dat de examinandus min of meer voorwaardelijk de toelating krijgt om door elkaar de afzonderlijke examens voor de eerste en de tweede proef af te leggen; de examencommissie zal bij de deliberatie over de tweede proef in voorkomend geval evenwel vaststellen dat de examinandus niet definitief kan worden toegelaten en dat daarom ook niet over hem kan worden gedebiteerd.

<sup>74</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.2.2.

<sup>75</sup> Er is ook nog het reeds vermelde art. 36, tweede lid, dat spreekt van «studenten die de cursussen gevolgd hebben», dit tegenover de studenten die examens afleggen voor de examencommissies van de Staat, zie nr. 12.

<sup>76</sup> «Voortaan een prikklok voor studenten? Beschouwingen naar aanleiding van het arrest Bruynseraede», Standpunt ingenomen door het Vlaams Rechtsgenootschap Leuven, *Jura Falc.*, 1984-85, 151-153. De studenten doen een handige — maar o.i. toch niet helemaal afdoende — suggestie: «moet men leiding en toezicht echter niet interpreteren in de gebruikelijke burgerrechtelijke

betekenis, nl. de mogelijkheid om effectieve controle uit te oefenen» (blz. 153).

<sup>77</sup> Zo kan men vragen stellen bij regimes voor werkstudenten die dezen zouden vrijlaten al of niet colleges te volgen.

<sup>77a</sup> De beperkte regeling is nu gelegitimeerd door de opname ervan in het interuniversitair akkoord inzake vrijstellingen; zie Bijlage, I, art. 3, § 2, en II, art. 2, § 2.

opdat vrijstellingen kunnen worden verleend, ook niet alle vakken van deze volgende proef in één zittijd of minstens in één jaar worden afgelegd?

### V. Een beoordeling van het arrest Bruynseraede

20. Uit het voorgaande blijkt dat het arrest Bruynseraede op goede gronden kon oordelen dat het overdragen van vrijstellingen naar een volgend jaar neerkomt op een uitholling van het traditionele systeem van de vaste «jaarproeven». Wij menen evenwel dat het arrest deze praktijk daarom nog niet noodzakelijk als onaanvaardbaar had moeten veroordelen. Er was, gezien ook de bewuste keuze van de wetgever om aan de universiteiten vrijheid tot experimenteren te laten, o.i. op minstens even goede juridische gronden een andere uitspraak mogelijk geweest. Het arrest bevat ook aanduidingen waarom de Raad van State een vrij hard standpunt heeft ingenomen. Het zal blijken dat we hier staan voor een duidelijk voorbeeld van rechterlijk beleid, d.i. in casu een uitspraak die, geplaatst voor twee juridisch mogelijke wegen, er een kiest op grond van motieven die wezenlijk — daarom niet exclusief — behoren tot de beslissingsbevoegdheid van het bestuur en van de wetgever.

21. Dat de Raad van State de gelegenheid heeft willen aangrijpen om een bepaalde uitspraak te doen, is voelbaar in de toch wel opvallende overwegingen i.v.m. het belang van de verzoeker. Enkele kanttekeningen slechts bij een vraag die het bestek van deze bijdrage te buiten gaat.

Het arrest Bruynseraede ontwikkelt een streng logische, sterk abstract gehouden gedachtegang die het leerstuk van het belang verder uitdiept, maar die voor de verdere toepassing precies wegens zijn erg abstracte karakter in de praktijk wellicht nuanceringen zal vragen. Verzoeker is in zijn belangen geschaad — nadeel, als de eerste voorwaarde van het erkennen van het belang — doordat de weigering hem toe te staan twee studiejaar te combineren, hem in de onmogelijkheid heeft gesteld een renteloze lening gereserveerd voor laatstejaarsstudenten te krijgen, omdat hij voor zijn laatste jaar de examens heeft afgelegd tegenover de examencommissie van de Staat. Deze bewering van verzoeker wordt bewezen geacht, nu ze door de tegenpartij niet wordt tegengesproken<sup>78</sup> en zonder dat verzoeker het bewijs moet leveren dat hij nu wel een lening met rente heeft (moeten) aangegaan<sup>79</sup>. Een vernietigingsarrest zou ook een remedie kunnen zijn voor het geleden nadeel — tweede voorwaarde voor het erkennen van een belang —, in de mate dat zo'n arrest met die vernietiging reeds een element vastlegt dat in een eventuele latere procedure voor de burgerlijke rechtbank als bewezen moet worden beschouwd<sup>80</sup>.

<sup>78</sup> Arrest, nr. 2.4; zie ook een gelijkaardige houding i.v.m. het vaststellen van de feitelijke toedracht in het eerste arrest Zoete, 12 mei 1981, nr. 21.167, *Arr.R.v.St.*, 1981, 722 en noot in *R.W.*, 1981-82, 260. Als nadeel wordt ook nog aangenomen dat verzoeker wellicht enkele maanden vroeger zijn einddiploma zou hebben behaald wat hem een vervroegde inschrijving aan de balie en een echte vakantie zou hebben opgeleverd, arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 2.4.

<sup>79</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 2.5.5.

<sup>80</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 2.5.2; cf. ook *Le Conseil d'Etat, Les Nouvelles, Droit administratif*, VI, Brussel 1975, nr. 827, blz. 240-1.

De verantwoording van het belang is een vraag van ontvankelijkheid en moet derhalve beoordeeld worden vóór en los van de vraag naar de gegrondheid. Voldoende is dat, als de weigering tot combineren onwettig zou zijn, verzoeker hieruit een aanspraak haalt die hij *in principe* voor de burgerlijke rechtbank zou kunnen doen gelden op grond van de artt. 1382 en 1383 B.W. Voldoende is dat schade en schadevergoeding op de aangegeven grond in abstracto denkbaar is. Of er in concreto ook schade is, moet voor de burgerlijke rechtbank worden aangetoond<sup>81</sup>. Het spel wordt helemaal gedrongen gespeeld wanneer de Raad van State onmiddellijk hierna laat aanvoelen dat het middel van verzoeker onwettig zal worden bevonden — het combineren steunt op onwettige vrijstellingen<sup>82</sup> — maar dat er toch nietigverklaring zal volgen op een ambtshalve ingeroepen grond. Het mag allemaal logisch zijn maar het wordt wel wat surrealistisch en men kan zich toch niet van de indruk ontdoen dat in het arrest al het mogelijke wordt gedaan precies om het ambtshalve opgeworpen middel te kunnen ontwikkelen.

Een gelijksoortige indruk laat het arrest Franssens van 16 oktober 1981 waarin de Raad van State zich principieel bevoegd verklaart voor een beroep tegen een examencommissie van een vrije universiteit. De zaak is niet ontvankelijk wegens tardiviteit en zou normaal op die grond zonder meer zijn afgewezen. Maar in dit geval gaat het arrest allereerst de bevoegdheidsvraag onderzoeken, wat de Raad de mogelijkheid geeft zich principieel daarover uit te spreken<sup>83-84</sup>.

22. Het arrest gaat uit van een bezorgdheid voor het handhaven van de kwaliteit van de universitaire diploma's. Het erkent dat de wetgever aan de universiteiten een ruime marge van vrijheid tot experimenteren heeft gegeven bij het zoeken naar een nieuwe regeling van de examens. Maar het

<sup>81</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 2.5.4.-6. Werd in het verleden altijd een dergelijke streng abstracte gedachtegang gevolgd en is die in de toekomst wel houdbaar? Kritisch op dit punt ook «Voortaan een prikklok...» (vn. 77), 151. Wanneer deze lijn wordt aangehouden lijkt het criterium van het belang nog veel aan waarde te moeten inboeten.

<sup>82</sup> Dat het geweigerde voordeel onwettig zou zijn, moet ook tot gevolg hebben dat eiser voor de burgerlijke rechtbank moeilijk schade in de zin van artt. 1382 e.v. B.W. zal/zou kunnen bewijzen.

<sup>83</sup> *R.v.St.*, 16 oktober 1981, Franssens, nr. 21.467, *Arr.R.v.St.*, 1981, 1438 en *R.W.*, 1981-82, 1139 (gedeeltelijke publikatie). Eigenlijk raakt de onontvankelijkheid wegens laattijdigheid ook de bevoegdheid, A. MAST en J. DUJARDIN, *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, 9e ed., 1984, 580 met verwijzing naar de rechtspraak. Zie nog de behandeling van de ontvankelijkheidsvraag in het tractaat over de Raad van State in *Les Nouvelles* (vn. 80), 248 e.v. waar ook de vraag naar de termijnen voorop staat. Deze volgorde waarin de elementen van de ontvankelijkheidsvraag onderzocht worden lijkt nu wel niet dwingend, cf. bv. andere ordening in het zopas geciteerde handboek van A. MAST, 562 e.v.

<sup>84</sup> Kort voor het arrest Franssens had de Raad in het arrest Scheuermann/LUC reeds terloops in een gelijkaardige overweging, waartoe de zaak zelf geen aanleiding gaf, de latere stelling van het arrest Franssens a.h.w. aangekondigd; zie *R.v.St.*, 27 juli 1979, Scheuermann, nr. 19.776, *Arr. R.v.St.*, 1979, 908; R. VERSTEGEN, «U.I.A. en L.U.C. als autonome openbare universitaire instellingen», *T.B.P.*, 1980, 445; *id.*, «Examens» (vn. 1), 545-546 en 552, vn. 32; *id.*, «Beroep» (vn. 2), 310-312.

wijst er terecht ook op dat de wetgever verwacht heeft dat de universiteiten zelf daarbij in onderling overleg hun experimenten zouden harmoniseren<sup>85</sup>. Het arrest stelt vast dat dit niet is gebeurd en spreekt de vrees uit dat experimenten met examenreglementen leiden tot onderlinge concurrentie en dat ze dienen als lokmiddel voor universiteiten die nu eenmaal per student worden gefinancierd. Het ziet daarin een risico voor ontwaarding van de door de wet in het algemeen belang gewaarborgde universitaire diploma's. De voorwaarden waaronder wettelijke diploma's worden verleend zijn, aldus de Raad, van openbare orde. Daarom werpt de Raad van State ambtshalve de nietigheid op van de vrijstellingenregeling<sup>86</sup>.

Wij formuleren een aantal bedenkingen, allereerst i.v.m. de diagnose van de Raad van State, om vervolgens de mogelijke remedies even onder ogen te zien.

23. De suggestie in het arrest dat nieuwe examenreglementen ingegeven zouden kunnen zijn door overwegingen van interuniversitaire concurrentie en niveau verlagend zouden werken, heeft kwaad bloed gezet aan de universiteiten<sup>87</sup>. Moet men er niet van uitgaan dat in eerste instantie aanpassingen van examenreglementen ingegeven zijn door onderwijskundige motieven? En als dit zo is, zou het dan totaal onredelijk zijn wanneer een universitaire instelling deze nieuwe examenregeling die ze voor deugdelijk houdt, ook betreft in het imago waarmee ze naar aspirant-studenten toetreedt<sup>88</sup>? Het arrest maakt zich tot tolk van diegenen in universitaire kringen die met schuine blik sommige experimenten met examenreglementen gadeslaan. Maar wie zal in dit alles de grenzen trekken tussen pedagogische vernieuwing, verslappende normen of zelfs ronduit onwaardige concurrentie<sup>89</sup>, en tussen inertie, al of niet jaloerse voorzichtigheid of reële bezorgdheid voor het handhaven van de kwaliteit van het universitair onderwijs? Blijkt hieruit ook niet hoezeer we staan voor een «politieke» vraag, een beleidsvraag? Uiteindelijk is ook de regering, gevolgd door meerdere parlementsleden, de kritische appreciatie van de Raad van State bijgevallen<sup>90</sup>.

24. Kon men van de bekrachtigingscommissie ingesteld op grond van art. 40 W.ac.gr. en belast met de controle op

de regelmatigheid van de uitgereikte diploma's, niet verwachten dat zij hier zou hebben ingegrepen? Neen, wordt in het arrest Bruynseraede gezegd. Maar de Raad van State neemt tegelijkertijd de commissie a.h.w. in bescherming omdat ze niet heeft gedaan wat ze eigenlijk toch had moeten doen en wat de Raad zich voorneemt dan maar zelf te doen.

Vóór 1964 werden certificaten voor elke jaarproef aan de bekrachtigingscommissie voorgelegd. Dit was gezien de massificatie van het universitair onderwijs niet meer houdbaar voor de beperkte staf van de commissie. Dit probleem is opgelost, niet door een uitbreiding van het personeelsbestand, maar door het beperken van het toezicht tot de eigenlijke diploma's waarbij een graad wordt verleend. De Raad van State overweegt dat om praktische redenen de controle «bijzonder moeilijk is geworden, terwijl die controle een essentieel element is voor het systeem waarin de rijksoverheid de waarde van door universiteiten uitgereikte diploma's waarborgt». Meer bepaald is het voor de commissie moeilijk om aan (een) gediplomeerde(n) na twee of drie jaar studie te zeggen dat het diploma wegens een onwettigheid in het examenreglement niet gevalideerd kan worden. «De verantwoordelijkheid voor een dergelijke maatregel is moeilijk op te nemen, waarbij bovendien nog de aansprakelijkheid van de experimenterende universiteit aan de orde komt<sup>91</sup>».

Vanaf het tot stand komen van de commissie in de wet van 1876 is de klacht gehoord dat de commissie onvoldoende toezicht zou kunnen houden om alle onregelmatigheden uit te sluiten. Van het begin af heeft een goede werking van het systeem een groot vertrouwen in de universiteiten verondersteld. Ook hangt het beperkt houden van het controleorganisme samen met het feit dat de punten waarop toezicht moet worden gehouden, relatief gering in aantal blijven. Zou het ook niet kunnen dat de commissie, door niet op te treden bij het verlenen van vrijstellingen naar een volgend jaar, trouw blijft aan een beleid van bijna een eeuw oud, waarbij het toezicht in respect voor de autonomie van de universiteiten niet verder gaat dan strikt is vereist<sup>92</sup>?

Het wegvallen van de verplichting om certificaten voor iedere «jaarproef» te controleren valt samen met het toekennen van experimenteervrijheid inzake examenregelingen. Betekent het feit dat de wetgever aldus aan de commissie een mogelijkheid ontnemt om de vorderingen per jaar strakker te controleren, meteen ook niet dat hij er impliciet van uitgaat dat dit punt eigenlijk niet zo precies moet worden gecontroleerd? Wij menen hierboven te hebben kunnen aantonen dat het in de huidige stand van de wetgeving ook mogelijk was om het toekennen van vrijstellingen over het jaar heen niet als onwettig te beschouwen. Door niet op te treden geeft de bekrachtigingscommissie impliciet steun aan een dergelijke interpretatie van de wet. De Raad kiest

<sup>85</sup> Zie hierboven nr. 5.

<sup>86</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.1.

<sup>87</sup> Cf. een persmededeling van de CIUF (Conseil Interuniversitaire de la Communauté Française) van 20 november 1984: «Le c.i.u.f. ... s'indigne des propos du Conseil d'Etat alléguant que l'adaptation de la réglementation des examens par certaines institutions aurait pour mobile moins ce qui est raisonnable que ce qu'elles jugent nécessaire à une concurrence entre elles. Le c.i.u.f. affirme que cette adaptation répond avant tout à des préoccupations d'ordre pédagogique.»

<sup>88</sup> Cf. de publiciteit verschenen in de kranten in de zomer 1979 waarin een bepaalde instelling zich roemt op «een internationaal gekwalificeerde staf», «ultra moderne laboratoria» en ook op «vrije examenspreiding — creditpuntensysteem» (o.m. *Gazet van Antwerpen*, 20 juli 1979).

<sup>89</sup> Of wat te denken wanneer men hoort dat niet-geslaagde studenten van een strengere instelling worden opgebeld vanuit (of toch door personen verbonden aan) een instelling met een soepel reglement, met de boodschap: «Kom bij ons, dan heb je zoveel vrijstellingen meer?»

<sup>90</sup> Zie nr. 30, vn. 107; ook nr. 26.

<sup>91</sup> Arrest Bruynseraede (vn. 5), nr. 3.1.

<sup>92</sup> Zie o.m. reeds een gelijkaardige discussie waarin ook de vrees geuit wordt voor een mogelijke nivellerende concurrentie: *Parl. St.*, Kamer, 1886-1887, nr. 42, 27; discussies over de omvang van het toezicht en de daarvan te verwachten garanties, *Ibid.*, 1887-88, nr. 45, 56-57.

voor een andere interpretatie, maar neemt daarbij de commissie wel bevoogdend onder bescherming. Zou het vanwege de Raad van State niet een blijk van grotere «schroom» geweest zijn tegenover de onafhankelijkheid van de bekrachtigingscommissie<sup>93</sup> als de Raad zich bij de impliciete beleidskeuze van de commissie zou hebben neergelegd? Op dit punt wordt duidelijk dat in het arrest Bruynseraede een beleidsoptie wordt genomen die, ingelijst in een vraag naar de wettelijkheid, toch erg dicht komt te liggen bij een vorm van administratieve voogdij.

25. Het sterk beleidsmatige karakter van de rechtspraak in examenaangelegenheden kan ook nog belicht worden vanuit een wisselend hanteren van een soepele of een wettische interpretatietechniek, samengaand met een opvallend ambivalente houding tegenover het belang van de traditie.

Een exclusief schriftelijk examen kan wellicht, maar in de huidige stand van de wetgeving niet tegen de wens van de student in. Het mondeling examen is een gegeven uit de traditie dat in beginsel moet worden rechtgehouden, zegt het arrest Bracke<sup>94</sup>. Vrijstellingen overdragen zal misschien in de toekomst ook kunnen, maar niet zonder tussenkomst van de wetgever, aldus het arrest Bruynseraede. Er bestaat op beide punten geen twijfel dat de evoluties die zich aan de universiteiten hebben voorgedaan, voor het essentiële in de komende wetgeving zal worden voorgenomen en bevestigd. Toch houdt de Raad van State het bij «de wet» en «de traditie» en probeert a.h.w. door het vellen van een principaarrest een tussenkomst van de wetgever uit te lokken.

Het is heel wat minder evident dat de wetgever, als de vraag hem uitdrukkelijk was voorgelegd, er ook mee zou instemmen om de bevoegdheid van de Raad van State uit te breiden tot de examencommissies van de vrije universiteiten (en van andere vrije onderwijsinstellingen<sup>94a</sup>?). Toch verklaart diezelfde Raad van State zich in de arresten Scheuermann en Franssens met koene innovatie bevoegd om kennis te nemen van beslissingen uitgaande van examencommissies van vrije universiteiten, en dit zonder de tegengestelde traditie en sprekende verklaringen daaromtrent afgelegd bij het ontstaan van het huidige regime voor het toekennen van de academische graden ook maar een woord te gunnen<sup>95</sup>.

Over de wenselijkheid van een dergelijke beleidsmatige rechtspraak kan men van mening verschillen<sup>96</sup>. Wanneer

wij de recente rechtspraak van de Raad van State in examenaangelegenheden overzien, dan vinden we daar een grondstroom naar verhoogde rechtsbescherming, een onomkeerbare stap vooruit, die wij persoonlijk goedkeuren<sup>97</sup>. Toch zouden wij nog gelukkiger zijn als de Raad van State in zijn toezicht op het examengebeuren een grotere soberheid en terughoudendheid aan de dag zou leggen, en zich zou hoeden voor interferenties van het professorale «eigen weten» van magistraten<sup>98</sup> en ook wel voor iets van een neiging tot Jozefisme<sup>99</sup>.

26. Men kan, de appreciatie over de motieven van het arrest en over de omvang en de urgentie van het probleem openlatend, toch niet naast de diagnose van het arrest Bruynseraede heen kijken. De experimenteervrijheid heeft geleid tot een zeker gebrek aan harmonie en de weg geopend, op zijn minst risico's gecreëerd, voor ongewenste concurrentie.

Reeds in 1980 heeft de VLIR een poging gedaan om de vrijstellingenregeling van de verschillende Vlaamse universiteiten dichter bij elkaar te brengen<sup>100</sup>. Deze poging om via onderling overleg tot coördinatie te komen heeft niet tot concrete resultaten geleid.

Anderzijds kondigen de opeenvolgende ministers sinds meer dan tien jaar een hervorming aan van de wetgeving op het toekennen van de academische graden, waarin een creditpuntensysteem deze problematiek zou regelen. Maar tot hiertoe is ook nog geen enkele regering in staat geweest om de zaak definitief uit het stadium van de ontwerpen te halen. Het arrest Bruynseraede heeft de wetgever gedwongen om alvast een nieuwe stap te zetten.

## VI. Gevolgen en perspectieven

27. Het arrest Bruynseraede heeft bij de aanvang van het academiejaar 1984-85 aangekond wat niet velen nog kunnen, d.i. massaal studenten mobiliseren. Toegekende vrijstellingen stonden met het arrest van 26 september 1984 op de helling, voor de toekomst dreigden deze faciliteiten verloren te gaan. En waren ook de diploma's toegekend op basis van overgedragen punten niet aangetast door nietigheid? Parlementairen die — toch op dit punt — de studenten in het hart dragen, spuiden voorstellen om de vrijstellingen te redden<sup>101</sup>. De ministers van Onderwijs hebben on-

<sup>93</sup> De commissie is samengesteld uit twee raadsheren van het Hof van Cassatie en zes leden van de wetenschappelijke academies (geen professoren in functie), (art. 42, W.ac.gr.).

<sup>94</sup> Zie nr. 1, speciaal vn. 1.

<sup>94a</sup> Een voorzichtig arrest van de R.v.St., 21 november 1984, Grandchamps en Arezinski, *Adm.P.*, M., 1984, 112 (samenvatting) zegt dat, zonder dat moet worden uitgemaakt of een vrije gesubsidieerde onderwijsinstelling de hoedanigheid van administratieve overheid heeft, vaststaat dat regelen van interne organisatie van deze instellingen, zoals disciplinaire maatregelen en de toepassing daarvan, niet kunnen worden beschouwd als handelingen die deze instellingen zouden hebben verricht in hoedanigheid van administratieve overheid.

<sup>95</sup> Zie nr. 1, speciaal vn. 2 en nr. 21, vn. 83 en 84.

<sup>96</sup> Welbekend is de even uitvoerig gedocumenteerde als controverse openingssrede van de procureur-generaal F. DUMON, «De opdracht van de hoven en rechtbanken: enkele overwegingen», *R.W.*, 1975-76, 193 en 257; zie ook: M.-Th. Cuveliez, «Le Cour de cassation et le Conseil d'Etat raisonnent-ils différemment?», *J.T.*, 1984, 453-457.

<sup>97</sup> Het meest recente arrest in deze reeks brengt de rechtsbescherming ook op het niveau van examenbeslissing in het secundair onderwijs: R.v.St., 18 juni 1985, nr. 25.491, Ramant, niet gepubliceerd.

<sup>98</sup> De magistraten van de behandelende kamer waren als universiteitsprofessoren betrokken bij de problematiek van het mondeling examen en van de vrijstellingenregelingen, en bij de daaromtrent binnen de universiteiten levende discussies.

<sup>99</sup> Zo bv. valt naar onze mening over de minutie in de voorschriften i.v.m. het ter inzage houden van geschreven beoordelingen van scripties in het arrest De Leye (R.v.St., 13 oktober 1983, nr. 23.572) de schaduw van de keizer-koster.

<sup>100</sup> Cf. VLIR-document van 10 oktober 1980: «Aanbeveling betreffende examenvrijstellingen in het universitair onderwijs».

<sup>101</sup> Cf. *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 762/1 (5 november, Noerens cs; expliciete legitimering voor het verleden, verlenging van de reglementen voor het lopende schooljaar); *Parl. St.* Kamer, 1984-85, nr. 1053/1 (3 december, Grafé; detailregeling voor het wettig toekennen van vrijstellingen); *Ibid.*, nr. 1060/1 (4 dec.,

middelrijk olie op de golven gegoten door aan te kondigen dat ze het nodige zouden doen om de vrijstellingen voor het lopende jaar veilig te stellen<sup>102</sup>. Tevens werd opnieuw beloofd werk te maken van een grondige herziening van de wetgeving op het toekennen van de academische graden en de universitaire examens. Een ontwerp zou voor het einde van het academisch jaar worden ingediend.

28. Er werd, om de eerste paniek te bedaren, door velen op gewezen dat de uitspraak van het arrest Bruynseraede enkel gold voor dat ene geval en niet onmiddellijk de nietigheid meebracht van alle beslissingen van examencommissies waarbij rekening werd gehouden met vrijstellingen uit een vorig jaar. Toch was het duidelijk dat het arrest een principiële draagwijdte had en dat in principe dergelijke beslissingen allemaal vernietigbaar waren. Men kon zelfs gaan twijfelen aan de geldigheid van de in vorige jaren afgeleverde diploma's. Dit laatste probleem is, zoals in het volgend nummer wordt gezegd, door de wetgever opgelost. Daaronder zouden juridisch nogal wat vragen zijn gerezen, die nu niet in detail moeten worden ontwikkeld. De Raad van State gaat ervan uit dat de wetgeving op de universitaire examens van openbare orde is en dat overtredingen daarvan (zoals onwettige vrijstellingen) ambtshalve als nietigheidsgrond worden opgeworpen<sup>103</sup>. Dit houdt in dat de examencommissies, bij het bekend worden van het arrest Bruynseraede, de mogelijkheid hadden om alle betwistbare beslissingen van de septemberzitting te hernemen binnen de termijn van zestig dagen voor beroep bij de Raad van State (een oplossing die in de UIA door sommigen werd voorgestaan). Na deze termijn kunnen de beslissingen op een dergelijke grond evenwel niet als niet bestaande worden ingetrokken. Men dacht wel aan het geval dat een kandidaat in de concurrentie voor bv. een benoeming op deze grond de nietigheid van het diploma van een tegenkandidaat zou inroepen. Ongetwijfeld zou in voorkomend geval o.m. met behulp van het steeds meer verrijnde leerstuk van de nietigheden, met zijn tegemoetkomingen voor schijn en rechtmatige verwachtingen, stabiliteit der particuliere verhoudingen, enz., een aardige relativering worden gevonden van een nietigheid die misschien wel in die mate van openbare orde is dat ze door de Raad van State ambtshalve kan worden opgeworpen, maar na het verstrijken van de termijnen van beroep en na de bekrachtiging van het diploma door de bevoegde commissie redelijkerwijze niet meer nuttig kan worden aangehaald<sup>104</sup>. Overigens is op te merken dat het arrest Bruynseraede enkel het besluit om een toelating tot combineren te weigeren heeft vernietigd omdat deze toela-

ting zou steunen op een onwettig voordeel. Dit belet niet dat de heer Bruynseraede reeds het getuigschrift van de tweede licentie had behaald op basis van overgedragen vrijstellingen!

De juridisch erg manke ministeriële verwijzing naar een contract tussen student en universiteit dat voor het lopende jaar het behoud van de toegekende vrijstellingen moest verantwoorden, had ook als functie de gemoederen te kalmeren<sup>105</sup>.

29. Meer soliede wettelijke maatregelen zijn terug te vinden in de onderwijswet die uiteindelijk pas op 21 juni 1985 door de Koning ondertekend is. Art. 56 van deze wet voegt aan art. 36 van de W.ac.gr. een vijfde lid toe:

«De bepalingen betreffende vrijstellingen in de examenreglementen die tot bij de aanvang van het academiejaar 1984-1985 werden uitgevaardigd en die onbestaanbaar zijn met het bepaalde in het vierde lid, blijven van toepassing tot de laatste dag van het academiejaar 1984-85. De in dat academiejaar verworven vrijstellingen blijven behouden in het academiejaar 1985-86 mits de voornoemde bepalingen in die mogelijkheid voorzagen.»

Deze bepaling maakte het mogelijk in het reeds begonnen academiejaar de bestaande reglementen nog onverkort toe te passen. Het heeft ook de bedoeling — wat bedekt geformuleerd — om bestaande reglementen op dit punt ook voor het verleden te legaliseren<sup>106</sup>.

De ministers hebben de universitaire overheden ervan op de hoogte gebracht dat voor de volgende jaren de examen-

<sup>104</sup> Zie bv. J. BORRET, «Uittreksel uit het verslag van het auditoraat», (R.v.St., 30 mei 1980, nr. 20.372, De Ridder), *T.B.P.*, 1981, 251: «Een andere keer zal het genoemde begrip (niet bestaande handeling, *R.V.*) worden gehanteerd ter vrijstelling van de door het principe van de stabiliteit der particuliere rechtsverhoudingen opgedrongen verplichting de administratieve beschikking na verloop van tijd voor onaantastbaar te houden, onaantastbaar voor het bestuur, dat de beschikking niet meer vermag in te trekken, onaantastbaar voor de (administratieve) rechter, die ze niet meer kan vernietigen, zelfs niet bij wege van exceptie nog kan vaststellen dat ze onwettig is.» Erger is het wanneer in het arrest Demey vastgesteld wordt dat de examencommissie van de Staat niet wettig is samengesteld en dat derhalve wat de examinatoren hebben gedaan «juridisch geen waarde» heeft (nr. 2.5). om de «schijn van een beslissing» weg te nemen wordt uitdrukkelijk «iedere rechtskracht ontzegd» aan wat doorgaat als een beslissing van een examencommissie van de Staat maar in feite een handeling is van «een groep niet beter wetende bereidwillige professoren» (R.v.St., 3 augustus 1982, nr. 22.455, *Arr. R.v.St.*, 1982, 1334, *R.W.*, 1982-83, 2391, met noot L. Neels, «Legaliteitsbeginsel, verontschuldigende theorieën en examencommissies», 2394-97.

<sup>105</sup> Cf. o.m. *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/2, 20.

<sup>106</sup> De vrijstellingen toegekend op basis van vroegere examenreglementen «worden aldus geacht rechtsgeldig te zijn verleend», memorie van toelichting, *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/1, 15, en advies van de Raad v. State, 44; verslag, *Ibid.*, nr. 801/2, 61: «De minister (N) beklemtoont nog eens dat de diploma's behaald op basis van de verschillende reglementeringen niet kunnen worden betwist»; verklaring van minister Bertouille, *Parl. Hand.*, Kamer, 14 juni 1985, 2728; verklaring Taelman, *Ibid.*, 2732; minister Coens, *Ibid.*, 2742, enz.

Beyens cs.; cf. Noerens); *Ibid.*, nr. 1067/1 (6 dec., Busquin cs.; beperking van het aantal ondervragingen over een vak of vakgedeelte tot maximaal vier, gerekend over de hele duur van de studie); *Ibid.*, nr. 1078/1 (17 dec., Baert; vrijstellingsregeling op te maken door de Koning en in afwachting daarvan door de universiteiten).

<sup>102</sup> De regering diende een eerste amendement in op de in behandeling zijnde onderwijswet om de toestand voor 1984-85 te regelen en, in de loop van het verdere debat, een tweede amendement betreffende hebbend op het academiejaar 1985-86 (zie nr. 29).

<sup>103</sup> Zie nr. 22.

reglementen moeten worden aangepast aan de doctrine van het arrest Bruynseraede. Maar ondertussen is nog weer een nieuwe stap gezet.

30. Het vermelde art. 56 van de onderwijswet voegt nog een zesde lid toe aan het art. 36 van de gecoördineerde wetten:

«Voor het academiejaar 1985-1986 worden met het bepaalde in het vierde lid verenigbaar geacht de vrijstellingen voorzien in een examenreglement, dat aangenomen wordt door alle universitaire inrichtingen bedoeld in art. 25, a) tot en met f), van de wet op de financiering en de controle van de universitaire instellingen, en door de tweederden van de universitaire inrichtingen bedoeld in artikel 25, g) tot en met p), van dezelfde wet.»

Hiermee wil de wetgever de nodige harmonisering van de vrijstellingenregelingen van de universiteiten afdwingen<sup>107</sup>. De sanctie is drastisch: bij gebrek aan consensus tussen de volledige universiteiten en twee derde van de kleinere instellingen is reeds vanaf 1985-86 elke nieuwe overdracht van vrijstellingen naar een volgend jaar onwettig.

Van Vlaamse zijde werd in het kader van de VLIR onmiddellijk werk gemaakt van het zoeken naar een consensus, die tegen het begin van de zomer was bereikt. De consensustekst werd op initiatief van de VLIR aan de Franstalige rectoren overgezonden, waar het overleg zeer traag op gang kwam. Het overleg werd bemoeilijkt doordat het universitair onderwijs nationale materie is gebleven, maar zonder geëigende overlegorganen. De Vaste Commissie voor de academische graden en de programma's van de universitaire examens van art. 1<sup>er</sup> W.ac.gr. komt niet meer bijeen en er is ook geen informeel overleg meer in wat wel eens de conferentie der rectoren werd genoemd. Thans functioneren twee communautaire adviesorganen, de Conseil Inter-universitaire de la Communauté Française (CIUF) en de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), waartussen geen structureel overleg bestaat.

Bij het beëindigen van deze bijdrage bereikt ons de tekst van een akkoord onder alle Franstalige instellingen, dat in een brief van 30 september 1985 aan de Franstalige minister van Onderwijs is overgezonden. Dit akkoord neemt in een aangepaste redactie maar inhoudelijk zeer getrouw het voorstel van de VLIR over. Daarmee is dan toch nog vlugger dan verwacht aan het voorschrift van de onderwijswet voldaan. Er is een unaniem akkoord van alle instellingen uit beide taalregimes, dat formeel vorm krijgt in twee onderscheiden, maar gelijklopende reglementen<sup>108</sup>. Het opmaken van twee parallelle, maar niet identieke teksten zal op enkele punten tot betwistingen in de interpretatie leiden<sup>108a</sup>, wat o.i. evenwel niet het bestaan van een effectief

akkoord belet<sup>108b</sup>. Wie daarvan wil afwijken moet vooraf het akkoord van de andere instellingen krijgen<sup>108c</sup>.

31. Er is bij het opmaken van het akkoord van uitgegaan dat de wetgever niet een volledig examenreglement vraagt, alleen een vrijstellingenregeling en dat deze regeling, gezien het doel van de wet om tot harmonisering te komen, niet een in alles en voor allen identieke regeling moet bevatten, wel gemeenschappelijke minimumvoorwaarden<sup>109</sup>.

De kern van het akkoord luidt: «De examencommissies kunnen aan de examinandi die niet geslaagd zijn en die over alle vakken of vakgedeelten zijn ondervraagd en beoordeeld, voor één volgend academiejaar vrijstelling van ondervraging door dezelfde examencommissie verlenen over de vakken of vakgedeelten waarvoor minstens twaalf punten werden behaald, op voorwaarde dat de examinandi minstens de helft van de punten hebben behaald op het rekenkundig totaal of op het gewogen totaal.»

De tekst houdt in dat, om vrijstellingen te kunnen meedragen naar een volgend jaar, een student over alle vakken of vakgedeelten examen moet hebben afgelegd: «ondervraagd en beoordeeld» is niet gelijk te stellen met zijn niet-deelneming melden<sup>110</sup>. Hij of zij moet over het geheel minstens de helft — rekenkundig of gewogen — van de punten behaald hebben<sup>111</sup>. Het niveau voor een vrijstelling van ondervraging wordt gesteld op 12/20, waardoor de bestaande kloof tussen de 10 van sommige instellingen en de 14 van andere toch wel wat zou worden gedicht. Aangezien het om gemeenschappelijke minimumbepalingen gaat, kunnen instellingen ook nog altijd blijven bij hun 13 of 14<sup>112</sup> of zonder meer weigeren om een vrijstelling te laten overdragen. Het is immers niet de bedoeling van de tekst een algemeen recht op vrijstellingen tot stand te brengen. De universitaire examenreglementen *kunnen* aan de examencommissies de mogelijkheid geven om vrijstellingen toe te kennen. De studenten hebben recht op vrijstellingen in zoverre, maar dan

ting in voetnoot 124; zie ook het probleem van de uitbreiding van de vrijstellingen naar andere instellingen toe, nr. 31, speciaal voetnoot 112a.

<sup>108b</sup> Om precies te zijn moet men erop wijzen dat een akkoord binnen VLIR en CIUF op zich de instellingen niet bindt. Formeel is het akkoord slechts helemaal zoals het hoort, door een voor elke instelling geëigende procedure van goedkeuring of bekrachtiging. Dit zou blijkens de vermelde brief aan de minister aan Franstalige kant bereikt zijn. Aan Vlaamse zijde bevestigen de diverse instellingen nu hun reeds vroeger gegeven principieel akkoord met de ontwerptekst.

<sup>108c</sup> Zie het akkoord van de Franstalige instellingen, art. 4.

<sup>109</sup> In die geest ook een verklaring van de minister (weliswaar zonder direct verband met deze later ingediende tekst), *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/2. 20. Een andere uitspraak van minister Coens klinkt wat strakker: *Parl. Hand.*, Kamer, 4 juni 1985, 2742; zie ook het akkoord onder de Franstalige instellingen, art. 3, eerste zin.

<sup>110</sup> Cf. nr. 8.

<sup>111</sup> Dus is niet voldoende: «de helft van de vakken geslaagd»; in de VLIR was men van oordeel dat voor de overdracht van vrijstellingen naar een volgend jaar relatief strenge criteria moeten gelden.

<sup>112</sup> De VLIR stelt voor te werken met een uniforme cijfermatige uitdrukking, en wil een poging ondernemen om rond kerncijfers (voldoende, minimum voor vrijstelling, onderscheiding) een inter-universitaire consensus te bereiken.

<sup>107</sup> In de toelichting van de regering luidt het: «Op deze wijze wordt ongezonde interuniversitaire concurrentie vermeden en de waarde van de universitaire studies en diploma's beveiligd», *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/2, 60.

<sup>108</sup> Beide teksten zijn in bijlage opgenomen.

<sup>108a</sup> Men kan de Franse tekst beschouwen als een verbeterde versie van de basistekst die van de VLIR is uitgegaan. Wegens de gebrekkige overlegprocedure zijn de aanpassingen en verbeteringen die aan Franstalige zijde zijn voorgesteld en aangenomen niet in het VLIR-akkoord geïntegreerd. Vergelijk bv. art. 3, § 3, van de VLIR-versie met de Franse tekst, art. 2, § 3, in fine, met toelich-

ook enkel in zoverre het eigen examenreglement daarin voorziet.

Uit de tekst volgt ook dat de vrijstellingenregeling alleen geldt voor een ondervraging tegenover «dezelfde examencommissie». Men kan dus als student geen recht doen gelden tegenover examencommissies van andere universitaire instellingen, die hier soeverein oordelen<sup>112a</sup>. Belangrijker is nog dat in principe ook tegenover de examencommissies van de Staat, die juridisch aparte entiteiten zijn, ook al vallen ze de facto samen met de universitaire examencommissies, de vrijstellingenregeling niet geldt. Het komt niet aan de universiteiten toe om wijzigingen aan te brengen in het bij K.B. vastgelegde reglement van deze commissies, dat het uitdrukkelijk alleen heeft over vrijstellingen voor de tweede zitting van hetzelfde jaar<sup>113</sup>. Signaleren wij ten slotte dat de vrijstelling behouden blijft voor «één volgend jaar», («één», niet «een»). Enerzijds wordt daarbij aansluiting gezocht bij de tendens om «trissen» tegen te gaan, een tendens die reeds in voorontwerpen tot herziening van de W.ac.gr. overgenomen wordt in de VLIR-aanbeveling be-

treffende vrijstellingen<sup>114</sup>. Anderzijds is de tekst niet zo gesteld dat wie om een of andere reden zijn studie voor een jaar moet onderbreken, noodzakelijk het recht op vrijstellingen zou verliezen. Het komt aan de universitaire examenreglementen toe te bepalen hoelang die eenmalige vrijstelling geldig kan worden ingeroepen<sup>115-116</sup>.

32. De huidige wet biedt altijd nog maar voor het academiejaar 1985-86 een uitweg. De overgangsbepaling in afwachting van het tot stand komen van een grondige herziening van de wetgeving op het toekennen van de academische graden is tot één jaar beperkt. Dit is niet realistisch of al te scrupuleus. Men lijkt te vrezen dat een langer lopende overgangsmaatregel zou kunnen worden beschouwd als een ondermijnen van het gezag van de Raad van State<sup>117</sup>. Dit is o.i. een misvatting. De Raad van State heeft alleen vastgesteld dat er een wettelijke basis ontbreekt voor het overdragen van vrijstellingen en gesignaleerd dat dit risico's inhoudt voor oneerlijke concurrentie. Dit houdt helemaal geen veroordeling in van het principe van dergelijke vrijstellingen, die met een wettelijke basis en een minimum aan onderlinge afstemming perfect gedurende een aantal jaren de weg kunnen voorbereiden naar een nieuw examensysteem dat ongetwijfeld nog soepeler zal zijn.

Het zal o.i. al vlug blijken dat de overgangsmaatregel moet worden verlengd, en wel voor meer dan één jaar. De voorbereiding van de nieuwe wet zal immers nog tijd vragen en het in werking zetten daarvan nog meer. Waarom dan niet ineens een overgangsmaatregel van onbeperkte duur<sup>118</sup>? Het is vanuit de parlementaire ervaring toch duid-

<sup>112a</sup> Cf. het akkoord van de Franstalige instellingen, art. 3, tweede zin (in bijlage). Van de kant van de VLIR wordt aan de instellingen gevraagd om in het eigen reglement te bepalen dat de vrijstellingen in een andere instelling slechts gelden voor zover de bevoegde instanties van die andere instelling de vrijstelling bekrachtigt (brief voorzitter O. Steenhaut aan de rectoren, van 19 juli 1985, waarin de consensus van de Vlaamse instellingen wordt vastgesteld). Het ware beter geweest als ook dit element van consensus formeel in het Nederlandstalig interuniversitair reglement zelf was opgenomen. Toch kan er o.i. weinig twijfel over zijn dat er op nationaal niveau een interuniversitair akkoord bestaat, zij het formeel gebrekkig, op grond waarvan een vrijstelling die toegekend wordt door en principieel beperkt is tot de ondervragende instelling (en zelfs tot één examencommissie in de Nederlandse tekst) rechtsgeldig kan worden overgenomen enerzijds, binnen een zelfde instelling door een examencommissie van een andere faculteit waar hetzelfde vak op het programma voorkomt, anderzijds door een examencommissie van een andere instelling, op voorwaarde dat de bevoegde instanties van de overnemende instelling of faculteit deze overdracht toelaten en bekrachtigen. Wat nog duidelijker rechtsgeldig niet kan, dat is op basis van eigen minder strenge normen een vrijstelling verlenen aan een student voor een resultaat waarvoor zijn oorspronkelijke instelling geen vrijstelling verleent. Dit ware het voortzetten van een uithollende concurrentie (zie voetnoot 89).

<sup>113</sup> K.B. van 12 juni 1970 tot regeling van de inrichting van de werking van de examencommissies van de Staat voor het universitaire onderwijs (B.S., 1 aug. 1970), art. 28, tweede lid. De Raad van State is ook nu weer geneigd om hieruit een argument te halen voor de afwijzing van overgedragen vrijstellingen. Nu luidt het dat dit reglement «de door de regering aangenomen gemene deler is van de opvatting van de verschillende universiteiten» (arrest Bruynse-raede, nr.3.3.2.6). Maar dit reglement dateert van 1970, terwijl de universitaire examenreglementen sindsdien op dit punt bijna allemaal (sterk) geëvolueerd zijn. Reeds vroeger i.v.m. het mondeling karakter van het examen heeft de Raad van State zich beroepen op het reglement voor de examencommissies van de Staat. Dit reglement is o.i. noch een interpretatieregel van de wet, noch de gemene deler van de universitaire reglementen, maar hinkt bijna noodgedwongen de levende evolutie van de universitaire examenreglementen achterna. Cf. R. VERSTEGEN, «Examen», (vn. 1) nr. 26, blz. 574-575.

<sup>114</sup> Cf. voorontwerp art. 6, tot vervanging van art. 3, W.ac.gr.: «§ 2. Uitgezonderd de studie leidend tot de graad van doctor kan niemand meer dan het dubbele van de beschreven studieduur per cyclus besteden aan zijn studie in een of meer universitaire instellingen. Indien de kandidaat tijdens de eerste cyclus verandert van richting, kan de studieduur verlengd worden met één jaar»; en art. 10, tot wijziging van art. 36, tweede lid, W.ac.gr.: «Een student kan, in een zelfde universitaire instelling van de Staat of gesubsidieerd door de Staat of in verscheidene universitaire instellingen van de Staat of gesubsidieerd door de Staat, niet meer dan viermaal examen afleggen over elk van de vakken die op het programma voorkomen voor het behalen van een graad van de eerste of van de tweede cyclus.»

<sup>115</sup> Het VLIR-document inzake vrijstellingen van 10 oktober 1980 suggereerde (toelichting, nr. 2.3) de vrijstelling te beperken tot het eerstvolgende academiejaar.

<sup>116</sup> Aanvankelijk dacht de VLIR-werkgroep ook nog aan een harmonisering van de vrijstellingenregelingen binnen een zelfde jaar. De ook hier voorgestelde 12/20 bleek al te fel in te gaan tegen bestaande reglementen. Aangezien de vrijstellingen binnen het jaar niet onwettig bevonden zijn, was het ook niet mogelijk om op dit punt een regeling op te leggen. Elke universiteit moet nu maar zelf een standpunt bepalen tegenover de in het arrest Bruynse-raede ter zake gemaakte overwegingen; zie hierboven vn. 36 en nr. 8.

<sup>117</sup> Cf. *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/2, 20 (standpunt van de minister); «Het is natuurlijk ondenkbaar dat met de rechtspraak strijdige bepalingen uit de beslissingen van de universitaire instellingen in de tijd blijvend gelegaliseerd zouden worden.»

<sup>118</sup> Een o.i. uitstekend amendement van Vandezande en Maes, *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/18 dat luidde: «vanaf het academiejaar 1985-86 ...» i.p.v. «voor het academiejaar ...», werd verworpen.

delijk dat een in de wet ingeschreven vervaldatum nauwelijks een stimulans is om vlugger tot een definitieve regeling te komen<sup>119</sup>.

33. De minister verklaarde aanvankelijk dat het de bedoeling was om onmiddellijk een ontwerp in te dienen tot herziening van de wetgeving op het toekennen van de academische graden, een ontwerp dat nog voor het einde van het parlementair jaar zou kunnen worden goedgekeurd. Zoveel overmoed was mede te verklaren door het feit dat sinds ongeveer tien jaar een voorontwerp circuleert waarover de universiteiten zijn geraadpleegd en waarvan men aan de universiteiten al maar zegt: «Wanneer komt dat er nu eens van?»<sup>120</sup>.

Nu de tekst opnieuw ter hand is genomen, blijkt evenwel dat men minder ver staat dan meestal was aangenomen. Het ontwerp is in zekere zin wel kant en klaar, maar op het nevralgieke punt van de studieopbouw en de studievoordringen met daarin begrepen de ordening van de examens is de tekst gebleven bij een blanco volmacht aan de universiteiten die in onderling overleg daarover reglementen kunnen opmaken. Dergelijke reglementen zouden volgens sommigen een ver doorgedreven credietpuntensysteem moeten mogelijk maken waarin de vaste «jaarproeven» verlaten worden, terwijl anderen denken aan een soepele vrijstellingsregeling met behoud van de vaste «proeven». Sommigen leken er tot nog toe van te zijn uitgegaan dat de nieuwe wet een grote keuzevrijheid zou kunnen laten. De wet zou «een creditsysteem» mogelijk maken, maar niet opleggen. Wie het bij een beperktere aanpassing zou willen houden, zou dat ook kunnen. Deze benadering kan wellicht mede het feit verklaren dat op dit punt nog niet een begin van consensus is bereikt over de eigenlijke draagwijdte van een mogelijke nieuwe wet. Toch had de VLIR in een advies van 11 januari 1983 er reeds op gewezen dat de Koning «om chaos te vermijden de grondregels dient te bepalen die in acht moeten worden genomen bij het hanteren van dit beperkt 'credit'-systeem, «en dit alvorens ook maar één reglement wordt uitgevaardigd waarin van het systeem gebruik wordt gemaakt» (punt 7 in het advies). Het arrest Bruynse-raede heeft — en het is misschien zijn grootste verdienste — opnieuw gewezen op de noodzaak van harmonisering en onderling overleg ook bij het beproeven van nieuwe wegen. Het kan zo het overleg over de draagwijdte en de grenzen van een mogelijk «credit»-systeem weer op gang brengen. Van Vlaamse zijde zijn in het kader van de VLIR daaromtrent verkennende gesprekken gevoerd. Daaruit is gebleken dat er nog een flink stuk weg moet worden afgelegd.

34. De nieuwe wettelijke regeling zal volgens de minister berusten op drie pijlers:

«— het afschaffen van het onderscheid tussen de wetenschappelijke en de wettelijke graden;

— het machtigen van de Koning om op advies van een

<sup>119</sup> Cf. de sukkelgang van de tijdelijke huurwetten en de mislukte pogingen in de schoolpactwet om door het hanteren van een vervaldatum het tot stand komen van een rationalisatieplan te bespoedigen (zie het oorspronkelijk art. 24 van de wet van 11 juli 1973).

<sup>120</sup> Reeds in 1968 begon in de Vaste Commissie der Rectoren het gesprek over de hervorming van de W.ac.gr. De eerste ons bekende versie van het voorontwerp dateert van 1974. Er zijn nog versies van 1975, 1976, 1977, 1979, 1981, 1982...

Hoge Raad waarin alle universitaire instellingen vertegenwoordigd zullen zijn, de bijzondere voorwaarden tot toekenning van de graden vast te stellen; in de wet zullen nog slechts de basisvoorwaarden voorkomen;

— de invoering van een wijze van studiebekrachtiging, die het mogelijk maakt, examengedeelten die betrekking hebben op bepaalde vakken te 'crediteren'<sup>121</sup>.

Het eerste punt roept nog de vraag op naar het initiatiefrecht van meer bepaald de vrije instellingen, en bij weerslag van alle instellingen. De Grondwet garandeert een vrijheid van initiatief die niet zo meteen in te passen is in een gesloten systeem van collegiale adviezen en ministeriële goedkeuringen<sup>122</sup>.

Bij de invoering van «een credietsysteem» nog drie kanttekeningen. Men spreekt inderdaad van «een creditsysteem» en niet van «het credietsysteem». Het blijkt dat hier een brede waaier van mogelijkheden openligt gaande van een versoepeld jaarsysteem met overdracht van vrijstellingen naar een model met geatomiseerde modules op basis waarvan een programma en een studieverloop wordt uitgebouwd «à la tête du client». Op dit essentiële punt moeten opties worden genomen, waarover het overleg nu pas op gang komt.

Als objectieven van de vernieuwing kunnen we o.m. vermelden:

— Het doorbreken van de t.a.v. de maatschappelijke werkelijkheid herhaaldelijk als kunstmatig gevoelde opdeling van de verschillende domeinen van kennis en onderzoek; een creditsysteem zou de mogelijkheid bieden in nieuwe diploma's meer adequate combinaties tot stand te brengen; belangrijke opties zullen hier moeten worden genomen om te komen tot een evenwicht tussen herkenbare basisopleidingen en geïndividualiseerde programma's.

— Aansluitend bij het vorig punt biedt een creditsysteem in principe mogelijkheden voor doorstroming en bruggen tussen universitair onderwijs en hoger onderwijs buiten de universiteit; ook binnen de universiteit zou op het kandidaatsniveau een grotere polyvalentie kunnen groeien.

— Een creditsysteem laat toe dat het studieverloop en het examensysteem ingrijpend wordt gewijzigd. Er komen mogelijkheden om rekening te houden met persoonlijke voorkeur, werktempo, aanleg. Van de politieke overheid zal men ongetwijfeld de richtlijn meekrijgen dat een nieuw systeem in geen geval mag leiden tot een verlenging van de studieduur. Ook steekt hierin nog stof tot heel wat onderwijskundig overleg, onderzoek en discussie<sup>123</sup>.

<sup>121</sup> *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 801/2, 19.

<sup>122</sup> Cf. «Voorontwerp van wet tot hervorming van het regime van het toekennen van de academische graden», *Academische tijdingen*, Veertiendaags blad van de Katholieke Universiteit Leuven, 1977-78, nr. 8, blz. 3.

<sup>123</sup> Wij signaleren één punt dat ons in de besprekingen omtrent de vrijstellingenregeling is opgevallen. Voorstanders van de min of meer vaste jaarproeven, met een beperkte vrijstellingenregeling lijken ervan uit te gaan dat voor de aanvangsjaren een beoordeling in belangrijke mate een gezamenlijke appreciatie inhoudt over de geschiktheid van de student om verdere studies aan te kunnen. Een tekort op een afzonderlijk vak wordt er bij een gezamenlijk gunstig resultaat dan maar bijgenomen. In een vrijstellingenregeling en een creditsysteem ontstaat de neiging om «voldoende kennis» van elk vak of vakgedeelte te vragen.

De eerste gesprekken over de hervorming verlopen binnen onvermijdelijk vrij besloten werkgroepen en overlegorganen. Het komt ons voor dat er nog en grote inspanning zal moeten worden geleverd om een ingrijpende vernieuwing van de organisatie van ons universitair onderwijs te laten dragen door de universiteiten zelf. Er bestaat o.i. een reëel gevaar dat een vernieuwing wordt doorgevoerd over de hoofden heen van de onderwijsverstrekkende faculteiten of departementen. Er is behoefte aan een doordachte vernieuwingsstrategie.

R. VERSTEGEN  
K.U. Leuven

P.S. Volgens een in de ministerraad (februari 1986) goedgekeurd ontwerp zou het art. 36 W.ac.gr. zo gewijzigd worden dat de vrijstellingenregeling ook voor 1986-87 geldt. Tevens wordt aan de Koning toegelaten om het stelsel te verlengen voor het academiejaar 1987-88.

<sup>124</sup> Men denke hier aan de bepalingen in bv. art. 17, vierde lid, W.ac.gr., betreffende het examenprogramma voor de licentie in de rechten: «De examinandus is bovendien gehouden het bewijs te leveren a) van een voldoende kennis van een andere taal dan die waarin hij dit examen zal afleggen. Met voldoende kennis wordt als een minimum de geschiktheid van de examinandus bedoeld om wetenschappelijke werken, in die taal verschenen, te kunnen raadplegen; b) van een voldoende kennis van de beginselen van boekhouding; met voldoende kennis wordt als een minimum de geschiktheid van de examinandus bedoeld boekhoudkundige bescheiden te kunnen raadplegen.» Het testen van deze voldoende kennis moet wettelijk ergens in de loop van de studietijd gebeuren en kan geplaatst worden in de kandidaturen of in de licenties. Daarenboven is niet eens een geëigend onderwijs vereist, zodat men kan aannemen dat deze testen ook wettelijk een apart statuut hebben, los van de opdeling van de echte «vakken of vakgedeelten» in vaste «jaarproeven». De Franse tekst bevestigt deze interpretatie en voorkomt discussies over een praktijk die concreet in de rechtsfaculteiten stoelt op een traditie die teruggaat tot op het moment van het invoeren van deze bepaling.

## RECHTSPRAAK

### HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 3 APRIL 1985

Voorzitter-rapporteur: de h. Stranard  
Advocaat-generaal: mevr. Liekendael  
Advocaat: mr. Mandelblat

#### Vreemdeling — Vrijheidsberoving — Bevoegdheid van raadkamer.

*Wanneer een vreemdeling, ingevolge een beslissing van het Bestuur der Staatsveiligheid, Dienst Vreemdelingen, wordt opgesloten op grond van art. 27, derde lid, van de wet van 15 december 1980 en hij tegen die maatregel van vrijheidsberoving beroep instelt voor de raadkamer, kan dat rechtscollege of de kamer van inbeschuldigingstelling weliswaar krachtens art. 72, tweede lid, van die wet, nagaan of de maatregelen van vrijheidsberoving en tot verwijdering van het grondgebied in overeenstemming zijn met de wet, doch daarbij mag ze enkel de opsluiting op haar wettigheid toetsen.*

H.

Gelet op het bestreden arrest, op 1 februari 1985 gewezen door het Hof van Beroep te Brussel, kamer van inbeschuldigingstelling;

Overwegende dat het arrest het beroep van eiser tegen de maatregel van vrijheidsberoving die het Bestuur der Staatsveiligheid, Dienst Vreemdelingen, te zijnen aanzien getroffen heeft met toepassing van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen verwerpt en beslist dat eiser opgesloten blijft overeenkomstig artikel 27, derde lid, van die wet;

Overwegende dat uit een schrijven van 25 maart 1985 van de procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Bergen

blijkt dat de kamer van inbeschuldigingstelling, bij arrest van 19 maart 1985 «de onmiddellijke invrijheidstelling» van eiser heeft gelast, «tenzij hij om een andere reden opgesloten is» en dat voornoemde procureur-generaal dezelfde dag nog per telex de instructies heeft gegeven voor de onmiddellijke tenuitvoerlegging van dat arrest;

Overwegende dat eiser betoogt dat zijn voorziening desondanks ontvankelijk blijft op grond dat het bestreden arrest zich baseert op een redengeving waarop het Hof geen acht heeft geslagen in het arrest van 6 maart 1985 waarbij het op 2 januari 1985 in de zaak van eiser gewezen arrest van het Hof van Beroep te Brussel, kamer van inbeschuldigingstelling, vernietigd wordt;

Overwegende dat uit artikel 71, eerste lid, van de wet van 15 december 1980 blijkt dat het in dat artikel vermelde beroep van de vreemdeling op de rechterlijke macht uitsluitend ingesteld wordt tegen de maatregel van vrijheidsberoving waarvan eiser het voorwerp is; dat, wanneer, zoals ten deze, de vreemdeling ingevolge een beslissing van het Bestuur der Staatsveiligheid, Dienst Vreemdelingen, opgesloten wordt op grond van artikel 27, derde lid, van die wet en hij tegen die maatregel van vrijheidsberoving beroep instelt voor de raadkamer, dat rechtscollege of de kamer van inbeschuldigingstelling weliswaar krachtens artikel 72, tweede lid, van de wet, kan nagaan of de maatregelen van vrijheidsberoving en tot verwijdering van het grondgebied in overeenstemming zijn met de wet, doch daarbij enkel de opsluiting op haar wettigheid mag toetsen;

Overwegende dat de tegen eiser getroffen maatregel van vrijheidsberoving vervallen is; dat de voorziening geen bestaansreden meer heeft en derhalve niet ontvankelijk is;

(...)

NOOT—De bevoegdheid van de raadkamer en de kamer van inbeschuldigingstelling in de Vreemdelingenwet

Het Hof van Cassatie motiveert zijn beslissing door te verwijzen naar artikel 72, tweede lid, van de Vreemdelin-

genwet, dat bepaalt dat de raadkamer van de correctionele rechtbank op verzoek van de vreemdeling onderzoekt of «de maatregelen van vrijheidsberoving of tot verwijdering van het grondgebied in overeenstemming zijn met de wet zonder zich te mogen uitspreken over hun gepastheid».

Dit betekent dat de raadkamer bevoegd is om na te gaan of de omstandigheden werkelijk bestaan en van die aard zijn dat zij de maatregel van de vrijheidsberoving kunnen wettigen (*Parl. St., Kamer*, 1974-75, nr. 653/1, blz. 82). Over de gepastheid, de opportuniteit van de administratieve maatregel mag de raadkamer zich niet uitspreken, daar dit een schending zou zijn van het principe van de scheiding der machten (*Parl. St., Kamer*, 1974-75, nr. 653/1, blz. 59).

Over de draagwijdte van het onderzoek door de raadkamer of de kamer van inbeschuldigingstelling naar de wettigheid van de maatregel van vrijheidsberoving of verwijdering van het grondgebied die aanleiding heeft gegeven tot de opsluiting van de vreemdeling, zonder zich uit te spreken over de gepastheid van de genomen maatregel raadplegen: *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 521/2, blz. 27; L. Declercq, «De vreemdelingenwet en het beroep bij de rechterlijke macht», *R. W.*, 1981-82, 2583-2588; M. De Kock, «De nieuwe verblijfsregeling voor vreemdelingen», nrs. 428 e.v.; S. Moureaux en J.P. Lagasse, «Le statut des étrangers en Belgique», nr. 299; F. Rigaux, «Vers un nouveau statut administratif pour les étrangers. La loi du 15 décembre 1980», *J.T.*, 1981, 107, nr. 78; H. van Houtte, «De vreemdelingenwet. Commentaar op de wet van 15 december 1980», nr. 113.

Zie ook Cass., 6 maart 1985, *R. W.*, 1985-86, 1199 met noot, *R.D.P.*, 1985, 767-780, met conclusie van advocaat-generaal Liekendaal; F. Rigaux, «Le contrôle par le pouvoir judiciaire des mesures administratives de privation de liberté prises à l'égard des étrangers», *J.T.*, 1985, 641-644.

*Luc Declercq*

## RAAD VAN STATE

### 4e KAMER — 24 SEPTEMBER 1984

Voorzitter: de h. Vermeulen (rapporteur)

Staatsraden: de hh. Vander Stichele en Suetens

Auditeur: de h. De Wolf

Advocaten: mrs. Colla loco Germeys en Hellenbosch loco Dyck

### 1. Raad van State — Vereist belang — 2. Onderwijs — Universitaire examens — Toezicht van de rechter — Combineren van studiejaren — Overdracht van vrijstellingen.

1. *Er zijn twee voorwaarden om het behoud van het eerste belang te kunnen vaststellen: ten eerste, de bestreden beslissing houdt een aantasting in van een aan verzoeker eigen belang en, ten tweede, in de veronderstelling dat de ingestelde vordering gegrond mocht worden bevonden, betekent de vernietiging in beginsel een remedie in de mate dat die vernietiging het verzoeker vergemakkelijkt om de aantasting van zijn belang door een compenserende maat-*

*regel, toe te wijzen door de gewone rechter, te doen goedmaken.*

2. *De wetgeving op het toekennen van de academische graden is van openbare orde. De rechter is ertoe gehouden de handhaving ervan van ambtswege te verzekeren, des te meer omdat de controle op het verlenen van de academische graden waarvoor de bekrachtigingscommissie moet zorgen, in werkelijkheid om praktische redenen erg moeilijk is geworden. Meer bepaald is het de onvermijdelijke taak van de rechter om na te gaan of bij het in de wet van 21 maart 1964 toegestane experimenteren inzake examenregelingen, de in de wetgeving overgebleven regelen niet werden geschonden.*

*Ondanks bedenkingen wordt het combineren van studiejaren binnen eenzelfde studierichting aanvaard, op grond van gevestigde tradities. Het is evenwel geen recht en kan dus geldig afhankelijk gemaakt worden van een toelating.*

*Om art. 36, vierde lid, W.ac.gr., dat het aantal kansen van een student tot slagen tot twee beperkt, zijn betekenis te laten behouden, moet herkansen na een mislukt academiejaar betekenen dat de studies en de bijhorende examens opnieuw van voren af in het nieuwe academiejaar te beginnen zijn, zonder dat in iets rekening mag worden gehouden met wat tijdens een vorig academiejaar gebeurd is. Aangezien het geven van vrijstellingen verschijnt als een onderdeel van de tweede kans in zoverre ze dienen om die tweede kans te versterken, zijn vrijstellingen waarvan het effect het academiejaar overschrijdt waarin ze gegeven worden, in het kader van artikel 36, vierde lid, ondenkbaar.*

B. t/ Universitaire Instelling Antwerpen en Examencommissie van het tweede licentiaat Rechten van de U.I.A.

Arrest nr. 24.691

Gezien het verzoekschrift dat B. op 19 november 1982 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van een beslissing die op 23 september 1982 werd genomen door de examencommissie van de Universitaire Instelling Antwerpen — meer bepaald die welke was belast met het afnemen van de examens over de vakken van de tweede proef van het licentiaat in de rechten, academiejaar 1981-82, tweede zitting —, beslissing waarbij aan verzoeker, die niet geslaagd was voor dat examen, het voordeel werd geweigerd om tijdens het academiejaar 1982-83 het tweede licentiaat met het derde te mogen «combineren»;

(...)

1. Overwegende dat wat tot de onderhavige rechtszaak heeft geleid, als volgt kan worden samengevat:

1.1. Verzoeker is student aan de faculteit rechten van de U.I.A. Tijdens het academiejaar 1981-82 combineert hij 110 uren van het eerste licentiaat met het tweede licentiaat rechten.

1.2. Tijdens de tweede zitting van het tweede licentiaat 1981-82 behaalt verzoeker over het geheel der vakken 52,33 %, maar voor drie vakken blijft hij beneden de 10 op 20.

1.3. Het lot van verzoeker wordt bepaald door de volgende voorschriften die zijn opgenomen in de eigen examen- en deliberatieregeling van de U.I.A., regeling die werd vastgesteld bij beslissing van de raad van beheer van 11 mei 1977, gewijzigd op 28 mei 1980 en 18 maart 1981.

Artikel 39 van bedoeld examenreglement luidt als volgt:

«Geslaagd zijn de studenten die de helft van de punten hebben behaald op elk vak en diegenen die in het totaal de helft van de punten hebben behaald doch voor niet meer dan één vak een kwotering hebben van acht of negen op twintig.»

In artikel 44, al. 1, wordt bepaald: «Niet geslaagd zijn die studenten die bij de tweede deliberatie niet voldaan hebben voor het geheel van de proef hetzij omdat zij niet beoordeeld werden over alle vakken van de proef, hetzij omdat zij meer tekorten dan één acht of één negen hebben, hetzij omdat zij in het totaal niet de helft der punten behaalden.»

Artikel 19 bepaalt: «Bij niet slagen blijven de verworven vakken/vakgedeelten geldig voor het academiejaar dat volgt op dit van de deliberatie.»

Artikel 6, eerste lid, geeft daarvoor volgende verklaring: «Het examenstelsel is hierop gebaseerd dat de student(e) die er blijk van geeft dat hij/zij een voldoende kennis bezit over een vak(gedeelte), dit vak(gedeelte) verworven heeft.»

Artikel 18 bepaalt «voldoende kennis» als volgt: «Er wordt gekwoteerd op een schaal van nul tot twintig punten. Een verworven vak(gedeelte) is een gunstige kwotering (10 of meer), die geldig blijft gedurende het academiejaar waarin zij behaald werd (eerste en tweede deliberatie).»

Artikel 45 van het examenreglement schrijft voor: «Niet geslaagde studenten kunnen na de deliberatie een schriftelijke aanvraag richten tot de voorzitter van de examenjury om de studies voor het volgende jaar te mogen aanvatten.

In principe is de *combinatie* toegelaten tenzij de examenjury ze, rekening houdend met het globaal beeld van de studieresultaten, afwijst. De examenjury beslist vóór de aanvang van het academiejaar.»

1.4. Rekening gehouden met de hiervoor overgeschreven bepalingen, doet de situatie van verzoeker zich als volgt voor:

a) op grond van artikel 44, eerste lid, moet verzoeker beschouwd worden als niet geslaagd voor de proef van het tweede licentiaat;

b) hij dient zich derhalve voor dat tweede licentiaat opnieuw in te schrijven voor het academiejaar 1982-83; op grond van de artikelen 18 en 19 van bovenvermelde examenregeling is hij ervan ontslagen tijdens dat academiejaar 1982-83 nog eens examen af te leggen voor de vakken waarvoor hij tijdens het academiejaar 1981-82 reeds 10 of meer punten op 20 had gehaald; om voor de proef van het tweede licentiaat te slagen hoeft verzoeker dus nog enkel examen af te leggen over de drie vakken waarvoor hij voor het academiejaar 1981-82 een onvoldoende had; die drie vakken zijn de stof van in totaal 80 lesuren;

c) op grond van het hiervoor overgeschreven artikel 45, eerste lid, kan verzoeker een schriftelijke aanvraag richten tot de voorzitter van de examencommissie om toch reeds tijdens het academiejaar 1982-83 de studies van het derde licentiaat te mogen aanvatten; wordt hem dat toegestaan en slaagt hij voor de drie vakken van het tweede licentiaat ten laatste tijdens de examenweek van het derde trimester van het academiejaar 1982-83, dan heeft hij de kans om gedurende datzelfde academiejaar in de tweede zitting zijn examen af te leggen voor de proef van het derde licentiaat;

d) mag verzoeker tijdens het academiejaar 1982-83 combineren en zich derhalve doen inschrijven als dagstudent voor het derde licentiaat 1982-83, dan mag hij de cursussen

van het derde licentiaat als volwaardig student bijwonen; hij kan dan bovendien aanspraak maken op een renteloze studielening voor het academiejaar 1982-83.

1.5. Uit het verslag over de tweede deliberatie van de studenten van het tweede licentiaat rechten voor het academiejaar 1981-82 van 23 september 1982 blijkt dat de examenjury verzoeker indeelt bij de niet-geslaagden en dat de jury tevens beslist dat verzoeker geen toestemming kan krijgen om het tweede en derde licentiaat te combineren.

1.6. Verzoeker is over de beslissing van de examencommissie ontgoocheld. Hij tracht de academische overheid ertoe te bewegen om de examencommissie op haar beslissing van 23 september 1982 te doen terugkomen. Zonder succes evenwel.

1.7. Met een verzoekschrift van 19 november 1982 vordert verzoeker de vernietiging van de beslissing van de examenjury van 23 september 1982 waarbij hem geweigerd wordt 80 lesuren van het tweede licentiaat met het derde licentiaat rechten te combineren.

1.8. Hangende het onderhavige beroep, heeft verzoeker, overeenkomstig de beslissing van de examencommissie, zich opnieuw ingeschreven voor het tweede licentiaat rechten en heeft in eerste zitting met succes examen gedaan over de drie vakken waarvoor hij het jaar te voren een onvoldoende had gekregen.

Hetzelfde academiejaar (1982-83) heeft verzoeker zich toch voor de tweede zitting aangeboden, maar dan voor de staatscommissie en meer bepaald voor de commissie die zitting houdt in de U.I.A. Hij heeft voor de professoren van de U.I.A. het examen van het derde licentiaat met goed gevolg afgelegd.

Verzoeker heeft zich daarop doen inschrijven als stagiair bij de balie van Antwerpen.

2. Overwegende dat de verwerende partijen doen gelden dat verzoeker in de loop van het onderhavige geding het rechtens vereiste belang om ontvankelijk de vernietiging van de bestreden beslissing te vorderen, verloren heeft; dat die exceptie moet worden afgewezen om volgende redenen:

2.1. Verwerende partijen stellen dat verzoeker geen belang meer heeft omdat hij het voordeel dat hem door de examencommissie van de U.I.A. geweigerd werd — met name het tweede en derde licentiaat te kunnen combineren tijdens het academiejaar 1982-83 —, in werkelijkheid toch bekomen heeft — en dat hij bovendien nog in die «combinatie» geslaagd is ook — zodat uit de bestreden beslissing voor hem geen enkel nadeel is gevolgd en een vernietiging hem dus ook geen voordeel kan opleveren.

2.2. Tegen de hiervoor vermelde exceptie brengt verzoeker in wat volgt:

«De vordering van verzoeker strekt tot de vernietiging van de beslissing van de examenjury die de combinatie van het tweede en het derde licentiaat rechten voor hem niet toeliet.

Door deze beslissing kon verzoeker zich niet inschrijven voor het derde licentiaat rechten. Verzoeker kon derhalve geen aanspraak meer maken op een renteloze studielening die enkel aan laatstejaarsstudenten werd toegestaan.

Verzoeker werd aldus genoodzaakt om werk te zoeken en een lening aan te gaan waarvoor hij 15 en 19% betaalt.

Verzoeker kon doordat hij voor de examencommissie van de staat zijn examens aflegde pas eind september over zijn diploma beschikken en tijdens de vacantiemaanden on-

mogelijk werken als jurist of zich inschrijven als werkzoekende.

De vernietiging van de bestreden beslissing geeft het bewijs van de fout wat dan niet meer dient aangetoond te worden voor de burgerlijke rechter die zich zal uitspreken over de geleden schade van verzoeker.»

2.3. Het rechtens vereiste belang om ontvankelijk een annulatieberoep bij de Raad van State te kunnen instellen onderstelt in de eerste plaats dat de bestreden beslissing een effect heeft gehad op de rechtstoestand of op de feitelijke situatie van de verzoeker, waardoor die zich terecht in zijn rechtmatige belangen geschaad kan achten.

Een tweede voorwaarde om een ontvankelijk beroep in te stellen, is hierin gelegen dat de veronderstelde toewijzing van de gevorderde annulatie, onder een of ander oogpunt, in een of andere mate, een remedie uitmaakt welke geheel of ten dele, direct of indirect, de schade opvangt die aan de belangen van de verzoeker werd toegebracht.

2.4. De verwerende partijen betwisten niet dat ten gevolge van de bestreden beslissing verzoeker geen aanspraak heeft kunnen doen gelden op een renteloze studielening. Zij stellen niet dat die lening in geen geval aan verzoeker zou zijn toegekend, mocht hij wel hebben mogen combineren. De bestreden beslissing kan derhalve geacht worden verzoeker beroofd te hebben van zijn aanspraak op een renteloze lening.

Gelet op het resultaat dat verzoeker behaald heeft — het succesvol combineren van de tweede en derde licentie —, betwisten zij ook niet dat de kans reëel is dat verzoeker, had hij mogen combineren, voor het derde licentiaat geslaagd zou geweest zijn in september 1983 of misschien zelfs, zoals hij stelt, reeds in juli, maar dan met toepassing van de eigen speciale examenregeling van de U.I.A. In dat laatste geval, zou hem dat een met enkele maanden vervroegde inschrijving bij de balie en een echte vakantie opgeleverd hebben.

Men kan derhalve aannemen dat de bestreden beslissing verzoeker in zijn belangen heeft geschaad en dat dienvolgens de eerste vereiste om te stellen dat verzoeker het rechtens vereiste belang had om tegen de bestreden beslissing voor de Raad op te komen, verwezenlijkt is.

2.5.1. Op het eerste gezicht zou men ontkennend antwoorden op de vraag of de eventuele vernietiging van de bestreden beslissing een remedie kan zijn die het ongunstig effect van de bestreden beslissing geheel of ten dele zou wegwerken. Immers, de eventuele vernietiging van de bestreden beslissing verschaft verzoeker niet de mogelijkheid om het tweede en derde licentiaat te combineren — hij deed het ondanks de weigering, met succes —; een inschrijving voor het derde licentiaat die hem een renteloze studielening zou opleveren, kan hij ook niet meer nemen, zodat hij in geen geval nog voor die lening in aanmerking kan komen.

Het besluit uit wat voorafgaat, met name dat een eventuele vernietiging geen remedie bevat, is evenwel niet gerechtvaardigd.

2.5.2. Van bij de oprichting van de Raad van State werd aangenomen dat de mogelijkheid die een rechtzoekende heeft om vergoeding van schade, ontstaan uit onwettig handelen van de overheid, voor de gewone rechter te vorderen op grond van de beginselen betreffende de overheidsaansprakelijkheid, die rechtzoekende niet berooft van de mogelijkheid rechtsherstel te bekomen door eerst door de

Raad van State de vernietiging te doen uitspreken van de onwettige overheidsbeslissing, om pas dan zijn eis tot schadevergoeding voor de gewone rechter te brengen. Aangenomen is ook dat die rechter gebonden is door datgene wat uit de combinatie van het dictum van het annulatiearrest en van de gegrond bevonden vernietigingsgronden, als hebbende gezag van het gewijsde moet worden afgeleid — de gewone rechter uiteraard voor het overige beslissende hoe en in welke mate datgene wat voor de Raad van State is komen vast te staan, inderdaad betrokken en verwerkt moet worden bij de toepassing van de aansprakelijkheidsregelen op de concrete elementen van de schadevergoedings-eis.

Uit wat voorafgaat moet het besluit worden getrokken dat, in de gevallen waarin, volgens de rechtspraak van de hoven en rechtbanken, na de vernietiging van een beslissing door de Raad van State een vordering voor de gewone rechter kan worden gebracht om bij wege van compenserende maatregelen — zoals schadevergoeding — de gevolgen van het onwettig optreden van de overheid te doen goedmaken, die vernietiging voor de verzoeker een remedie inhoudt in de mate dat door die vernietiging reeds een element vastligt dat mede de grondslag kan zijn van zijn eis tot het bekomen van redres voor de gewone rechter.

2.5.3. Als schoolvoorbeeld voor dat opeenvolgen van een annulatieberoep voor de Raad van State en een schadevergoedingsvordering voor de gewone rechter, kan dienen het contentieux van de openbare aanbestedingen. Gewezen kan echter ook worden: op het geval van de onrechtmatige weigering een persoon voor een beperkte termijn aan te stellen, terwijl de overheid in verband met die aanstelling een gebonden bevoegdheid had; of op de onwettig bevonden preventieve schorsing die niet — of niet geheel — wordt opgeslorpt door een retroactieve disciplinaire schorsing of afzetting; of op de vernietiging van een onrechtmatig verleende vergunning een hinderlijk bedrijf te exploiteren wegens schending van het bijzonder plan van aanleg en de schadevergoedingseis wegens de doorstane overlast, indien ondertussen het bijzonder plan van aanleg rechtmatig zó werd gewijzigd dat een identieke nieuwe vergunning wettig is kunnen gegeven worden.

2.5.4. Het ligt voor de hand dat de Raad van State, op het ogenblik dat hij moet afwegen of een verzoeker het rechtens vereiste belang bij zijn annulatieberoep heeft, in die stand van de procedure daarover oordeelt enkel uitgaande van de veronderstelling — en niet van de vaststelling — dat de door de verzoeker geformuleerde aanspraken en de door hem aangevoerde feitelijke rechtsgronden deugdelijk kunnen zijn. Ook het probleem of een eventuele vernietiging ook een remedie voor de verzoeker kan opleveren, bekijkt de Raad enkel in abstracto, meer bepaald door na te gaan of het soort onwettigheid dat hem wordt voorgelegd, in het algemeen, krachtens de rechtspraak van de hoven en rechtbanken, voor redres in aanmerking komt. Of dat redres in werkelijkheid ook door de gewone rechter zal gegeven worden, is uiteraard een zaak waarover de Raad zich niet kan uitspreken omdat hij zich daarover eenvoudig niet uit te spreken heeft; dat de mogelijkheid van redres echt — d.w.z. zichtbaar krachtens de wet, of denkbaar overeenkomstig de rechtspraak — in abstracto bestaat, is voor de Raad van State voldoende.

2.5.5. In de onderhavige zaak stelt verzoeker dat hem

door de per hypothese onwettige beslissing, de mogelijkheid ontnomen werd een renteloze lening te bekomen, lening waarmee hij zijn studies van de derde licentie had kunnen bekostigen.

De verwerende partijen betwisten dat niet. Of en hoe verzoeker het wegvallen van de renteloze lening gecompenseerd heeft, is geen zaak van de verwerende partijen, en valt hier dus buiten beschouwing.

In abstracto is het denkbaar dat het verlies van het voordeel van de renteloze lening, ten gevolge van de per hypothese onwettige bestreden beslissing, voor verzoeker een berekenbare schade uitmaakt, waarvoor hij op grond van de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek een vordering tot schadeloosstelling kan instellen voor de gewone rechter — waarbij het voor de Raad van State ook weer zonder belang is, wat het bedrag van die schadeloosstelling zou kunnen zijn.

2.5.6. De gevorderde vernietiging van de bestreden beslissing blijkt alzo de mogelijkheid in te houden dat ze met het gezag van het gewijsde in de situatie van verzoeker een element vastlegt dat verzoeker in een gunstige positie plaatst om een vordering tot schadeloosstelling voor de gewone rechter te brengen. De gevorderde vernietiging blijkt alzo geacht te moeten worden een remedie in te houden die volstaat om verzoeker ontvankelijk te verklaren zijn annulatieberoep in te stellen.

2.6. Uit wat voorafgaat volgt alzo dat de twee voorwaarden verwezenlijkt zijn om te kunnen vaststellen dat verzoeker het rechtens vereiste belang bij de onderhavige vordering behouden heeft; ten eerste, de bestreden beslissing houdt een aantasting in van een hem eigen belang en, ten tweede, in de veronderstelling dat de ingestelde vordering gegrond mocht worden bevonden, betekent de vernietiging in beginsel een remedie in de mate dat die vernietiging het verzoeker vergemakkelijkt om de aantasting van zijn belang door een compenserende maatregel, toe te wijzen door de gewone rechter, te doen goedmaken.

Verzoeker heeft dus de vereiste bevoegdheid om van de Raad van State te vorderen dat de tegen hem genomen beslissing op haar wettigheid zou worden getoetst.

3. Overwegende dat, ook al moet het belang van verzoeker worden erkend om, zelfs in de bijzondere omstandigheid waarin hij zich bevindt, ernaar te streven vanwege de Raad van State de vaststelling te bekomen dat hem onrechtmatig het voordeel werd geweigerd om het 2e en 3e licentiaat van de rechtstudies te combineren, toch is het zo dat, eens dat de Raad van State bevoegd is de bestreden beslissing op haar wettigheid te toetsen, die toetsing kan gebeuren op grond van andere rechtsbezwaren dan die welke de verzoeker heeft doen gelden, zulks, meer bepaald, in de hypothese dat het rechtsbezwaar, waarvan de Raad van State uit eigen inzicht de gegrondheid onderkent, de overtreding betreft van een regel van openbare orde; dat het in die hypothese mogelijk is dat het effect van de vernietiging wegens schending van de regel van openbare orde verder reikt dan het effect zou reiken van een vernietiging op grond van de door de verzoeker aangevoerde middelen, indien althans de door de verzoeker aangevoerde middelen als strekking hebben te doen vaststellen dat de overheid hem ten onrechte een hem persoonlijk toekomend voordeel geweigerd heeft en de door de Raad van State ambtshalve aangevoerde en deugdelijk bevonden vernietigingsgrond de

vaststelling inhoudt dat de overheid in geen geval het gevraagde voordeel kan toekennen; dat in een dergelijk geval — zoals in deze zaak — de vraag of verzoekers middelen gegrond zijn, zonder belang wordt en het enkel nog nodig is, een uiteenzetting te geven van de door de Raad van State zelf aangevoerde vernietigingsgrond, ook al strookt die niet met het belang van de verzoeker; dat in deze zaak het als van openbare orde aangevoerde middel, als volgt kan worden geadstrueerd:

3.1. De wetgeving die de uitkomst van het onderhavige rechtsgeding bepaalt, zijn de wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens, gecoördineerd bij het besluit van de Regent van 31 december 1949 en nadien herhaaldelijk gewijzigd. De in die wetgeving neergelegde regeling belangt de openbare orde aan omdat die regeling de grondslag uitmaakt voor de waarborg die de Staat geeft aan de diploma's ten gunste van de houders ervan getuigen van de ruime kennis en de bijzondere vaardigheid die nodig is en daarom vereist wordt om beroepen en openbare ambten van groot maatschappelijk belang te mogen uitoefenen.

Het strafrecht beteugelt het uitoefenen van die ambten of beroepen door iemand die de vereiste wettelijke graden niet heeft; het strafrecht beteugelt het zich aanmatigen van een wettelijke academische graad.

De bedoelde Belgische regeling van openbare orde zijnde, is de rechter ertoe gehouden de handhaving ervan van ambtswege te verzekeren.

De noodzakelijkheid die normen jurisdictioneel te handhaven volgt bovendien nog hieruit dat de controle op het verlenen van de academische graden waarvoor de homologatiecommissie moet zorgen, in werkelijkheid om praktische redenen bijzonder moeilijk is geworden, terwijl die controle een essentieel element is voor het systeem waarin de rijksoverheid de waarde van door universiteiten uitgereikte diploma's waarborgt. De wet van 21 maart 1964 tot wijziging van de wetgeving op het verlenen van de academische graden heeft, enerzijds, aan de academische overheden een grote vrijheid gegeven om «experimenten» te beginnen met het organiseren van de examens, maar heeft, anderzijds, de verplichting opgeheven om de certificaten die nodig zijn om een diploma te behalen, aan de homologatiecommissie voor te leggen omdat door het verschijnsel van de massificatie van het universitair onderwijs het voor de commissie praktisch niet mogelijk is om, met de personeelsformatie welke ze heeft, op de regelmatigheid van het verlenen van al die certificaten toe te zien.

Bovendien is het voor die commissie ook moeilijk om zich uit te spreken over de wettigheid van die «experimenten» die de universiteiten zich in verband met de examens kunnen veroorloven — in de veronderstelling dat de universiteiten hun examenregelingen telkens, al dan niet voor goedkeuring, aan de commissie zouden hebben overgemaakt.

De commissie, die zich alleen nog maar moet uitspreken over de regelmatigheid van de toekenning van de wettelijke diploma's, zou derhalve in werkelijkheid op het ogenblik dat het diploma wordt voorgelegd, ook de regelmatigheid van de daarvoor vereiste certificaten moeten controleren. Dat betekent dat indien een experimentele examenregeling van een universiteit niet verenigbaar is met de wet op het verlenen van de academische graden, de commissie een ge-

diplomeerde zou moeten doen weten, dat, ten gevolge van het experimenteren van de universiteit, de twee of drie jaren studie (of nog meer jaren voor de niet geslaagden) die voor het bekomen van het diploma nodig waren, niet kunnen worden gevalideerd. De verantwoordelijkheid voor een dergelijke maatregel is moeilijk op te nemen, waarbij bovendien nog de aansprakelijkheid van de experimenterende universiteit aan de orde komt.

Rekening ermede gehouden dat de universitaire instellingen gesubsidieerd worden a rato van het aantal regelmatig ingeschreven studenten, rekening gehouden ook met de begrijpelijke neiging van studenten om examenregelingen te betrekken bij de elementen die de keuze van hun universitaire instelling bepalen, is het niet ondenkbaar dat de concurrentie tussen universitaire instellingen voor een deel gevoerd wordt door middel van experimenten met examenregelingen, wat andere universitaire instellingen ertoe brengt hun examenregelingen af te stemmen minder op wat ze redelijk achten dan wat voor de concurrentie nodig is.

De «harmonisering» van de examenregelingen waarop de wetgever hoopte (Senaat, 1963-64, doc. 184, blz. 2), wordt alzo wel voor een deel verwezenlijkt, zonder dat het duidelijk is evenwel, dat de bezorgdheid de waarde van de diploma's te verzekeren, niet minder sterk is gebleven dan de bezorgdheid om voor de eigen studenten het studeren en het slagen voor de examens niet moeilijker te maken dan elders.

Aangezien «harmoniseren» nodig is — ook al om de gelijkheid tussen de studerenden te waarborgen — en de wetgever ongetwijfeld terecht dat «harmoniseren» een zaak van de universiteiten zelf vindt; aangezien evenwel dat «delegaliseren» van de examenregelingen gebeurd is zonder dat de waarborgen werden ingesteld waarmede, blijkens de artikelen 1bis en 1ter van de gecoördineerde wetten, het «delegaliseren» van het wijzigen van de lijst der wettelijke graden gepaard is gegaan, is het de onvermijdelijke taak van de rechter om na te gaan of bij het «experimenteren» de in de wet nog overgebleven regelen, niet werden geschonden.

Het effect van het «experimenteren» en de weerslag daarvan op het «harmoniseren», kan immers ertoe leiden dat in de praktijk de waarde van de staatswaarborg ontkracht wordt, met het gevolg dat — zowel in de overheidssector als in de privésector — het hebben van een universitaire diploma niet meer op zichzelf volstaat om voor betrekkingen in aanmerking te komen, maar enkel een voorwaarde wordt om aan een beroepsexamen te mogen deelnemen.

Ook het behouden van de waarde van universitaire diploma's maakt het derhalve nodig om de regelen te handhaven die het verlenen van de wettelijke academische graden bepalen en alzo het feitelijk gezag van staatsgarantie waarborgen.

3.2.1. Het probleem van het combineren wordt hierna enkel onderzocht binnen de grens bepaald door het voorwerp van dit geding en dus enkel waar het gaat:

a) om studiën waarvoor door of krachtens de wet is bepaald dat elk studiejaar waaruit een curriculum bestaat, tot het doorstaan van een «proef» verplicht — zoals o.m. voor de rechtsstudiën is bepaald in artikel 15, §§ 6 en 7, en in artikel 17, vijfde lid — en voor elk van die proeven aan de student die slaagt, een diploma of een certificaat wordt afgeleverd;

b) om het geval van een student die hetzelfde academiëjaar is ingeschreven voor twee op elkaar volgende studiejaar van een zelfde onderwijsprogramma.

3.2.2. De wetgeving op het verlenen van de academische graden kent vorenbedoelde vorm van combineren niet, maar in dat stilzwijgen heeft men precies de ruimte gevonden om aan te nemen dat dat soort combineren niet verboden is, ondanks de bedenkingen die men te dien aanzien kan maken.

Een eerste bedenking betreft het recht van iemand om zich als student voor het bekomen van een wettelijke graad te doen inschrijven.

Universiteiten schrijven niet iedereen die erom vraagt zo maar in. Een student moet, om wettig te kunnen worden ingeschreven voor een bepaald studiejaar dat een onderdeel is van het curriculum voor het behalen van een wettelijke graad, het vereiste diploma of het vereiste certificaat overleggen waaruit blijkt dat hij inderdaad ook wettig het examen kan afleggen voor dat studiejaar (artikelen 1bis tot en met 3 van de bij besluit van de Regent van 31 december 1949 gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens).

Bovendien moet de student niet alleen ingeschreven zijn (artikel 39) maar moet hij ook «werkelijk leerling» zijn (artikelen 36, tweede lid, en 46, derde lid), m.a.w. hij moet werkelijk onder de leiding en het toezicht van het academisch personeel de studies doen waarvoor hij zich ingeschreven heeft, door effectief de lessen bij te wonen en de oefeningen mee te maken, zoals die lessen en oefeningen zijn bepaald in het onderwijsprogramma dat door de universiteit overeenkomstig artikel 38 is vastgesteld.

Hebben lessen of practica van beide, in het combineren begrepen studiejaar op dezelfde uren plaats, dan kan de student die combineert niet tegelijkertijd «werkelijk leerling» zijn in de twee studiejaar.

Overigens, indien de student de stof van het minder gevorderde studiejaar niet op voldoende wijze heeft opgenomen, dan is het niet evident dat men van hem kan verwachten dat hij de stof van het verder gevorderde studiejaar zal kunnen verwerken, aangezien die stof op zijn minst toch voor een deel zal voortbouwen op wat volgens het onderwijsprogramma voordien werd gedoceerd. Waarbij de bedenking kan worden gemaakt dat wie de stof van een enkel studiejaar niet op voldoende wijze kan assimileren, in het algemeen niet de verwachting wekt dat hij in één jaar de stof van twee jaar meester zal kunnen worden.

3.2.3. Ondanks voorgaande bedenkingen wordt cumuleren toegestaan, stilzwijgend of uitdrukkelijk, hetzij op grond van een bij algemeen voorschrift door de academische overheid gegeven toelating, hetzij op grond van een individuele beschikking. Is de toelating uitdrukkelijk gegeven dan houdt ze zeker in dat de student volwaardig aan alle werkzaamheden van het verder gevorderde studiejaar mag deelnemen en in de tweede zitting examen mag afleggen voor dat verder gevorderde jaar, indien hij voor het jaar, dat hij moet overdoen, geslaagd is. Een uitdrukkelijke toelating houdt ook in dat de student ervan vrijgesteld wordt, zo niet alle lessen van het jaar dat hij moet overdoen, bij te wonen, dan toch die lessen die samenvallen met lessen of werkzaamheden van het verder gevorderde studiejaar.

3.2.4. Moet op grond van gevestigde tradities de mogelijkheid om te combineren aanvaard worden, dan moet toch worden aangenomen, rekening gehouden met de hiervoor geuite bedenkingen, dat een student niet kan stellen dat een universiteit echt verplicht is hem als regelmatig student in te schrijven voor een studiejaar, terwijl hij het diploma of certificaat niet kan overleggen dat vereist is om examen voor dat studiejaar te mogen doen.

Daaruit volgt dat een universiteit wettig het combineren afhankelijk kan stellen van een toelating en dus ook die toelating kan weigeren indien daarvoor redenen voorhanden zijn.

In artikel 45 van de examenregeling van de U.I.A. wordt uitdrukkelijk een principiële toelating tot cumuleren gegeven. Zij wordt niettemin afhankelijk gemaakt van het indienen van een aanvraag door de student, wat het de bevoegde examencommissie mogelijk maakt de toelating te weigeren indien ze het combineren voor een bepaalde student academisch en pedagogisch onverantwoord acht. Tegen artikel 45 — dat artikel op zichzelf genomen — kan also geen wettigheidsbezwaar worden aangevoerd.

3.3. Moet worden aangenomen dat combineren op zichzelf genomen wettig mogelijk is, dan kan een voorschrift dat combineren in het algemeen toelaat, of de individuele beschikking welke ten aanzien van een bepaald student over de toelating beslist, toch onwettig worden indien boven de voordelen welke de toelating tot combineren normaal kan geven, nog voordelen worden toegevoegd die onverenigbaar blijken te zijn met essentiële voorschriften van de wetgeving op het verlenen van de academische graden. Dat is meer bepaald het geval voor het combineren dat door artikel 45 van de examenregeling van de U.I.A. mogelijk wordt gemaakt: dat artikel, door de inwerking van andere artikelen van de examenregeling, houdt impliciet maar noodzakelijk een overschrijding in van artikel 36, vierde lid, van de gecoördineerde wetten op het verlenen van de academische graden, zoals blijkt uit wat volgt:

3.3.1. Geen dispensatie van de verplichting om het vierde lid van artikel 36 in acht te nemen kan gevonden worden in de bevoegdheid die door de wet van 7 april 1971 houdende oprichting en werking van de U.I.A. aan de raad van beheer is toegekend, meer bepaald in artikel 11, § 1, punten 9 en 11, die luiden:

«9. hij bepaalt de verdeling, over de verschillende examens, van de vakken die voor het behalen van de wettelijke en wetenschappelijke graden voorgeschreven zijn»;

«11. hij organiseert de examens, de wijze van beraadslaging en beslissing en de wijze waarop de wettelijke en wetenschappelijke graden worden toegekend».

Het onbetwistbare van de vanzelfsprekende beperking van de bevoegdheid van de raad van beheer door o.m. artikel 36, verklaart waarom de woorden «overeenkomstig de bepalingen van de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens» — woorden die voorkwamen in het overeenstemmend artikel van het wetsontwerp (K. 1970-71, Doc. 763/1, blz. 40) — bij de bespreking in de commissie zonder opgave van enige reden zijn weggevallen (K. 1970-71, Doc. 763/4, blz. 12 en 35).

3.3.2. De thans nog geldende versie van artikel 36 van de gecoördineerde wetten op het verlenen van de academische

graden, is die welke werd vastgesteld door de wet van 21 maart 1964.

Met die nieuwe versie van artikel 36 werd in de eerste plaats bedoeld het oude examensysteem af te schaffen en, in de tweede plaats, niet een nieuw systeem in de plaats te stellen, maar de academische overheden van iedere universitaire instelling de bevoegdheid te geven met nieuwe systemen te experimenteren, met de wens evenwel dat de vertegenwoordigers van die universitaire instellingen hun experimenten met elkaar zouden vergelijken en zo mogelijk hun examenregelingen zouden harmoniseren.

Als vanzelfsprekende grens voor die experimenten werd aangewezen de gelding van uitdrukkelijk in de wetgeving opgenomen bepalingen.

3.3.2.1. Een zodanig uitdrukkelijk in de wet opgenomen voorschrift is de oude regel opgenomen in artikel 36, vierde lid, waarin wordt bepaald: «Niemand mag zich in de loop van éénzelfde studiejaar meer dan tweemaal voor dezelfde examens of examengedeelten aanmelden».

Van bijzonder belang om te weten wat die bepaling inhoudt, is de bespreking die eraan gewijd werd tijdens de openbare vergadering van de Senaat van 10 maart 1964 (P.H.S. blz. 1029 e.v.) en het aanvullend verslag van 12 maart 1964 (Sen. 1963-64, Doc. 184).

Toegegeven moet evenwel worden dat die bespreking geen model is geworden van wetgeving bij wege van parlementaire discussies, ook al waren het in hoofdzaak professoren die aan het woord kwamen. Het na die discussies opgemaakt, hiervoor vermeld aanvullend verslag van een nieuwe bespreking in de Senaatscommissie, stelt dan ook dat, voor het juist begrip van artikel 36, o.m. ook in aanmerking komen (enkel) de «adequate» verklaringen van de ministers, waarmee in hoofdzaak bedoeld werd dat, anders dan een minister had gesteld, de twee kansen op slagen die artikel 36, vierde lid, aan een student geeft, er inderdaad maar twee zijn en geen drie.

Ook al is bovenbedoelde parlementaire discussie moeizaam verlopen, uiteindelijk zijn bepaalde punten toch duidelijk naar voren gekomen. Zij worden hierna samengevat.

3.3.2.2. In de eerste plaats moge echter, in verband met wat volgt, een terminologische precisering gegeven worden. Artikel 36, vierde lid, gebruikt het woord «studiejaar». «Academiejaar» schijnt preciezer, aangezien «studiejaar» ook kan betekenen een bepaald jaar dat een onderdeel is van een curriculum: het eerste licentiaat is het eerste studiejaar van het licentiaatscurriculum. Komen in een uiteenzetting, als die welke volgt, problemen aan de orde in verband met het overdoen van een studiejaar, dan schijnt die uiteenzetting aan klaarheid te kunnen winnen als men kan schrijven dat het gaat om een student die twee academiejaren nodig heeft om voor één studiejaar te slagen.

3.3.2.3. Ondanks het even struikelen van een vermoeid minister, blijkt onbetwistbaar uit de hiervoor bedoelde discussie in de Senaat dat een student — zoals artikel 36, vierde lid, het overigens uitdrukkelijk stelt — maar twee kansen — niet meer — per academiejaar heeft om te slagen voor het studiejaar dat hij heeft aangevat. De discussie doet echter ook blijken dat de student, om van zijn tweede kans gebruik te kunnen maken, verplicht is zijn eerste kans volledig te benutten; de student moet reeds tijdens de eerste examenzitting over alle vakken examen hebben afgelegd. De strengheid van die zoëven vermelde verplichting wordt

echter heel wat verzacht doordat werd aangenomen dat de examencommissie, die de prestaties van de student tijdens de eerste zitting beoordeelt, bevoegd is te beslissen dat de student die voor de eerste zitting niet geslaagd is, maar die wel voor één of meer vakken degelijk gepresteerd heeft en also een behoorlijk resultaat (hoger dan alleen maar juist voldoende) heeft behaald, van de verplichting wordt vrijgesteld voor die vakken nog examen te moeten afleggen. In dat geval worden de punten van de eerste zitting overgedragen, d.w.z. in aanmerking genomen bij de deliberatie waarmee de tweede zitting besloten wordt. De tweede kans wordt in dat systeem also een zeer reële kans.

3.3.2.4. De mogelijkheid die een student heeft om vrijstellingen te bekomen heeft uiteraard de bedenking gewekt dat de verplichting van de student om reeds tijdens de eerste zitting zijn eerste kans volledig te benutten, niet helemaal reëel is.

Een minder begaafd student (of een die minder werklustig is maar slim berekenend) kan immers zijn inspanning tijdens de eerste zitting op slechts een aantal vakken richten en aanvaarden dat hij waarschijnlijk zal worden uitgesteld, maar uitgesteld met een reeks vrijstellingen voor de vakken waarvoor hij zich opzettelijk beter had voorbereid. Wordt hij in die voorwaarden inderdaad uitgesteld, dan heeft hij voor de tweede zitting de ruime mogelijkheid zich goed in te werken voor de vakken die hij voor de eerste zitting verwaarloosd had. Dat planmatig examen doen, heeft een senator de idee bijgebracht dat de student zijn examens dus wel naar keuze mag opsplitsen (fractionner), d.w.z. dat hij mag verkiezen tijdens de eerste zitting enkel voor een bepaald aantal vakken examen af te leggen, om dan tijdens de tweede zitting nog uitsluitend examen te doen over de overblijvende vakken.

Die opvatting — met name dat de student naar eigen vrije keuze zijn examens in twee door hem te bepalen helften zou mogen afleggen — is nadrukkelijk verworpen. Weliswaar mag de academische overheid het afleggen van de examens spreiden (étaler, artikel 36, tweede lid), maar dat betekent niet dat de student zelf het afleggen van de examens naar eigen keuze mag opsplitsen (fractionner, artikel 36, vierde lid): hij moet om twee kansen te hebben, tijdens de eerste zitting over alle vakken examen afleggen, ook al kan hij daarbij planmatig — zoals hiervoor beschreven — te werk gaan.

3.3.2.5. De strekking van artikel 36, vierde lid, te bepalen, vergt tot slot nog een — uiteraard moeilijke — oefening in het bewijzen van een evidentie.

Stellen dat een student maar twee kansen in een zelfde academiejaar heeft, betekent natuurlijk niet dat die tweede kans echt zijn laatste kans is: hij kan herkansen door het volgend academiejaar het studiejaar waarvoor hij geen diploma of certificaat kreeg, over te doen. Het aantal kansen dat een student also kan hebben is, vooral rekening gehouden met het bestaan van de staatscommissie, eigenlijk niet te bepalen.

Het in artikel 36, vierde lid, opgenomen voorschrift dat het aantal kansen van een student tot slagen tot twee beperkt, is dus alleen maar zinvol in het kader van de opvatting dat ieder academiejaar voor de toepassing van die bepaling geldt als een duidelijk op zichzelf staande academische eenheid, te beschouwen als volkomen afgescheiden van vorige en volgende academiejaren. Artikel 36, vierde

lid, verliest dus volkomen zijn zin indien aan de nieuwe kansen van een volgend academiejaar — door het geven van vrijstellingen die van het voorbije academiejaar naar het nieuwe academiejaar verlengd worden — hetzelfde regime gegeven wordt als aan de tweede kans van het vorig academiejaar, zodat de nieuwe kansen van het nieuwe academiejaar in wezen verschijnen als de derde en vierde kans van het vorig academiejaar.

Herkansen na een mislukt academiejaar moet dus betekenen — om artikel 36, vierde lid, zijn betekenis te laten behouden — dat de studies en bijhorende examens opnieuw van vorenaf in het nieuwe academiejaar te herbeginnen zijn, zonder dat in iets rekening mag worden gehouden met wat tijdens een vorig academiejaar gebeurd is. Aangezien het geven van vrijstellingen verschijnt als een onderdeel van de tweede kans in zover ze dienen om die tweede kans te versterken, zijn vrijstellingen waarvan het effect het academiejaar overschrijdt waarin ze gegeven worden, in het kader van artikel 36, vierde lid, ondenkbaar.

Dat verklaart dan ook waarom er in de loop van vorenbedoelde bespreking in de openbare vergadering van de Senaat, op geen ogenblik in overweging genomen werd dat in de bevoegdheid, die geacht werd door het nieuwe artikel 36 aan de examencommissies te zijn toegekend, ook begrepen was het verlenen van vrijstellingen die zouden overspringen van het ene academiejaar naar het andere, m.a.w. die zouden inhouden dat een student die een studiejaar moet overdoen, tijdens dat tweede academiejaar ervan ontslagen zou zijn nog examen af te leggen voor een vak waarvoor hij tijdens het vorig academiejaar een behoorlijk puntental bekomen had.

Begrijpelijk is dan ook dat de opvatting volgens welke het instellen van het z.g. «credit» systeem binnen de mogelijkheden van artikel 36 zou liggen, verworpen werd (niet weersproken antwoord van de minister op een suggestie van senator Papy, P.H.S. blz. 1030). Die verwerping wijst erop dat een regeling die zou steunen op definitief verkregen examenresultaten, niet behoorde tot het gedachtengoed van de aan de discussie deelnemende senatoren.

Uit de vorenbedoelde, niet betwiste reactie van de minister en uit de vaststelling dat over vrijstellingen van het ene naar het andere academiejaar niet gesproken werd door de minister en door de aan de discussie deelnemende senatoren, kan worden afgeleid dat op dat punt de senatoren stilzwijgend, als vanzelfsprekend ervan uitgingen dat de oude regel geldig bleef, te weten de regel dat wie een jaar moet herbeginnen, opnieuw over alle vakken examen moet doen.

Vrijstellingen die tot een volgend academiejaar verlengd worden zijn derhalve niet begrepen in de examenmodaliteiten die door de senatoren geacht werden in artikel 36 te kunnen worden ingepast.

3.3.2.6. Het koninklijk besluit van 12 juni 1970 tot regeling van de inrichting en de werking van de examencommissies van de Staat voor het universitair onderwijs, dat de door de regering aangenomen gemene deler is van de opvattingen van de verschillende universiteiten, vermeldt geen vrijstellingen die verlengd worden naar het volgend academiejaar om een examinandus een derde en vierde kans op slagen voor de studies van het vorige academiejaar te geven.

3.3.3. Oordelen of wat uit de in de Senaat op 10 maart 1964 gevoerde discussie kan worden afgeleid in verband

met de strekking van artikel 36, vierde lid, verenigbaar is met de examenregeling, die door de raad van beheer van de U.I.A. is vastgesteld, onderstelt uiteraard een beschrijving van de essentiële trekken van die regeling.

3.3.3.1. Voor de organisatie van het onderwijs zowel als voor de daaraan aangepaste organisatie van de examens, wordt in vorenbedoelde regeling het academiejaar ingedeeld in vier trimesters. De te onderwijzen vakken worden verdeeld in drie stukken, achtereenvolgens te doceren gedurende de eerste drie trimesters. Op het einde van ieder van die drie trimesters is er een examenperiode en kan examen afgelegd worden over wat in een vorig (niet noodzakelijk *het* vorige) trimester werd gedoceerd. Dat betekent een verdoorgedreven spreiding van de examens, zoals door artikel 36, tweede lid, van de wetgeving op het toekennen van de academische graden wordt mogelijk gemaakt, sinds artikel 3 van de wet van 21 maart 1964 een nieuwe versie van artikel 36 heeft vastgesteld.

3.3.3.2. Een student die in de eerste of tweede examenperiode onvoldoende heeft voor een of meer vakken (of die een hoger puntental dan enkel een voldoende ambieert), kan krachtens artikel 14, tweede lid, reeds van zijn tweede kans gebruik maken door opnieuw voor die vakken examen te doen tijdens de tweede of derde examenperiode.

3.3.3.3. De eerste deliberatie (term in de Franse betekenis gebruikt in de examenregeling), d.i. de eerste beslissing tot vaststelling van de globale examenresultaten van de studenten, heeft plaats na de examens van het derde trimester (artikel 16). Worden «automatisch» gedelibereerd, de studenten die voor alle vakken examen hebben afgelegd (artikel 22). Die studenten krijgen evenwel, op grond van artikel 23, nog gauw de gelegenheid om, zo nodig, van hun tweede kans gebruik te maken door opnieuw, nog vóór de eerste deliberatie, examen af te leggen over de vakgedeelten waarvoor ze — waarschijnlijk tijdens de derde examenperiode — onvoldoende hadden gekregen (of te weinig hadden gekregen om de onderscheiding of nog beter, te bekomen, waarop ze mikken; vergelijk met artikel 14, tweede lid).

Bij de eerste deliberatie worden de studenten verklaard geslaagd te zijn als ze voldoen aan het bepaalde in artikel 39 (hiervoor overgeschreven onder punt 1.3). Niet geslaagd zijn degenen die zonder succes hun tweede kans (de hiervoor vermelde artikelen 14, tweede lid, en 23) hebben verbruikt om een onvoldoende goed te maken.

Worden uitgesteld degenen die niet voldoen aan de vereisten van artikel 39 maar die hun tweede kans nog niet verbruikt hebben; zij kunnen voor de vakken waarvoor ze onvoldoende kregen, examen afleggen aan het eind van het vierde trimester en worden dan beoordeeld bij de tweede deliberatie (artikelen 16 en 44).

3.3.3.4. Een student is uiteraard niet verplicht enig examen te doen vóór de eerste deliberatie. Hij kan beslissen alles in één keer in de vierde examenperiode te doen. De mogelijkheid zo examen af te leggen is niet specifiek voor de U.I.A.

3.3.3.5. Specifiek is echter wel dat een student naar eigen keuze het afleggen van zijn examens kan regelen. Hij kan ze verdelen over alle trimesters van het academiejaar (en zelfs over die van het volgend academiejaar, zoals verder zal blijken). Als enige voorwaarde om de examens naar eigen keuze te mogen opdelen, is gesteld dat het deel van de

stof waarop een examen betrekking heeft, reeds vóór dat examen gedoceerd werd (artikel 10). Heeft een student het afleggen van zijn examens zo opgedeeld dat er bij de eerste deliberatie nog vakken zijn waarvoor hij geen examen deed, dan wordt hij gewoon niet gedelibereerd (artikel 41, tweede lid). Wil hij slagen bij de tweede deliberatie, dan moet hij examen doen over al de vakken waarvoor hij nog geen examen deed (artikel 44) en voor de vakken waarvoor hij een onvoldoende had behaald (artikel 42).

3.3.3.6. De student die bij de tweede deliberatie verklaard wordt niet geslaagd te zijn (omdat hij niet voldoet aan de minimale vereisten bepaald in artikel 44 of omdat hij er nog steeds niet toe gekomen is examen af te leggen over alle vakken), kan zich het volgende academiejaar inschrijven voor hetzelfde studiejaar (bv. het eerste licentiaat) met als groot voordeel dat hij in dat tweede academiejaar alleen nog maar examen moet afleggen over de vakken waarvoor hij zich tot dan toe nog altijd niet voor een examen had aangeboden en/of voor de vakken waarvoor hij bij de examens van het vorig academiejaar eenmaal (eventueel tweemaal) een onvoldoende had gekregen (artikelen 6 en 19).

Anders bekeken betekent zulks dat de student voor de vakken, waarvoor hij in het eerste academiejaar examen aflegde en daarbij wel een voldoende behaalde, ervan vrijgesteld is nog examen te doen (en dus ook de lessen te volgen): die vakken en de daarvoor toegekende punten zijn voor hem «verworven» en worden in aanmerking genomen wanneer over hem, tijdens het tweede academiejaar, bij de eerste of tweede deliberatie een beslissing genomen wordt.

3.3.3.7. Voor elk vak waarvoor de student in het tweede academiejaar nog examen moet afleggen, kan hij aan die verplichting voldoen in één keer (in een van de vier examenperiodes van het academiejaar) of in twee keer (indien de eerste keer niet of niet helemaal succesvol was, of ook indien hem dat gelegen komt), hetzij tweemaal vóór de eerste deliberatie (artikel 14, tweede lid, of artikel 23), hetzij de eerste keer vóór de eerste deliberatie en de tweede keer vóór de tweede deliberatie.

3.3.3.8. Indien de student in het tweede academiejaar examen moet doen over meer vakken en echt weinig zelfvertrouwen heeft of heel gemakzuchtig is, kan hij overigens de eerste poging voor die vakken ook nog spreiden over de drie examenperiodes die aan de eerste deliberatie voorafgaan.

In die laatste hypothese wordt het denkbaar dat een (bijzonder ongelukkig of minder begaafd of slim berekenend, eerder gemakzuchtig) student voor één bepaalde proef een diploma of certificaat behaalt in acht examengedeelten: de drie trimesterexamens van het eerste academiejaar, gevolgd in de vierde examenperiode door een examen over één of meer vakken, zijnde het ongewild of gewild overschot van de drie vorige examenperiodes; dat vierde examen dan gevolgd wordende door drie examens — een in elk van de drie examenperiodes van het tweede academiejaar — over een hardnekkig of vrij verkozen overschot van het vierde examen, met als slot een achtste examen tijdens de vierde examenperiode van het tweede academiejaar over één of meer vakken die voor de student tot dan toe een onoverkomelijke hindernis waren gebleken of die hij met opzet tot het laatste had voorbehouden.

Een negende examen wordt door artikel 46 uitgesloten.

Geeft een student zijn studies niet op, dan moet hij in zijn derde academiejaar het studiejaar, waarvoor hij bleef steken, opnieuw, maar zonder vrijstellingen aanvatten.

3.3.3.9. Indien men niet — zoals hiervoor — het aantal examens telt waarover een student van de U.I.A. een proef (bv. het eerste licentiaat) kan verdelen, maar het aantal kansen welke die student heeft om per deliberatie te slagen voor dat ene en zelfde studiejaar, dan zijn dat vier kansen, gespreid over twee academiejaren.

3.3.3.10. Cumuleren wordt, in die examenregeling, geen bijzonder zware opdracht, te meer dat met toepassing van artikel 14, tweede lid, of van artikel 23, de student reeds in de eerste zitting de mogelijkheid heeft om een tweede maal examens af te leggen over de vakken van het jaar dat hij zagezegd overdoet, terwijl hij, indien hij voor dat hernomen studiejaar inderdaad slaagt, op grond van datzelfde artikel 23 nog gauw een tweede kans kan benutten voor de minder goed gelukte examens van het nieuwe studiejaar waarvoor hij een diploma of een certificaat tracht te behalen bij de tweede deliberatie.

3.3.4. Het zoëven beschreven examenreglement van de U.I.A. kan kennelijk niet worden ingepast in artikel 36, vierde lid, zoals dat vierde lid moet worden begrepen aan de hand van de onder punt 3.3.2 geresumeerde bespreking ervan in de Senaat. De kritiek van dat examenreglement die volgt, is echter beperkt tot wat relevant is voor het beoordelen van de wettigheid van het onder punt 1.3 overgeschreven artikel 45 van de examenregeling.

3.3.4.1. Door artikel 19 van de examenregeling creëert de raad van beheer — gebruik makende van dezelfde techniek als moet dienen om de tweede kans van de tweede zitting van een bepaald academiejaar reëel te maken — ten voordele van de «overzittende» student en met betrekking tot de studies van het academiejaar waarvoor hij gezakt is, een derde en vierde kans in het volgende academiejaar. Immers het samenvoegen, eensdeels, van de goede examenresultaten van het vorig jaar waarvan het effect tot het nieuwe academiejaar verlengd wordt, met, anderdeels, het overschot aan examens van het vorig academiejaar die de enige zijn welke de «overzitter» tijdens het nieuwe academiejaar nog moet afleggen, vormt één geheel, dat, wat examens en examenstof betreft, zich concreet volledig vereenzelvigt met de examens en de examenstof van het vorig academiejaar. De examenverrichtingen die het vorig academiejaar niet of slecht beëindigd werden, worden tijdens het nieuwe academiejaar gewoon voortgezet of hernomen als vervolg op wat het vorig academiejaar gebeurd is.

De examens af te leggen tijdens het nieuwe academiejaar, blijken derhalve niets anders te zijn dan de derde — eventueel de vierde — ondervraging over de studies van het vorig academiejaar. Het tweede academiejaar is alzo in wezen geen nieuw academiejaar maar enkel het verlengstuk van het vorige.

3.3.4.2. Het resultaat van dat alles is, in wezen, één studiejaar dat over twee academiejaren wordt uitgestreken, zodat de student het voordeel krijgt dat hij twee jaar kan doen over een proef, die hij rechteus op één jaar moet afwerken. Die verlengde studietijd geeft hem voor de vakken waarvoor hij een onvoldoende kreeg zowel als voor de vakken waarvoor hij niet eens examens had gedaan, twee bijkomende kansen om zijn diploma of certificaat binnen te halen.

3.3.4.3. Stellen dat, formeel gezien, die z.g. derde en vierde kans niet strijdig is met artikel 36, vierde lid, omdat die twee kansen toch maar pas in een volgend academiejaar ontstaan, is voorbijzien aan de werkelijkheid, is zich bewegen in de richting van een *fraus legis*, de uitweg om de werking van een dwingende wetsbepaling te ontgaan zonder met de woorden ervan in strijd te komen.

3.3.5. Beroep doen op artikel 34, alinea 2, van de gecoördineerde wetten op de academische graden om het systeem van de over twee jaren lopende vrijstellingen een wettelijke grondslag te geven, kan niet baten. Die bepaling bedoelt immers enkel het geval te regelen van een student die ooit over een reeks vakken, die vervat zijn in een examenprogramma van een bepaald curriculum, met goed gevolg examens heeft afgelegd en daarvoor een diploma of certificaat heeft bekomen, en die dan nadien een nieuw curriculum aanvat of naar een nieuw curriculum overstapt, in welk geval hij, om het nieuw geambieerd diploma of certificaat te bekomen, niet opnieuw examens moet afleggen over de hiervoor bedoelde vakken waarvoor hij reeds met succes examens heeft afgelegd.

Het koninklijk besluit van 20 augustus 1970 dat artikel 34 uitvoert is, meer bepaald in zijn artikelen 1 en 2, volkomen in overeenstemming met de zoëven aangegeven strekking van artikel 34, tweede lid.

Zomin artikel 34 van de wet, als de artikelen 1 en 2 van voormeld koninklijk besluit, kunnen derhalve aan het door artikel 19 van het examenreglement van de U.I.A. ingesteld systeem van de derde en de vierde kans, een wettelijke grondslag geven.

3.3.6.1. De principiële toelating tot cumuleren die in artikel 45, tweede lid, van de examenregeling is opgenomen, is onwettig, doordat die principiële toelating uiteraard betrekking heeft op een student die niet geslaagd is en die bijgevolg, als hij in de U.I.A. cumuleert, in ieder geval zijn vorig jaar gaat overdoen in de speciale — onwettige — voorwaarden waarin dat in de U.I.A. mogelijk is. De principiële toelating tot cumuleren herneemt derhalve impliciet maar zeker de onwettigheid die uitdrukkelijk onder woorden is gebracht in artikel 19 van de examenregeling, d.i. de onwettige toezegging dat de «overzittende» student kan slagen voor de proef die hij het vorig academiejaar begonnen is, door enkel maar examens te doen over de vakken waarvoor hij een onvoldoende had of waarvoor hij nog geen examens had afgelegd.

De principiële toelating tot combineren, in artikel 45 opgenomen, is derhalve onwettig omdat daarin, boven de voordelen die de toelating tot combineren kan toekennen, impliciet maar zeker nog voordelen zijn opgenomen die onverenigbaar zijn met artikel 36, vierde lid.

3.3.6.2. Die voordelen hebben bovendien hun weerslag op de kans tot slagen voor het examen van het studiejaar dat volgt op dat wat de student overdoet: de verlichting van de examenlast in verband met het jaar dat de student overdoet vergemakkelijkt de voorbereiding van het examen voor het daarop volgende jaar.

Bovendien zit in de toelating te cumuleren nog het voordeel — zoals reeds onder punt 3.3.3.10 is opgemerkt — dat zelfs in de tweede zitting van het nieuwe academiejaar nog een tweede kans verwerkt zit.

Ook deze laatste voordelen die voortkomen uit examenregelen die specifiek zijn voor de U.I.A., en niet met artikel

36, vierde lid, verenigbaar zijn, tasten de wettigheid van artikel 45 aan.

3.3.6.3. Hoewel het tweede lid van artikel 45 een principiële toezegging van de toelating te cumuleren inhoudt, moet de toelating, blijkens het eerste lid van artikel 45, toch uitdrukkelijk worden aangevraagd, wat aanleiding geeft tot een positieve, bevestigende beslissing of tot een negatieve beslissing, een weigering van de examencommissie. In beide gevallen steunt het oordeel van die commissie in de eerste plaats op de zwaarte van de examenlast die van het voorbije academiejaar naar het nieuwe wordt overgedragen. Ook de motieven van die beslissingen steunen derhalve op de toepassing van de hiervoor met artikel 36, vierde lid, onverenigbaar bevonden regeling: het vaststellen van de examenlast.

Het is de zwaarte van die last die dan getoetst wordt aan de uit de prestaties van de student afgeleide mening over zijn studievaardigheid. De individuele op artikel 45 gesteunde beslissingen zijn derhalve steeds aangetast door een rechtsdwaling in de motieven in zover zij ten onrechte van de gelding van artikel 19 uitgaan — onwettigheid die geacht kan worden in wezen slechts een andere voorstelling te zijn — volgend uit een andere benadering — van de in het begin van deze paragraaf vastgestelde onwettigheid van artikel 45 zelf.

3.3.6.4. Afgezien van de hiervoor op grond van een rechtsdwaling in de motieven vastgestelde noodzakelijke onwettigheid van de individuele beslissingen gesteund op artikel 45, moet op een nog meer fundamentele, noodzakelijke onwettigheid worden gewezen: uiteraard zijn alle toepassingen van een onwettig bevonden voorschrift, zelf ook onwettig bij gemis van de vereiste rechtsgrond. Dat geldt niet alleen voor de positieve, maar ook voor de negatieve beslissingen: een weigering toelating te geven te combineren op grond van artikel 45 is even onwettig als het geven of bevestigen van de toelating. Alleen de weigering de toelating, bedoeld door artikel 45, te verlenen precies omdat artikel 45 onwettig is, ontsnapt aan wettigheidskritiek.

3.3.6.5. Het is evenwel niet die negatieve beslissing die ten aanzien van verzoeker genomen werd. De ten aanzien van zijn aanvraag genomen negatieve beslissing is duidelijk wel genomen met toepassing van artikel 45: het motief van die weigering bestond hierin dat de studievaardigheid van verzoeker, zelfs rekening gehouden met een niet al te zware examenlast, op pedagogische gronden ontoereikend werd geacht om combineren toe te staan. Een zuivere toepassing zijnde van artikel 45 is die negatieve beslissing per se onwettig, zoals hiervoor werd betoogd.

4. Overwegende dat de examencommissie welke de onwettige negatieve beslissing van 23 september 1982 genomen heeft, gehandeld heeft als orgaan van de U.I.A.; dat de U.I.A. dienvolgens de geldelijke gevolgen van die onwettelijke beslissing dient te dragen.

#### Besluit :

Vernietigd wordt de beslissing van 23 september 1982 van de examencommissie van de Universitaire Instelling Antwerpen waarbij aan verzoeker het voordeel werd geweigerd om tijdens het academiejaar 1982-1983 het tweede licentiaat met het derde te mogen «combineren».

NOOT—Zie in dit nummer de bijdrage van R. Versteegen, «Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?»

#### HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

1e KAMER — 26 FEBRUARI 1985

Voorzitter : de h. De Vocht

Raadsheren : de h. Raymaekers en mevr. Bourgeois

Advocaten : mrs. Binnemans, Van Raemdonck loco Van Ommeslaghe en Mertens de Wilmars loco Schuermans

**Elektriciteit — 1. Schade — Waardevermindering van grond — Toekomstige schade — 2. Erfdienstbaarheid tot algemeen nut — Plaatsen van hoogspanningslijn over natuurgebied.**

*1. Geen vergoeding kan worden toegekend voor schade waarvan de realisatie als louter hypothetisch voorkomt.*

*In casu blijkt uit niets dat de door het gewestplan aan een grond verleende bestemming van natuurgebied zal worden gewijzigd.*

*2. Het overhangen van luchtkabels over een grond die gelegen is in een natuurgebied, waar noch bebouwing noch landbouwexploitatie wordt toegelaten, behelst hoogstens een ongemak van esthetische aard, dat niet kan worden beschouwd als een te vergoeden nadeel in de zin van artikel 17 van de wet van 10 maart 1925 betreffende de elektriciteitsbedeling.*

J. t/ N.V. T. e.a.

Overwegende dat over de grond van appellant een elektrische hoogspanningslijn werd gespannen en dat een aantal bomen werden gekapt om een hoogspanningspaal te plaatsen; dat deze paal echter op een aangrenzend perceel werd ingeplant; dat appellant aanspraak maakt op schadevergoeding voor de gekapte bomen en voor de waardevermindering van zijn grond;

(...)

Overwegende dat de aanspraak van appellant m.b.t. de minderwaarde van zijn grond enkel tegen 2e geïntimeerde gericht kan zijn, daar uit niets blijkt dat de hoogspanningslijn foutief zou zijn ingeplant;

Overwegende dat wordt betwist of de grond van appellant is gelegen in een natuurzone (stelling 2e geïntimeerde, steunende op het stedenbouwkundig attest van het Bestuur voor de Stedenbouw en de Ruimtelijke Ordening van de provincie Limburg van 17 september 1981 waaruit blijkt dat het terrein volgens het bij K.B. van 3 april 1979 goedgekeurd gewestplan Hasselt-Genk gelegen is binnen een natuurgebied) of in een landbouwgebied (stelling appellant, steunende op een verklaring van notaris Vroninx van 28 februari 1984 waarin wordt gesteld dat volgens het gewestplan de grond is gelegen in een landbouwgebied);

Overwegende dat niet blijkt dat het gewestplan werd gewijzigd, zodat, hoewel stedenbouwkundige attesten volgens art. 63, §1, 5°, van de wet van 29 maart 1962 slechts van kracht blijven gedurende één jaar te rekenen van de uitrei-

king van het attest, de bestemming van de grond vervat in dit stedenbouwkundig attest nog steeds als de effectieve bestemming moet worden beschouwd en in casu geen geloof kan worden gehecht aan een persoonlijke opvatting van een notaris;

Overwegende dat het bestreden vonnis terecht heeft gesteld dat de deskundige de waardevermindering van de grond voor de toekomst heeft aangenomen; dat hij van het postulaat is uitgegaan dat mettertijd ook dit perceel voor landelijke bebouwing in aanmerking zal komen;

Overwegende dat, opdat toekomstige schade voor vergoeding in aanmerking komt, haar verwezenlijking in de toekomst met voldoende zekerheid moet vaststaan; dat geen vergoeding kan worden toegekend voor schade waarvan de realisatie als louter hypothetisch voorkomt (E. Dirix, *Het begrip schade*, 1984, nr. 115, p. 77); dat in casu het louter hypothetisch is dat het gewestplan zal worden gewijzigd in de zin dat aan de grond de bestemming van landbouwgebied, waarop zou mogen worden gebouwd, zal worden verleend of zelfs van bouwgrond, zoals appellants hoopt, aangezien hij stelt dat zijn grond een beleggingsgrond is;

Overwegende dat uit de niet betwiste foto's blijkt dat het een braakliggende grond is, begroeid met schaarhout en bomen; dat er geen landbouwexploitatie is; dat het irrelevant is dat er misschien vroeger een boerderijtje heeft gestaan;

Overwegende dat appellants zijn aanspraak op vergoeding wegens waardevermindering van de grond ook grondt op de stelling van de deskundige dat het overhangen van luchtkabels een eigendomsbeperking inhoudt; dat hij aanvoert dat het wetenschappelijk is bewezen dat hoogspanningslijnen een negatieve en nefaste invloed hebben op mens en dier; dat tweede geïntimeerde deze stelling betwist; dat het niet aan het hof staat hierover op een wetenschappelijk verantwoorde wijze uitspraak te doen; dat overigens deze beweerdte ongunstige toestand irrelevant is, aangezien de grond is gelegen in een natuurzone waar noch bebouwing noch landbouwexploitatie wordt toegelaten;

Overwegende dat een regelmatig geplaatste hoogspanningslijn moet aangemerkt worden als een erfdiensbaarheid tot algemeen nut; dat deze in principe, tenzij de wet of het decreet er anders over beslist, geen recht op schadevergoeding verleent (A. Mast en J. Dujardin, *Overzicht van het Belgisch Administratief recht*, 1984, 9e druk, nrs. 241-242, p. 326-238); dat weliswaar art. 17 van de wet van 10 maart 1925 inzake elektriciteitsbedeling o.m. aan de eigenaars een recht op vergoeding toekent wegens het nadeel dat kan ontstaan uit het plaatsen van sommige apparaten; dat het overhangen van luchtkabels in casu hoogstens een ongemak van esthetische aard met zich meebrengt dat niet met een nadeel is gelijk te stellen en derhalve niet moet worden vergoed (M. Paques, «*Servitude légale d'utilité publique et indemnisation*», *Administration Publique*, 1984, p. 185, voetnoot 149);

(...)

NOOT—In dezelfde zin o.m. Rb. Luik, 3 januari 1966, *Jur. Liège*, 1966-67, 60.

## CORRECTIONELE RECHTBANK TE TONGEREN

18 APRIL 1985

Voorzitter: de h. Velaers

Openbaar Ministerie: mevr. Hertoghs

Advocaten: mrs. Van Helmhout, Palmers en Roppe

**Rechten van de mens — Strafvordering — Samenstelling van de rechtbank — Voorzitter van raadkamer en vonnisrechter.**

*De rechter die zitting heeft genomen als voorzitter van de raadkamer en de zaak heeft verwezen naar de correctionele rechtbank, dient zich te onthouden over de grond van de zaak te oordelen als strafrechter.*

P.V.B.A. L. e.a. t/ C.

Overwegende dat art. 6.1 van het Verdrag van Rome van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 bepaalt dat bij het beslissen over de gegrondheid van een tegen hem ingestelde strafvordering een ieder recht heeft op een eerlijke behandeling van de zaak door een onafhankelijke rechterlijke instantie welke bij de wet is ingesteld;

Dat volgens het Europees Hof van de Rechten van de Mens de onpartijdigheid van de rechter niet enkel een subjectieve aangelegenheid is namelijk de afwezigheid van vooroordelen en vooringenomenheid, maar ook essentieel moet worden getoetst aan een objectief criterium, te weten het voorhanden zijn van voldoende waarborgen die elke wettige twijfel uitsluiten;

Dat ter zake van de onpartijdigheid van de rechter zelfs de schijn belangrijk kan zijn en er reeds schending is van art. 6.1 van het Verdrag indien de onpartijdigheid van de rechter, die behoort te oordelen, in twijfel kan worden getrokken;

Dat het immers in een democratische samenleving gaat om het vertrouwen dat de rechtbanken bij de rechtzoekenden dienen in te boezemen (Eur. Hof R.M. 1 okt. 1982, Publ. Cour reeks A, vol 53-Zaak Piersack).

Dat redelijkerwijze kan worden aangenomen dat, inzonderheid bij de beklagde enige vrees van vooringenomenheid kan bestaan wanneer een zelfde magistraat als voorzitter van de raadkamer de verdachte naar de correctionele rechtbank heeft verwezen en als rechtsprekend rechter ten gronde zitting neemt;

Dat, al beslist de raadkamer enkel over de regeling van de procedure, al is het oordeel van de rechter die ze voorziet, slechts voorlopig en vatbaar voor wijziging op grond van aanvullende gegevens, die de behandeling ter zitting kunnen bijbrengen, al werd zijn beslissing genomen in alle onafhankelijkheid en buiten iedere hiërarchische positie, deze magistraat toch als rechter stelling heeft genomen na kennisneming van de elementen van de zaak binnen de bevoegdheid en de zending van het onderzoeksgerecht, en beslist heeft niet enkel over de aard van het misdrijf maar ook dat er bezwaren, d.i. aanwijzingen van schuld, bestaan aan de zijde van verdachten in verband met de ten laste gelegde feiten (art. 128 Wetboek van Strafvordering),

Dat, in die omstandigheden, wanneer de beklaagde in het vonnisgerecht voor dezelfde rechter staat, die dan over de gegrondheid van de strafvordering te oordelen heeft, redelijk kan aangenomen worden dat hij de vrees kan koesteren dat die rechter tegen hem vooringenomen is, gelet op zijn in raadkamer genomen beslissing, een vrees die niet zou kunnen bestaan ten aanzien van een rechter die nog geen kennis van de zaak heeft genomen (Hof Gent, 8 sept. 1983, *R.W.*, 1983-84, 1983).

Dat daarom in zulk een geval de rechter die zitting heeft gehad als voorzitter van de raadkamer, zich dient te onthouden over de gegrondheid der strafvordering te oordelen ten einde elke schending van art. 6.1 van het Europees Verdrag van de rechten van de mens te voorkomen;

Dat het aldus gepast voorkomt de debatten te heropenen ten einde de zaak te laten behandelen door een rechter die niet als voorzitter van de raadkamer verdachte naar de correctionele rechtbank heeft verwezen. (zie ook arrest van het Europees Hof van de Rechten van de Mens van 25 oktober 1984 in de zaak *De Cubber*, waarin beslist werd dat art. 6.1 van het Europees Verdrag geschonden wordt wanneer een rechter in een correctionele kamer van de rechtbank van eerste aanleg deelneemt aan de berechting van een zaak die hij als onderzoeksrechter onderzocht heeft, evenals het arrest van het Hof van Cassatie van 23 januari 1985 stelt dat de omstandigheid dat dezelfde rechter die als onderzoeksrechter verslag heeft uitgebracht voor de raadkamer die beklaagde voor de correctionele rechtbank heeft verwezen ook voorzitter was van de correctionele rechtbank die de zaak heeft beoordeeld in de geest van beklaagde een gewettigde twijfel kon doen ontstaan nopens de geschiktheid van de correctionele rechtbank om de zaak op onpartijdige wijze te beoordelen, en in dezelfde zin het arrest Hof Luik, 7 januari 1985, *Jur. Liège*, 1985, 45;

(...)

NOOT—*De onpartijdige rechter.*

De toepasselijkheid van de rechtspraak van het arrest *De Cubber*, gewezen door het Europees Hof R.M. op 26 oktober 1984 (nr. 8/1983/64/99) en van het daaropvolgend cassatiearrest van 23 januari 1985 (*R.W.*, 1984-85, 2943) t.a.v. de voorzitter van de raadkamer die de verwijzing van de verdachte naar de vonnisrechter heeft bevolen, werd aan de hand van de rechtspraak uitvoerig toegelicht door procureur-generaal G. Verhegge op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 2 september 1985 (*R.W.*, 1985-86, 707-714).

*Luc Declercq*

## POLITIËRECHTBANK TE TURNHOUT

16 DECEMBER 1985

Voorzitter: de h. Snoeck

Advocaten: mrs. De Becker en Michielsens loco Deturck

**Wegverkeer — Alcoholintoxicatie — Bloedproef — Kosten.**

*Voetgangers of passagiers die een ongeval hebben veroorzaakt en bij wie de bloedproef uitwijst dat hun bloed*

*een alcoholgehalte van meer dan 0,8 gr. per liter bloed vertoont, kunnen niet worden veroordeeld tot de kosten van het nemen van een bloedmonster en de analyse ervan.*

G. en De L.

### *Telastlegging*

*De eerste:* A. (...) na alcoholische dranken in zodanige hoeveelheid te hebben gebruikt, dat het alcoholgehalte van zijn bloed op het ogenblik dat hij bestuurde, ten minste 0,8 gram per liter bedroeg (art. 34, 1°, Wegverkeerswet);

*De tweede:* B. op de openbare weg als voetganger, de rijbaan niet haaks op haar aslijn te hebben overgestoken en/of, zonder dat het nodig is op de rijbaan te hebben geslenterd of blijven staan en/of, wanneer er op minder dan ongeveer 30m afstand een oversteekplaats voor voetgangers is, deze oversteekplaats niet te hebben gevolgd (art. 42.4.1, Wegverkeersreglement);

Overwegende dat het alcoholgehalte van het bloed genomen van eerste beklaagde 1,88 gram per liter bedroeg, zodat de telastlegging A bewezen is;

Overwegende dat tweede beklaagde als voetganger plots de rijbaan overstak en aldaar werd aangereden door het aankomend voertuig bestuurd door eerste beklaagde, die niet meer tijdig kon stoppen; dat de voetganger de Vrijheid overstak op 23 meter van een oversteekplaats voor voetgangers; dat hij van de omstandigheden van het ongeval zich niets meer herinnert; dat gezien deze elementen de overtreding onder B. bewezen is;

Overwegende dat, ten gevolge van de aanrijding tweede beklaagde gewond werd en onmiddellijk werd overgebracht naar het ziekenhuis; dat hij aldaar werd onderworpen aan een ademtest die duidelijk positief was; dat met akkoord van het slachtoffer een bloedstaal werd genomen, waarvan de bloedanalyse wijst op een alcoholgehalte van 1,32 promille; dat tweede beklaagde toegeeft ongeveer tien glazen bier te hebben gedronken;

*Wat betreft de kosten van bloedafname en -analyse van tweede beklaagde*

Overwegende dat een bloedmonster moet worden genomen op verzoek van de in artikel 59, § 1, van het K.B. van 16 maart 1968 bedoelde magistraten, ambtenaren en beambten door een daartoe opgevorderde geneesheer, van de vermoedelijke dader van een verkeersongeval of van ieder die het mede heeft kunnen veroorzaken, zelfs indien hij het slachtoffer ervan is (art. 63, § 1, K.B. 16 maart 1968);

Overwegende dat de voetgangers of passagiers, die veroorzakers of medeveroorzakers van ongevallen zijn en waarvan een bloedproef uitwijst dat het alcoholgehalte meer dan 0,8 gram per liter bedraagt, geen aanleiding kunnen geven tot een veroordeling voor intoxicatie op grond van artikel 34, 1°, van het K.B. van 16 maart 1968 tot coördinatie van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer, dat alleen betrekking heeft op bestuurders van voertuigen en begeleiders met het oog op de scholing;

Overwegende dat krachtens artikel 63, § 2, van het K.B. van 16 maart 1968 de kosten voor het uitvoeren van een bloedmonster en de analyse ten laste vallen van de onderzochte personen, indien de overtreding bedoeld in artikel 34, 1°, van het K.B. van 16 maart 1968 bewezen is;

Overwegende dat het opvorderen van een geneesheer om

een bloedmonster te nemen wanneer de dader van een misdaad of wanbedrijf wordt betrappt op heterdaad, niet van toepassing is in geval van overtreding op de wetten en verordeningen betreffende het wegverkeer (artikel 44bis, eerste en tweede lid, van het Wetboek van Strafvordering);

Overwegende dat in casu de uitslag van de bloedproef voor tweede beklagde alleen dienst kan doen als bijkomend beoordelingselement over de eventuele aansprakelijkheid voor het ongeval of mogelijke openbare dronkenschap;

Overwegende dat derhalve deze gerechtskosten ten laste vallen van de Staat;

(...)

#### NOOT—De kosten van bloedafneming in verkeerszaken

1. De politierechter poneert hier als beginsel dat een voetganger die in staat van dronkenschap een verkeersovertreding pleegt, nooit kan worden verwezen in de kosten van het nemen van een bloedmonster en van de analyse. Hij leidt dit beginsel af uit een interpretatie van artikel 63, § 2, van de Wegverkeerswet: dit artikel bepaalt dat in verkeerszaken deze kosten ten laste van de onderzochte persoon vallen indien een overtreding van artikel 34, 1°, van de Wegverkeerswet bewezen is, d.i. als een strafbare alcoholintoxicatie van ten minste 0,8 gr. per liter wordt aangehouden; welnu, een voetganger kan niet worden veroordeeld uit hoofde van deze tenlastlegging, bijgevolg kan hij ook niet in deze kosten worden veroordeeld.

2. Mocht deze redenering juist zijn, dan moet ze noodzakelijk leiden tot de conclusie dat wie veroordeeld wordt ter zake dat hij in staat van dronkenschap op een openbare plaats een voertuig heeft bestuurd, een rijder heeft geleid of een bestuurder heeft begeleid met het oog op scholing, evenmin in de kosten van het nemen van een bloedmonster en van de bloedanalyse kan worden verwezen, daar deze overtredingen onder de toepassing van artikel 35 van de Wegverkeerswet vallen en niet van artikel 34, 1°... Dit lijkt nogal verrassend!

3. Wijkt art. 63, § 2, wel degelijk af van de gewone regels inzake gerechtskosten? Krachtens de artikelen 162, 194 en 369 van het Wetboek van Strafvordering wordt een beklagde of een beschuldigde die wordt veroordeeld, verwezen in de kosten. Dit betreft alle kosten die zijn veroorzaakt door de bewezen verklaarde telastleggingen. De feitenrechter oordeelt op onaantastbare wijze welke kosten op die telastleggingen betrekking hebben (A. Lorent, «Les frais de justice répressive», *R.D.P.*, 1983, 625, nr. 20).

Deze regel geeft aan de rechter een bepaald beoordelingsrecht om bv. te beslissen dat de kosten van een bloedproef geen betrekking hebben op de bewezen verklaarde overtreding van het Wegverkeersreglement.

4. Naar mijn mening wijkt art. 63, § 2, helemaal niet af van de algemene regel die voorschrijft dat de veroordeelde verwezen wordt in de gerechtskosten, maar dit artikel bevat wel een bijzondere regel die toepasselijk is in een specifiek geval. Art. 63, § 2, bepaalt namelijk dat, wanneer een bestuurder, een geleider of een begeleider wegens alcoholintoxicatie wordt veroordeeld, hij in elk geval de kosten van het afnemen van het bloedmonster en de analyse ervan moet dragen, zowel na een positieve ademtest (art. 63, § 1,

1°) als na een negatieve ademtest (art. 63, § 1, 3°) als bij ontstentenis van ademtest (art. 63, § 1, 2°).

5. In deze drie gevallen zou de overtreder kunnen argumenteren dat het bloedonderzoek onnodig of overbodig was, zou hij kunnen aanvoeren dat de ademtest volstond of beweren dat de bloedanalyse slechts verricht werd ingevolge omstandigheden waaraan hij vreemd is.

Neen, zegt art. 63, § 2, de overtreder moet in ieder geval de kosten van het bloedonderzoek betalen, want art. 63, § 1, maakt het bloedonderzoek verplicht.

6. Voor het overige werd niet getornd aan de gewone regels betreffende de gerechtskosten. Wanneer nu de bloedproef betrekking heeft op een andere telastlegging dan alcoholintoxicatie, zoals ten deze het geval was te Turnhout, dan wordt de verdachte verwezen in de kosten ervan, voor zover het bloedonderzoek betrekking had op de bewezen verklaarde overtreding van het Wegverkeersreglement.

L. Huybrechts

## BOEKEN

Dirk LINDEMANS, **Kort geding**, Kluwer Rechtswetenschappen, Antwerpen, 1985, 384 p.

Het succes van het kort geding de laatste jaren kan moeilijk ontkend worden. Al wie met de praktijk van het kort geding te maken heeft, kan thans over een praktijkgerichte monografie beschikken.

De auteur die inzake korte gedingen alvast geen onbekende meer is, verstrekt een origineel werkinstrument. Hij heeft zich hierbij nauwgezet gehouden aan de opzet van de reeks "Recht en praktijk".

In het eerste deel bespreekt de auteur *artikelsgewijze* de toepassing van het Gerechtelijk Wetboek in het kort geding. Het tweede deel bevat in hoofdzaak casuïstiek. Lindemans beschrijft het gemeenschappelijk kort geding in een aantal concrete omstandigheden, zoals in vennootschappen en bij familiale geschillen. Ook de provisionele veroordelingen en het kort geding tegen de overheid komen in dit deel aan bod.

Het concept van dit boek is ongetwijfeld innoverend. Dank zij ondermeer de artikelsgewijze bespreking is het boek vlot toegankelijk. De lezer vindt onmiddellijk wat hij nodig heeft: een volledig overzicht van rechtspraak en rechtsleer nopens een bepaald discussiepoint.

Het gekozen concept heeft de auteur echter parten gespeeld. Een artikelsgewijs geconcipeerde monografie sluit in belangrijke mate de ontwikkeling van doctrinale standpunten in een ruimere context uit. Dit boek is dan ook niet te vergelijken met het magistrale werk van Meijers over het kort geding. Toch is de auteur erin geslaagd een aantal markante standpunten in te nemen. Ik verwijs naar zijn uiteenzetting over het gezag van de beschikking in kort geding ten aanzien van de bodemrechter en naar zijn visie over de ordenende en beleidsmatige bevoegdheid van de kort geding rechter. Ook zijn antwoord op de vraag naar de aansprakelijkheid bij de tenuitvoerlegging van een beslissing in kort geding bevat een volkomen nieuw geluid.

Tengevolge aan de artikelsgewijze opbouw van zijn boek is de auteur af en toe in "ademnood". Dit is begrijpelijk. Niet elk artikel van het Gerechtelijk Wetboek vindt immers inzake kort geding een concrete toepassing. Deze werkwijze leidt daarenboven al te vaak naar interne verwijzingen.

De auteur heeft volledigheid nagestreefd. Dit blijkt uit het voetenarsenaal. Zelfs voor materies buiten het kort geding bevat dit boek een rijke bronnendocumentatie. De stof werd bijgewerkt tot 1 januari 1985. Niettemin werd de Wet 4 mei 1984 (*B.S.*, 5 juni 1984) waarbij art. 765 Ger. W. vervangen werd, blijkbaar over het hoofd gezien (blz. 123, nr. 186).

Hoe dan ook, dit boek is een onmisbare aanwinst voor de rechtspractici. Daarenboven wordt met dit boek nogmaals aangetoond dat het gerechtelijk recht een levendige en boeiende rechts-tak is.

*Jean Laenens*

J. Th. DEGENKAMP, **Inleiding Economisch Recht**, Uitgeverij Samson H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn, 1984, 230 p.

Dit boek is de uitgebreide tekst van de syllabus die de auteur gebruikte bij het college economisch recht aan de Faculteit Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Economisch recht wordt in dit boek beschreven als het juridische instrument in handen van de overheid bij de realisatie van de verschillende aspecten van het economisch beleid.

Na een inleiding, waarin begrip, geschiedenis, het juridisch instrumentarium, de bronnen en enkele algemene principes van economische politiek worden beschreven, komen achtereenvolgens (en jammer genoeg zonder enige verantwoording voor de gemaakte keuze) aan bod: de organisatorische aspecten van enkele economisch-rechtelijke relevante overheden, de bronnen van Europees recht, de handhaving van het economisch recht.

Verreweg het grootste deel van het boek wordt ingenomen door de beschrijving van de economische structuurpolitiek. Hierin onderscheidt de auteur achtereenvolgens het vestigingsrecht, het kartelrecht, het recht m.b.t. het ordelijk marktgedrag, het consumenten- en milieubeleid, de ruimtelijke ordening, het steun- en herstructureringsbeleid, het monetair, inkomens- en loonbeleid. Ten slotte wordt de prijs- en inkomenswetgeving behandeld.

Opvallend — en volkomen terecht — wordt bij de behandeling een grote plaats ingeruimd voor het recht van de Europese Gemeenschappen. Achter in het boek is trouwens, benevens het zaakregister ook een register van de uitspraken van het Hof van Justitie opgenomen die in het boek worden behandeld.

Dit boek, dat, zoals de auteur het in zijn inleiding hoopt, zeer duidelijk zowel de bomen als het bos laat zien, is ook voor de Belgische jurist een boeiende eerste kennismaking met het vakgebied. Men kan het daarom slechts betreuren dat nergens een literatuurlijst is toegevoegd ten dienste van wie verder in dit vakgebied wil doordringen.

*G.L. Ballon*

A. MULDER en R.A.A. DUK, **Schets van het sociaal-economisch recht in Nederland**, Uitgeverij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, derde herziene druk, 1985, 190 p., f47,50.

Totaal anders van opzet en van doelstellingen dan het werk van Degenkamp is dit nu reeds als klassiek te bestempelen handboek. De idee over wat sociaal-economisch recht is, is in beide handboeken weliswaar dezelfde, hoewel hier veel meer de nadruk op de markteconomie ligt. De inleiding van Mulder en Duk is echter bedoeld voor rechtsstudenten, advocaten en bedrijfsjuristen.

Het boek valt uiteen in twee delen, een algemeen deel door dr. A. Mulder en een deel over de geldende rechtsregels door mr. R. A.A. Duk.

In het algemeen deel worden behandeld, na een inleiding waarin de evolutie naar en van deze rechtstak wordt beschreven, het sociaal-economisch recht in relatie tot de economische politiek, hoe het rechtsgebied moet worden afgebakend, de kenmerken en de cyclische ontwikkeling van het sociaal-economisch recht. Deze indringende bezinning over de evolutie, over de opvattingen nopens de inhoud en de begrenzing van de rechtstak alleen reeds rechtvaardigt de aanschaf van dit boek. Belgische juristen zullen trouwens met belangstelling kennis nemen van de bespreking en de kritiek van de auteur op W. van Gervens opvatting over de afbakening van het economisch recht. Wel heeft ondergetekende er met verbazing kennis van genomen dat het deel *Handels- en Economisch Recht* van W. van Gerven in de reeks *Beginnelen van Belgisch Privaatrecht* slechts uit twee boekdelen zou bestaan (p. 38) en dat het tweede deel ervan onder de titel *Marktrecht* van de hand van P. De Vroede zou zijn! (p. 50).

Als instrumenten van de «banende en sturende» taak van de overheid worden in het tweede deel beschreven: het mededingingsrecht en enkele andere wetten met algemene strekking; de steunmaatregelen; het vestigingsrecht, samen met het ordelijk economisch verkeer en het consumentenbeschermingsrecht; sectoriële wetgeving; noodwetgeving en de handhaving van de sociaal-economische wetgeving. Bijzonder revelerend voor de Belgische jurist is in dit deel de beschrijving van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie met de werking van de produktschappen en de bedrijfschappen.

Voor de in beide boeken besproken wetgeving kan men de teksten vinden in de hier recent (*R.W.*, 1985-86, 1600) door R. Van den Bergh besproken wetgevingsbundel Nederlands economisch recht van B. Hessel.

*G.L. Ballon*

## MEDEDELINGEN

### Studieavond van het Centrum voor Beroepsvervolmaking. Overzicht van de recente ontwikkelingen in het huurrecht.

Op 25 februari 1986 had de eerste activiteit plaats van het recent opgerichte Centrum voor Beroepsvervolmaking in de Rechten van de Universitaire Instelling Antwerpen (UIA). Dit centrum, een samenwerkingsverband tussen het departement Rechten van de UIA en de Antwerpse balie, heeft tot doel allerlei op de praktijk gerichte activiteiten te organiseren met het oog op documentatie en bijscholing van juristen en ze te plannen en te coördineren in overleg met de beroepsbeoefenaren. Stafhouder Erdman situeerde dit voor de praktijkjurist opgerichte centrum in de "drang naar vervolmaking" en de snelle evolutie van recht en wetgeving, die een permanente bijscholing noodzakken.

De keuze van het onderwerp van de eerste studie-avond kwam alleszins aan de bovengenoemde doelstelling tegemoet: voor een 260-tal aanwezigen gaf prof. dr. A. Van Oevelen, docent aan de UIA en van de UFSIA, een "Overzicht van de recente ontwikkelingen in het huurrecht". Niet enkel de opkomst zelf, maar tevens de intensiteit en de kwaliteit van de discussie achteraf, bewijzen dat kennis van en inzicht in de huurreglementering voor de practicus onontbeerlijk is. Ook het ogenblik waarop deze studieavond plaats had, was uitermate gunstig: men is immers toe aan een zekere stabilisering in de materie. De belangrijke wet van 29 december 1983 en de sociale herstelwet van 22 januari 1985 hebben na een periode van elkaar opvolgende tijdelijke huurwetten een aantal fundamentele en definitieve wijzigingen aangebracht in het "gemeene" huurrecht, opgenomen in het Burgerlijk Wetboek. Gaandeweg ontwikkelt zich ook de jurisprudentie. De verschillende domeinen waarop de wijzigingen van toepassing zijn, werden door de spreker achtereenvolgens op een geïntegreerde wijze behandeld. Van de uiteenzetting werd aan de deelnemers een uitvoerige tekst bezorgd.

Niet toevallig werd in aanwezigheid van zoveel praktijkjuristen uitvoerig stilgestaan bij de regeling van de huurprijs. Niet alleen de definitieve regeling voor de indexering van de huurprijzen (nieuw art. 1728bis B.W.) en de verjaring van de rechtsvordering tot betaling van de indexaanpassing (nieuw art. 2273 B.W.), maar ook de complexe berekening van de matigheid van de huurprijzen tot in 1987 werden toegelicht. In de tekst vindt men overigens verschillende uitgewerkte voorbeelden ter illustratie. De verplichtingen van de verhuurder betreffende de aan huurder opgelegde kosten en lasten zijn in het nieuwe art. 1728ter B.W. opgenomen en de terugbetaling van het door de huurder te veel betaalde in het nieuwe art. 1728quater B.W.

Een belangrijk gedeelte van de recente definitieve bepalingen betreft de duur, de opzegging en de verlenging van de huurovereenkomst betreffende niet-gemeubileerde woningen die de huurder tot hoofdverblijf dienen: zowel voor de schriftelijke huurovereenkomsten van bepaalde duur, nl. van drie maanden tot een jaar (nieuw art. 1758ter B.W.) als voor de huurovereenkomsten van onbepaalde duur (nieuw art. 1758bis B.W.) en voor de stilzwijgende wederinhuring (art 1759 B.W.) zijn de regels betreffende de opzegging gewijzigd.

Bijzondere aandacht ging naar de nieuwe bepaling van art. 1759bis B.W., waardoor de huurder een beroep kan doen op buitengewone omstandigheden om ofwel van de verhuurder, ofwel van de vrederechter een verlenging van de huurovereenkomst voor een hoofdverblijfplaats te vorderen. Ook in verband met de plaatsbeschrijving (nieuw artt. 1730 en 1731 B.W.) en de huurwaarborg werden de nieuwe regels geschetst (nieuw art. 1752bis B.W.).

Telkens werd ook nagegaan wat het toepassingsgebied is van de geschetste wijzigingen, alsook welke sanctie de wet op de niet-naleving stelt. tot slot kwam de wijziging inzake de rechtspleging voor huurgeschillen aan bod (nieuw art. 1334bis Ger., W., waarin een verzoekschriftprocedure op tegenspraak is geregeld). De spreker liet niet na te wijzen op de discussie die in de rechtspraak is ontstaan over de vraag of "de eisende partij, die de gemeenrechtelijke en duurdere wijze van rechtsingang bij dagvaarding heeft gekozen, hoewel krachtens art. 1344bis Ger. W. de vordering bij verzoekschrift kan worden ingeleid, als winnende partij tot de kosten van de dagvaarding kan worden veroordeeld". Behoudens de aanwezigheid van een gegronde reden om tot dagvaarding over te gaan of wanneer dit de enige mogelijkheid is om haar belangen te vrijwaren, kan volgens Van Oevelen een tekortkoming aan de algemene zorgvuldigheidsverplichting worden aangewreven aan de partij die opteert voor de rechtsingang bij dagvaarding.

Deze stellingname diende als uitstekend uitgangspunt voor een "vragenuurtje", onder leiding van mr. Dumez. Het werd door de aanwezigen gretig gebruikt om talrijke praktische gevallen, maar ook meer theoretische vragen aan het oordeel van de spreker te onderwerpen. Zowat alle behandelde onderwerpen kwamen aan de orde, maar de problematiek van de wijze van rechtsingang bleef als een rode draad aanwezig. Sommigen stelden tegenover de degelijke argumenten van de spreker de mogelijke vergaande gevolgen van het aanvaarden van dit principe van de veroordeling tot de "node-loze" proceskosten in andere procedures en op de specifieke waarborgen, die de dagvaardingsprocedure naar hun mening biedt. Te verwachten valt dat deze kwestie nog enige tijd zowel de rechtspraak als de rechtsleer zal beroeren.

Het toekomstig aanbod van het CBR zal zich richten naar de vragen van de praktijkjuristen, die via een vragenformulier de kans kregen hun wensen i.v.m. te organiseren studieavonden mee te delen.

Hopelijk laat een tweede initiatief niet lang op zich wachten.

Bernard Hubeau

## Association Internationale de méthodologie juridique

Op 20 december 1985 werd te Aix en Provence opgericht de «Association Internationale de Méthodologie Juridique», 3, avenue Robert Schuman, 13628 Aix en Provence Cedex, France, tel. 42.59.19.45, c/o prof. P. Orianne, Place Montesquieu 2, B-1348 Louvain-La-Neuve.

De vereniging heeft tot doel:

- wetenschappelijke betrekkingen tot stand te brengen tussen de juristen die in het bijzonder belang stellen in vraagstukken van juridische methodologie;
- alle activiteiten van onderzoek en informatie op het gebied van de juridische methodologie en van de algemene theorie van het recht te ontwikkelen en te organiseren in de verschillende juridische systemen;
- de kennis en de ontwikkeling van de juridische methodologie te bevorderen door het organiseren van congressen, colloquia, studiedagen, seminars alsmede de publikatie van werken, bulletins en andere middelen die een wetenschappelijke medewerking bevorderen;
- de oprichting van plaatselijke comités in de verschillende geïnteresseerde landen uit te lokken.

Lidmaatschap: door middel van de aanvraag ingediend bij de raad van beheer of bij een van zijn vertegenwoordigers en tegen betaling van de jaarlijkse bijdrage.

## BERICHTEN

Raad van State — Vergelijkend examen met het oog op werving van magistraten voor het Auditoraat en het Coördinatiebureau en

het aanleggen van een wervingsreserve met een geldigheidsduur van twee jaar.

De kandidaturen voor deelname aan het wervingsexamen moeten bij ter post aangetekend schrijven worden gericht aan de Eerste Voorzitter van de Raad van State, Wetenschapsstraat 33, 1040 Brussel en uiterlijk op 31 augustus 1986 ter bestemming zijn, vergezeld van volgende stukken (of een voor eensluidend verklaarde fotocopye ervan):

- uittreksel uit de geboorteakte
- recent getuigschrift van goed zedelijk gedrag (max. 6 maand)
- een voor eensluidend verklaard afschrift van het diploma (doctor of licentiaat in de rechten)
- een getuigschrift waaruit blijkt dat men gedurende ten minste drie jaar bij de balie ingeschreven geweest is of rechterlijke, bestuurlijke of wetenschappelijke ambten bekleed heeft of het recht in een universiteit gedoceerd heeft.

Bijkomende inlichtingen alsook het omstandig examenprogramma zijn schriftelijk of telefonisch te verkrijgen bij de personeelsdienst van de Raad van State (tel. 02/234.97.93).

## Studiebeurzen voor jonge juristen

De British Council biedt beurzen aan, bestemd voor jonge juristen die reeds twee jaar stage gelopen hebben.

Er bestaan twee alternatieve programma's die gebaseerd zijn op het Engelse en Schotse recht en die zullen georganiseerd worden in London en Edinburgh.

De programma's bestaan uit twee maanden theoretisch onderwijs en seminariewerk in het Engelse of Schotse recht, twee maanden stage bij een «solicitor» en twee maanden stage bij een «barrister».

Een vlotte kennis van het Engels is onontbeerlijk.

Geïnteresseerde Belgische en Luxemburgse juristen worden uitgenodigd hun kandidatuur in te dienen bij de British Council te Brussel vóór 30 april 1986 (Britannia House, Jozef II straat 30, 1040 Brussel, tel. 02/219.36.00).

## ERRATA

### Onrechtmatige overheidsdaad

In het vonnis van Rb. Brussel, 17 september 1982 (deze jaargang, kol. 1645) wordt het probleem behandeld van de schade die een gesubsidieerde overheid lijdt doordat de haar toekomstende subsidie te laat is uitgekeerd.

In de samenvatting van het vonnis is een fout geslopen. Het laatste woord is verkeerd. Er staat: «Moratoire rente verschuldigd door de gesubsidieerde overheid aan haar opdrachtgever.» Het gaat echter om de rente die de gesubsidieerde overheid heeft moeten betalen aan haar *aannemer*.

## TIJDSCHRIFTEN

### Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, 1985

nr. 1-2, januari-februari

Redactie, In memoriam Albert Delpérée; Culot, J., Pensioenregelingen: wijzigingen en harmonisering; X., Wetgeving; De Ghelinc-De Meester, M., Gezag van het rechterlijk gewijsde en zware fout in de Z.I.V. (noot onder Cass., 12 maart 1984); Huys, J., De Nederlandse arbeidsongeschiktheidsverzekering: een na te volgen model? (eerste deel); X., Feiten en stromingen: De bejaarde zieke, het gezin, de geneesheer en de andere betrokkenen; Het groeiend belang van de beroepsopleiding in de gemeenschap. Het Europees Centrum maakt een nieuw werkprogramma op; Eerste Afrikaanse gerontologische conferentie van het C.I.G.S.: vergrijzing en ontwikkeling in Afrika.